

KORTÁRS

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

2016. 01

szám

Térey János versei

PÓSFAI GYÖRGY: Tulleriák (elbeszélés)

Szülőföldem sorozat: **ÁCS MARGIT**

SOLTÉSZ MÁRTON, TÓBIÁS ÁRON tanulmányai

TOLDI ÉVA, TARY ORSOLYA, ZSOLNAI GYÖRGY kritikái

LAKNER ZSUZSA és SCHWARZ VOLKER munkáival

KORTÁRS 2016. 01

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

nka
Nemzeti Kulturális Alap

BUDAPESTI OPERETT SZÍNHÁZ
MŰVÉSZETI VEZETŐ: KERÓ

JACOBI VIKTOR

SYBILLE

OPERETT | LÉVAI ENIKŐ, BARKÓCZI SÁNDOR, MILLER ZOLTÁN, LUKÁCS ANITA, SZABÓ DÁVID
SZENDY SZILVI, OSZVALD MARIKA, PELLER KÁROLY, DÉZSY SZABÓ GÁBOR
RENDEZŐ: SZABÓ MÁTÉ / KARMESTER: BOLBA TAMÁS

MB MAGYAR BRANDS
OPERETT SZÍNHÁZ
WWW.OPERETT.HU
Superbrands

lokál KEMELT TÁMOGATÁSSÁVAL
NÉPSZABADSÁG fidelio JEGY+HU
színház.hu
RUDKÖL

10
LAMR

LAKNER ZSUZSA, Álmatlan, 2015

TARTALOM

- 3** TANDORI DEZSŐ: Válogasd meg (*rajzolt versek*)
- 10** MOLNÁR MIKLÓS: Kurta farkú történetek (*próza*)
- 21** TÉREY JÁNOS: Őszi hadjárat; Gestalt. Nem emlékszem a barátaim autóira; Egy kézi-könyvből (*versek*)
- 23** DOBAI PÉTER: PASOLINI – PIETÀ (*vers*)
- 24** PÓSFAI GYÖRGY: Tulleriák (*próza*)
- 33** KESZTHELYI REZSŐ: Emlékek jelenése (*vers*)
- 36** SZAPPANOS GÁBOR: A végítélet sárkánya (*próza*)
- 42** Laudációk – Kortárs-díj 2015
- 44** SZIGETHY GÁBOR: Napló múltidőben – 1956. január
- 47** MURÁDIN JENŐ: A Szépművészetiből az emigrációba
- 50** FÁBIÁN ZOLTÁN: Véletlen determinizmus, avagy Schrödinger macskája élt, él és élni fog – Lakner Zsuzsa és Schwarz Volker kiállítása (*képzőművészet*)
- 54** ÁCS MARGIT: Szülőföldem (*esszé*)
- 60** SOLTÉSZ MÁRTON: Weöres Sándor Psychéjének ismerős-idegen társszerzője – Levél Nagy Piroskának
- 66** TÓBIÁS ÁRON: Volt egyszer egy boldog Rádió...
- 74** NOVOTNY TIHAMÉR: Ars Sacra – „Fényt hozzon...” IV. – Vízivárosi Galéria, Budapest, 2015. szeptember 18 – október 4. (*képzőművészet*)
- 78** KURCZ ÁDÁM ISTVÁN: Nyíltan, de mértéktartóan – Szókimondás és irónia Gion Nándor rendszerváltás utáni prózájában
- 87** HALPER LÁSZLÓ: A nem hallható, mögöttes hang – Beszélgetés Kozma András szitárművésszel
- 93** TOLDI ÉVA: A „véletlenül végigsuhanó tekintet” regénye (Patak Márta: A test mindent tud)
- 97** TARY ORSOLYA: Társértő pillanatképek, avagy önarckép másokban (Tóth László: Határ-sértők, I. rész)
- 101** SZAKOLCZAY LAJOS: Kiülni az idő elé (Lezsák Sándor: Társai elmentek Megváltót nézni)
- 104** ZSOLNAI GYÖRGY: Térey János / A Legkisebb Jégkorszak
- 105** BÁNYAI TIBOR MÁRK: Keszthelyi Rezső / Emlék Kert
- 107** FEKETE J. JÓZSEF: Pintér Lajos / fényöröm fénybálat
- 109** KEMSEI ISTVÁN: Doboss Gyula / A Merza-napló
- 111** WÉBER ANIKÓ: Halász Margit / Kalandozó klasszikusok

E számunkat LAKNER ZSUZSA és SCHWARZ VOLKER, valamint a Vízivárosi Galéria

Ars Sacra 2015 kiállítóinak munkáival illusztráltuk.

A borítón SCHWARZ VOLKER: Be és ki, 2015 (részlet).

Kortárs-költőverseny és díjátadó

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat 2015. december 8-án tartotta immár 5. alkalommal meghirdetett, nagy sikerű költőversenyének díjátadó ünnepségét a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A díjnyertes pályaműveket az alkotók olvasták fel, majd átvették díjukat, melyet egy-egy képzőművész készített számukra.

Díjazottak: Báthori Csaba, Fekete Vince, Fenyves Marcell, G. István László, Markó Béla, Orbán János Dénes, Reményi József Tamás, Tarján Tamás, Tandori Dezső, Tózsér Árpád, Zalán Tibor. Ugyanezen alkalommal került átadásra az idei *Kortárs-díj*, melyet ezúttal Térey János költő, Tóth László esszéíró, költő és Miklós Árpád grafikusművész kapott.

Az eseményen közreműködött Pető Tóth Károly előadóművész és Juhász Gábor gitárművész.

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinothpa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) (Külföldön: 74 €; szomszédos országokban: 65 €.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1089 Bp., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: 06 1/303-3440. További információ: 06 80/444-444. Előfizethető közvetlenül is a következő bankszámlaszámon: 10102086-53080000-01000009. Kérjük **külföldi előfizetőinket**, hogy devizás átutalások esetén a bankszámlaszám elé írják oda a következő swiftkódot: BUDAHUHB HU82.

HU ISSN 0023-415X
Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.
Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

**Petőfi Irodalmi Múzeum –
2015. december 16 – 2016. január 16.**

Kíváncsi rá, hogy milyen háttérmunka zajlik egy múzeumban? Érdeklí Önt a tárgyak rejtőzködő története? Akkor látogasson el a Petőfi Irodalmi Múzeumba, a legújabb, *Ez bejött! Új szerzemények a PIM-ben 2005–2015* című kiállításra!

Talán nem is gondol arra, hogy a múzeum ereje a gyűjteményében rejlik, valamint abban az értékörző munkában, amely a színpalak mögött láthatatlanul zajlik – abban, hogy muzeológusai milyen szempontok alapján választanak, hogyan mérlegelnek. A kiállítás az elmúlt évtized új szerzeményein keresztül rendhagyó módon szeretné bemutatni a PIM gyűjteményező munkáját: szól a szerzeményezések néha kalandos menetéről, bevezeti a látogatót raktáraiba, és megmutatja a restaurálás körülményeit is.

Bővebb információ:
www.pim.hu

www.kortarsonline.hu és www.kortars.com

TANDORI DEZSŐ

TANDORI DEZSŐ (1938) Budapest

Tándori Dezső:

VÁLOGASD MEG

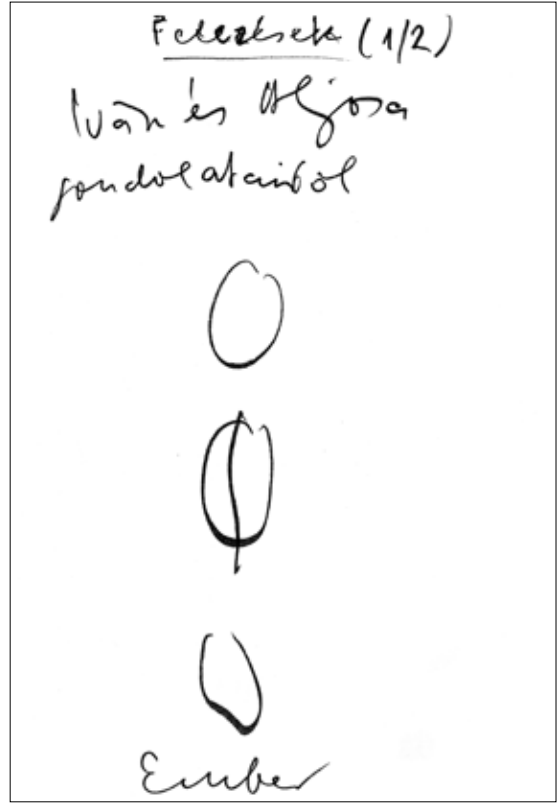
Nekem nem a „mondat”,
nekem a szó.

*

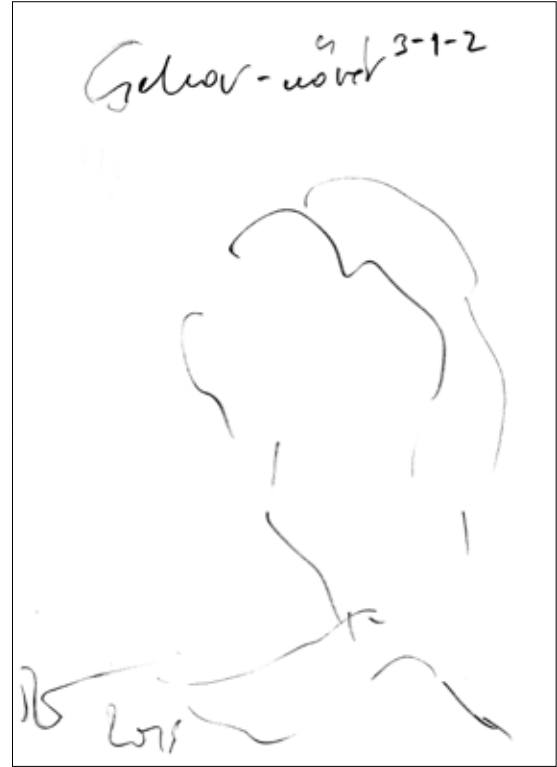
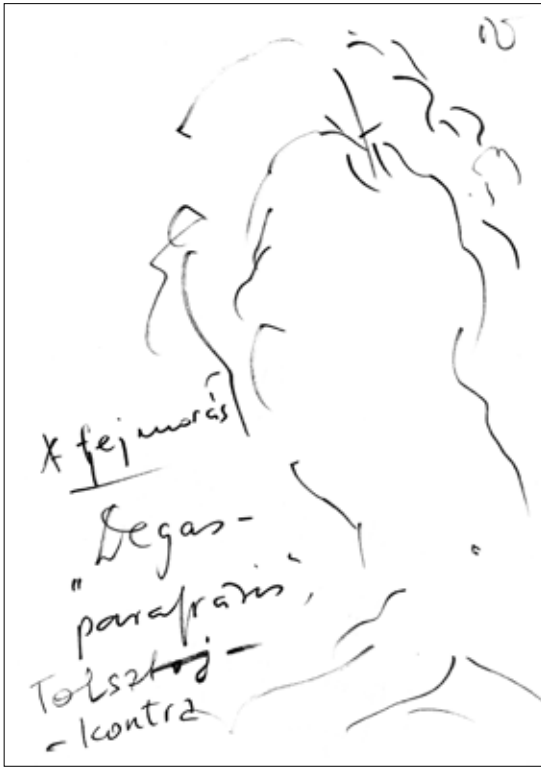
Nem mondatba viszünk;
szóba hozunk.

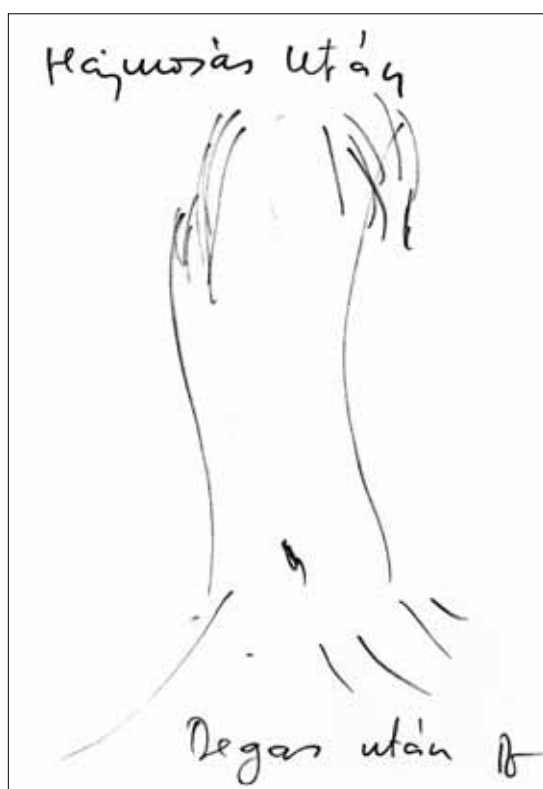
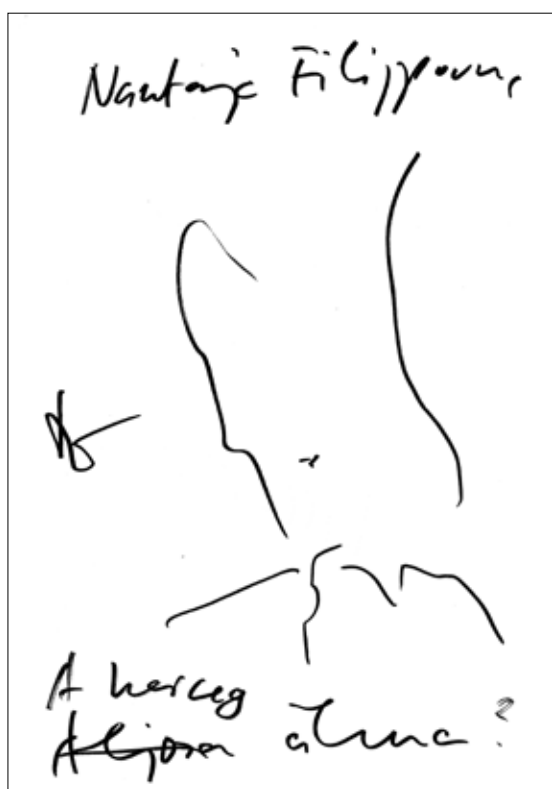
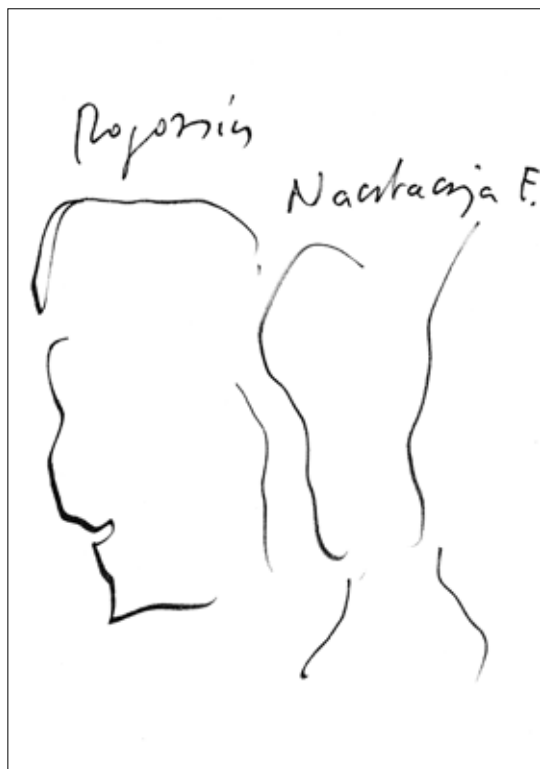
*

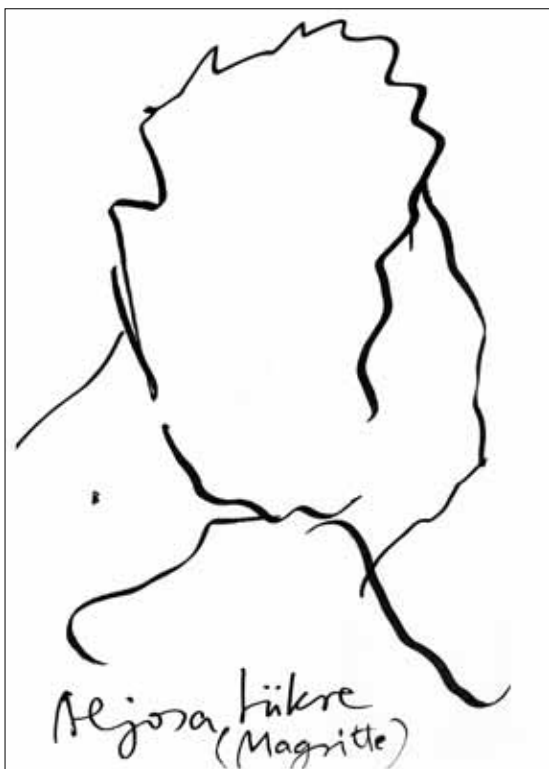
VÁLOGASD MEG SZAVAIMAT.
EZEK ITT AZOK.

MOLNÁR MIKLÓS (1946) Sopron

MOLNÁR MIKLÓS

Kurta farkú történetek

A ZSUGORI ÍRÓ

Hol volt, hol nem volt, az innenen innen, a túlon túl, a pokol kapuja előtt volt egy rettenetes nagy cserfa, annak volt hetvenhét gyökere, a hetvenhét gyökere-
rén állott hetvenhét sárkány, a hetvenhét ágán hetvenhét holló. Aki az én történetemet meg nem hallgatja, annak a hetvenhét sárkány vigye el a lelkét, a hetvenhét holló vájja ki a szemét!

Volt egyszer egy zsupori író (de az is lehet, hogy csak szegény volt, mint a templom egere), aki takarékoskodásra adván a fejét, elhatározta, hogy nem eszik mást, csak puliszkát. Megfőzött egy jókora fazékra valót a jancsikályháján, és beleöntötte az íróasztala egyik fiókjába. Ha megéhezett, kikanyarított belőle néhány kanálnyit, és a gallérja mögé hányta csak úgy hidegen, hogy megspórolja a tüzelőt. Időjárástáival a puliszka megpenészedett, és egyre kevésbé látszott étvágygerjesztőnek. A zsupori író, hogy kedve legyen az evéshez, elővette féltve kuporgatott szatmári szilvapálinkáját, töltött magának egy pohárral, és megszólalt: – No, pajtás, edd meg szépen a puliszkát, aztán megihatod a pálinkát! – Émelyegve legyűrte a penészes puliszkát. Mikor az utolsó falatot is elnyámmogta, gúnyos nevetésre fakadt, és visszaöntötte a pálinkát a butykosba: – Nesze neked szatmári szilva! Lépre mentél a hitegetésnek? Hogy te mekkora balfácán vagy! – Ilyeténképpen a pálinkával való takarékoskodásnak is sikerült szerét ejtenie.

A zsupori író (de az is lehet, hogy csak szegény volt, mint a templom egere) még ma is élne, ha el nem fogyott volna a puliszkája. Nem maradt utána más, csak ez a kis történet, meg fél liter meg nem ivott, folyton ki- és visszatöltögetett szatmári szilva.

Így volt ez, és nem másként, aki nem hiszi, járjon utána.

ADALÉK A MAGYAROK TERMÉSZETRAJZÁHOZ

Lám, a világ figyelme ismét Magyarország felé fordult – méltán dagadhat a büszkeségtől a patrióta kebel –, hiszen fajtánk teherbírásának és különleges képességeinek két csodás példája vált köztudomásúvá a közelmúltban. Az egyik K. Balogh Pongrácné, a csávolyi éghetetlen asszony, a másik a Vas megyei Meggyeskovácsiból való szivacső, Szamosi Izabella. K. Balogné, a csávolyi tűzálló asszony forró étolajat iszik, forráspontig hevített vízben, sőt olvasztott ólomban fürdik, izzó vaslemezeken lépked mezítláb, és eközben semmilyen fájdalmat sem érez. Szamosi Izabella már hatéves kora óta naponta negyven liter vizet iszik. Ha kevesebbet iszik, szédül, nyilallást érez a vékonyában, és lónyerítéshez hasonló hangok törnek föl a gyomra mélyéből. Egyébként mindketten makkegészségesek, K. Balogné nemrég töltötte be a hatvanadikat, Szamosi Izabella is köszöni, jól van, az életkorát azonban nem hajlandó elárulni.

A FÖLTÁMASZTOTT OROSLÁN

Hol van, hol nincs, hetedhét országon innen van egyszer négy jó barát. Hár-mójuk nagy tudományú férfiúvá képezi magát: az egyikből biokémikus, a má-sikból teológus, a harmadikból régész lesz. De a negyediknek sehogy sincs ínyére az iskolapadok koptatása, ő megmarad józan paraszti ésszel megál-dott kétkezi embernek.

A tudós cimborák folyvást azon tanakodnak, mihez kezdjenek a fejüket majd szétfeszítő nagy-nagy tudománnyal. – Hetedhét országon innen bizony nem sokra visszük – mondják –, világot kéne látnunk, elmennünk hetedhét országon túlra, ott próbálnunk szerencsét, hogy egy halom pénzt kereshes-sünk, és degeszre tömhessük a bugyellárisunkat. – Elhatározzák hát, hogy négyesben vándorútra kelnek, és testvériesen megosztják egymás közt a keresetüket.

Alig haladnak azonban egy kőhajításnyit, a régész – ő köztük a legidősebb – odasúgja két tanult társának: – Egy faragatlan tuskó is van köztünk. Akárhol keresünk is munkát, nem keltünk jó benyomást ezzel a fajankóval. Nem ér-demli meg, hogy megosszuk vele a keresményünket. Kössük hátra a sarkát, és küldjük haza!

A biokémikus így szól a kétkezi cimborához: – Hallod-e, pajtás, te igen-csak kirisz közülünk, mert hiányzik belőled a pallérozottság. Búcsúzz el tő-lünk, és fordulj vissza! – De a teológus azt mondja: – Nem, barátaim, így nem viselkedhetünk. Mi négyen mindig jó pajtások voltunk, együtt nőttünk föl, ma-radjunk is együtt. Tarts csak velünk, kedves barátom!

És folytatják útjukat. Addig mendegélnek, míg be nem érnek egy sűrű er-dőbe. Egy tisztáson oroszlán-csontokba botlanak. Megszólal az egyik nagy tudományú vándor: – Hic Rhodus, hic salta! Íme, a remek alkalom, hogy pró-bára tegyük a tudományunkat. Egy döglött oroszlán csontjai hevernek előt-tünk. Rajta, keltsük életre az oroszlánt!

A régész azt mondja: – Én tudom, miként kell elrendezni a csontokat.

A biokémikus meg azt: – Én pedig arról gondoskodom, hogy legyen bőre, szőre, húsa, izma, ina és vére.

– Én meg majd életet lehelek bele – mondja a teológus.

És nekiveselkednek: a régész eligazgatja a csontokat, a biokémikus gon-doskodik róla, hogy legyen bőrük, szőrük, húsup, izmuk, inuk és vérük. Mikor a teológus fölfohászkozik, hogy életet leheljen bele, a tanulatlan, ámde józan paraszti ésszel megáldott kétkezi cimborá közbeszól: – Megállj, pajtás, ne tedd! Ez nem kísérleti fehér egér a laboratóriumokban, hanem oroszlán. Ha életre kelted, mindnyájunkat megöl.

– Értesz is te ehhez! – torkolják le a többiek. – Nem azért tanultunk sok éven át, hogy hagyjuk kárba veszni a tudományunkat!

– Hát jó. De legalább várjatok egy csöppet, amíg fölmászok egy jó magas fára – mondja a pallérozatlan fajankó. És szaporán fölkapaszkodik a legma-gasabb fára.

Ezután a teológus addig mesterkedik, míg életet nem lehel az oroszlánba. Az állat nehézkesen föltápázkodik, bömböl egy retteneteset: – KI MERT EN-GEM FÖLTÁMASZTANI? –, majd mancsának egy-egy csapásával üstöllést agyonüti a tudósokat. Kiharap néhány falatot a testükből, de hogy meg is rág-ja és le is nyelje, ahhoz már nincs gusztusa. Undorodva kiköpködi szájából a régész, a biokémikus meg a teológus húsát, aztán méltóságos lomhasággal kibaktat a meséből.

A faragatlan tuskó meg lemászik a fáról, eltemeti tudós barátainak tete-mét, hazamegy a falujába, és addig él, míg meg nem hal.

ÓCSENY HARASÓ

Hajdanában-danában, mikor a Csermanek uralkodóházból származó János volt Magyarországon a király, élt egyszer egy szegény ember. Ez a szegény ember annyira nem fért már a bőrébe, hogy kerített valahonnét egy erősen használt hétmérföldes csizmát (igazából félmérföldes csizmának is csak igen nagy jóindulattal lehetett volna mondani, olyan ütött-kopott volt), aztán fölke-rekedett, és a feleségével együtt, hetven hamuba sült dollárral meg János ki-rály illetékes főhatóságának kiutazási engedély-bengedélyével a tarsolyában (útravalóul az engedély-bengedély-osztogató jóságos hatósági bácsi a lelkére kötötte: „Szegény ember, az volna a mi alázatos kérésünk, hogy mihelyt haza-térsz, kegyeskedj majd befáradni hozzánk egy rövidke élménybeszámolóra!”) vándorútra indult, világot látni, szerencsét próbálni: takarítómunkásként, tá-nyérmosogatóként, pizzafutárként, utcasöprőként, éjjeliőrként, újságkihordó-ként, favágóként, útkaparóként, aszfaltozóként, kazánfűtőként, lóápolóként, kutyapécérként, latrinakotróként, hullamosóként – akarom mondani, fegyver-kereskedőként, hadianyag-szállítóként, felügyelőbizottsági elnökként, média-mogulként, gyártulajdonosként, bankigazgatóként.

Mentek, mendegéltek, míg hetedhét országon túl, az üveghegyeken is túl, sok-sok viszontagság után Hollandiába nem értek. Vonaton érkeztek meg abba a városba, ahol egy falujukból kitántorgott retyerutyájukhoz szándékoz-tak bekvártélyozódni. Sejtelmük sem volt róla, merre leledzik a kitántorgott retyerutya háza. Váltig tanakodván, hogy mitévők legyenek, jó darabig eltip-ródtak csámpásra taposott lábbelijükben a vasútállomás előtt, mint két tojó-galamb, míg az asszony egyre hevesebb unszolására föl nem szálltak terebé-lyes málhájukkal egy helyi buszjáratra, hogy megtudakolják a vezetőjétől, mi-ként juthatnak el az általuk keresett címre.

Az autóbusz utasai nyájas, jóindulatú érdeklődéssel figyelték, amint a szegény ember meg a felesége körülményesen föl-szuszakolódik cókómókjával a járműre.

Az asszony nem bírta megállni, és kifakadt: – Te Mátyás, mit vigyorognak olyan hülyén ezek a rusnya, vérszopó burzsoák? – Tartsd féken a nyelved, Ju-lis! Hátha értenek magyarul... – ripakodott rá fojtott hangon a szegény ember, aztán a buszvezető orra alá bökte a címet, és sebtében egybekapirgálva pán-európai szókincsét, némi torokköszörülés után kinyögte: – *Szenyor, víz zuhhen disz adressz, szilvuplé.*

A sofőr, akit úgy hívtak, hogy Lumumba van Rijn, rápillantott a kockás fü-zetből kitépett, gyűrött és zsírpecsétetes papirosra, és makulátlan angolsággal közölte: ez a busz ugyan nem arra jár, de szíves örömet elviszi őket. Ezt az utasokkal is tudatta a hangos bemondón, megkérdezve tőlük, hogy egyetérte-nek-e a kitérővel. A hollandusok harsányan helyeseltek. Az autóbusz szoká-sos útvonalához képest jókora vargabetűt kellett leírnia, hogy a város túlsó fertályába, egy kertvárosi negyedbe juthasson. Pontosan az előtt a ház előtt állt meg, ahol a szegény emberék retyerutyája lakott. Viteldíjat semmi módon nem volt hajlandó elfogadni a szegény embertől meg a feleségétől.

Mikor a szegény ember meg a felesége nagy hálálkodásuk közben („*Mer-szi, szőr, dankesőn, ócseny harasó!*”) lekászálódni készült a buszról, a hollan-dusok egy emberként talpra szökkentek, és lelkesen megtapsolták őket. Lumumba van Rijn barátságosan megszorította a kezüket, és így köszönt el tőlük: – Tanuljatok meg táncolni, különben az ég angyalai nem tudnak mit kez-deni veletek. És éreztétek jól magatokat Hollandiában!

Ezután mindenki – a szegény ember, a felesége, a kitántorgott retyerutya meg az összes hollandus – boldogan élt. Még ma is élnek, ha meg nem haltak. A szegény ember hatósági patkányméreg-kihelyezőként, a felesége pedig

krematóriumi takarítónőként talált munkát. Ebben a minőségükben habzsol-ták aztán a tőkés rendszer habos tortáját, és rendületlenül várták, hogy megjelenjenek az ég angyalai, és táncba vigyék őket. Nem tágítottak attól a meggyőződésüktől, hogy megfogták az Isten lábát, érdemes volt hátat fordítaniuk szülőhazájuknak. Az élménybeszámolójuk után ácsingózó jóságos hatósági bácsit meg ott egye meg a fene, ahol van...

Akadtt azonban az utasok közt egy olyan hollandus is, aki nem helyeselt olyan harsányan, mint a többiek, sőt nem is szökkent talpra, és nem is tapsolt olyan lelkesen. Ő néhány nappal később az ügyvédje segítségével beperelte a közlekedési társaságot a menetrendtől való indokolatlan eltérés és a több mint háromnegyed óras késedelem miatt, aminek következtében nem érhetett oda egy üzleti tárgyalásra, és bizonyíthatóan tetemes kár érte. A bíróság akkora kártérítést ítélt meg neki, hogy a közlekedési társaság belegebedt, mire kifizette, utána kénytelen volt lehúzni a rolót. Azóta megszűnt a helyi buszközlekedés abban a holland városban. A közlekedési társaság csődjéért a buszsofőrt tették felelőssé, emiatt Lumumba van Rijn négy és fél esztendeig rács mögött volt kénytelen hűsölni. Ezeket a kis malőröket nem számítva, zavartalan az érintettek boldogsága – kinek élteben, kinek pedig holtában.

ESZMÉLETRE TÉRÉS

A közelmúltig az volt a szakértők véleménye, hogy ha a vízbe fúltat öt-hat percen belül nem húzzák ki a vízből, az agykéregben oxigénhiány következtében bekövetkező gyógyíthatatlan károsodások miatt okvetlenül meghal. Kiderült azonban, hogy a hideg vízben töltött idő hosszabb is lehet. A tizenhét esztendő Grubánovics Miranda Siófokon a jég borította Balatonba szakadt. Életelen testét több mint háromnegyed óra múlva vonszolták ki a partra. Mesterséges lélegeztetéssel és szívmasszázsral próbálták visszahozni az életbe. A lány hamarosan életjeleket adott; két nap múlva eszméletre tért. Ez volt az első kérdése: – Hol az okostelefonom?

(A., egy jeles agyspecialista megjegyzése: „Az agykéreg lehetőségei is végesek. Van egy szint, amin túl már nem tud károsodni. Aki szimbiózisban élt az okostelefonjával, hónapokig ellehet víz alatt, nem fog tovább károsodni az agykérge.”)

RABLÓULTI A POKOL TORNÁCÁN

Megmondta már Kossuth Lajos,
hogy gumisnak lenni bajos.

A vácrátóti illetőségű Kárász Gergely gumijavító kisiparos hosszabb ideje tartozott már egy elég jelentős summával a sógorának, az őrbottyáni illetőségű Hajdú Győző nyílászáró-készítőnek. A sógor gyakori szutyongatásai, majd egyre erőszakosabb fenyegetőzései után sikerült végre törlesztenie az adósságát; nyugtát azonban nem kapott. Néhány nappal később Hajdú Győző nyílászáró-készítő váratlanul elhalálozott. A felesége, Hajdúné Kapornaki Janka bérelszámoló újra követelte Kárász Gergelytől az adósságot, de mert a gumijavító kisiparos nem volt hajlandó fizetni, az asszony perre akarta vinni a dolgot. Kárász Gergely a kezét tördelte tanácsstalanságában, nem győzve szitkozódni az öt sújtó szerencsétlenség miatt. Elhatározta, hogy tanácsot kér a szomszéd faluban lakó öccsétől. Vácrátótról Váchartyán felé kerékpározva egy erdei ösvényen egy szürke ruhás, hosszú fehér szakállú öreg cigány

akadt az útjába. – Miért vagy így elszontyolodva, te derék gumijavító kisiparos? – kérdezte az öreg cigány. Kárász Gergely elpanaszolta, miért van jókora gondban. Az öreg cigány adott neki egy pálcát, aztán az erdő sűrűjében egy rozsdás vasajtóhoz vezette, melyet Kárász Gergely korábban sohasem vett észre, pedig úgy ismerte ezt az erdőt, mint a tenyerét. Zörgesse csak meg az ajtót, mondta neki a szürke ruhás, hosszú fehér szakállú öreg cigány, meg fogja találni, akit keres, de ne a kezével érintse meg néhai sógorát, hanem a pálcával, és követelje tőle a nyugtát. A gumijavító kisiparos bekopogtatott. Kitérült az ajtó, és csakugyan odabenn volt a sógor a padlótól mennyezetig koromfekete zugolyban, három cimborája társaságában. Körbeülték az asztalt, és pislákoló gyertyafénynél kártyáztak. Ahogy Kárász Gergely megérintette néhai sógorát a pálcával, lángok csaptak ki a pálca végéből. A megboldogult nyílászáró-készítő ugyanis a pokol tornácán játszott rablólútit a cimboráival: egy ügyvéddel, egy pappal meg egy parlamenti képviselővel. – Tudom, miért jöttél – mondta a megboldogult Hajdú Győző a sógorának. – Eredj el a feleségemhez, és mondd meg neki, hogy a nyugta be van dugva a tükör mögé. És hogy higgyen neked, nesze, itt a sapkám, vidd magaddal ismertetőjel gyanánt! – Odaadta Kárász Gergelynek a simléderes sapkáját. A gumikészítő nagy vidáman hazafelé lódult a kerékpárján. Megint találkozott a szürke ruhás, hosszú fehér szakállú öreg cigánnyal. Megköszönte neki a jó tanácsot, és visszaadta a pálcát. Hajdúné Kapornaki Janka csakugyan megtalálta a nyugtát a tükör mögött. Miközben az asszony a tintaceruzával kockás papírra firkantott nyugtát silabizálta, Kárász Gergely letette a néhai sógorától kapott simléderes sapkát az asztalra. Abban a pillanatban, amikor a megboldogult Hajdú Győző özvegye hozzáért az asztalhoz, középütt hatalmas izzó kráter keletkezett, és úgy elnyelte Hajdúné Kapornaki Janka vácrátóti illetőségű bérelszámolót simléderes sapkástul, mindenestül, mint a sicc. A helyiséget befalazták, hogy élő lélek többé be ne tehesse oda a lábát. Addig telt-múlt a kelet-európai történelem, míg egy albán vállalkozó ki nem bérelte a befalazott helyiséget, és „Gyehenna pékség” néven látványpékséget nem nyitott benne. Az üzletben Kárász Gergely takarít, ebből csurran-cseppen a betevőre valója, minekutána kénytelen volt felköszönni a gumijavítással, és néhány évig munkanélküliként tengődött, mint Toldi lova a kapitalizmus szemétdombján...

LILIOMSZÁL TÜNDÉR ILONA KEBLÉRE

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is innen volt egyszer egy Virág János nevű, ötvenhét éves, foglalkozás és laccím nélküli hajléktalan. Úgy hozta az élet sora, hogy ez a Virág János egyszer becsöngetett Durr Hugó bankár rózsadombi luxusvillájába. Segítségért esengett: arra hivatkozva, hogy már napok óta nem evett, némi pénzt vagy ennivalót szeretett volna kapni. A villa hatalmas kertjét körbezáró, embermagasságúnál is nagyobb élő sövény kapujában szolgálatot teljesítő biztonsági őr mobiltelefonon tudakolta meg a villa úrnőjétől (Durr bankár ugyanis bement a bankjába, hogy ellenőrizze: elég lendületesen és gátlástalanul folyik-e az emberek szipolyozása), hogy mi a teendő. A bankárné azt üzentte ki, hogy a hajléktalan egyen szart, és menjen a pokolba (nem ezt a szót használta, hanem egy másikat, ami szintén p-vel kezdődik). Virág János foglalkozás és laccím nélküli hajléktalan, a goromba visszautasítás terhével a vállán, továbbvonszolta nyűtt tagjait, magában többször is megátkozva a villa lakóit. Néhány lépés után tompát puffanva a járdára zuhant, s azonmód virággá, fehér liliumszállá változott, a csőre közé kapta egy vadgalamb, fölszárnyalt vele a magasságos égbe, selyem sárhajú Tündér Ilona menyői rózsakertjébe, és Tündér Ilona, aki az aranyalmafa alatt szóló

szőlőt, csengő barackot, mosolygó almát, lágy kenyeret meg gyöngyharmatot reggelizett éppen, a liliomszálat az ő liliomnál is fehérebb keble fölé tűzte: ezek voltak Virág János utolsó gondolatai, ez az érzés és képzet szállta meg egész lényét, amikor összeesett a járdán, és kilehelte a lelkét. A vadgalambon kívül csak egy macska vette észre, hogy a néptelen utcán földre rogyik és mozdulatlanul elterül egy ember. Aznap este a villában fölszolgált pazar vacsora minden falatja szarrá változott Durr bankár meg a felesége szájában, de nemcsak az ő szájukban, hanem a népes személyzet összes tagjában is. Nem telt bele két nap, és a luxusvilla valamennyi lakója és alkalmazottja a legszörnyűbb kínok közt pusztult rakásra.

BELÉPÜNK A JÖVŐBE

Tanmese

Ha el akarod képzelni a jövőt, képzelj el egy csizmát, amely örökké egy emberi arcon tapos.

George Orwell

Egy légből kapott paraszton, aki a légből kapott tanyájának légből kapott tornácán légből kapott hintaszékben ülve éppen azt olvassa egy légből kapott újságban, hogy „az univerzum lassan lehúzza a rolót: már csak feleannyi energiát termel, mint valaha, hamarosan hideg, sötét, vigasztalan katyvasz lesz belőle az örökkévalóságig, de az emberiség is pusztulófélben van, réges-rég túljutott már a fénykorán, zsugorodik az agyunk, egyre gyöngébb és egyre butább utódaink születnek, nemzedékről nemzedékre szaporodik a DNS-gikszereink száma, genomjaink tele vannak kártékony mutációkkal”, rajtaüt két népnyzó, a lélegzetvételért is adót szipolyozó, egyáltalán nem légből kapott, hanem nagyon is valóságos adóellenőr („aratunk vetéseden, szűrünk szőlődben, leszedjük fád gyümölcsseit”), hogy kiderítse, nem folyik-e a tanyán illegális szeszfőzés. Mindenhova bemehetnek, ahova csak akarnak, mondja nekik a paraszt, de a fészker háta mögött elkerített részt lehetőleg kerüljék el.

A hatalom gögjétől megrészegült két viperafajzat közül az egyik nagy garral előkapja a szolgálati igazolványát.

– Hátrább az agarakkal, öreg, ha nem akarja, hogy karóba húzassuk és fölnégyeltessük! Látja ezt az igazolványt? Mi ezzel minden mezőgazdasági létesítmény összes részlegébe bemehetünk. Nehogy már maga mondja meg nekünk, hogy mit csináljunk, és hova mehetünk be! A létező legnagyobb hatalmat képviseljük, ha nem tudná. A finanszszektor kezében nagyobb hatalom van, mint a világ összes politikusáéban együttvéve. Megsemmisítünk mindenkit, aki csak egyetlen szalmaszálat is keresztbe mer tenni előttünk.

– Hát jó, maguk tudják – dünnyögi a paraszt.

A betolakodóknak még a hónuk alól is ostobaság és elbizakodottság csöpög. Legott átmásznak a kerítésen, és pálinka után szaglászva nyomakodnak előre.

Kisvártatva mint az őrült, ki letépte láncát, vágatnak visszafelé, mögöttük három vérszomjas, fogait vicsorgató szelindek. A két finánc szemmel láthatóan az életéért fut: ott lihegnek a sarkukban az éhségtől kopogó szemű kutyák.

A parasztnak könnyöretre nyílik a szíve. Kikászálódik a hintaszékből, a kerítéshez iramodik, elfojtja magában az ingert, hogy torkaszakadtából a fináncokra rivalljon: „Az igazolványt! Mutassátok meg a kutyáknak az igazolványotokat!”, ehelyett lélekemelő intelmekben részesíti őket (azt ugyanis hiába

mondaná nekik, hogy ne féljenek, ezek a kutyák becsületes embert nem támadnak meg): – Legyetek bölcsek és józanok. Legyen kitartó bennetek az egymás iránti szeretet. Legyetek egymás iránt vendégszeretők zúgolódás nélkül. Szolgálatok egymásnak, ki-ki a tehetsége szerint.

Ha a fináncok nem olyan hitvány szar alakok, tudhatnák, hogy nincs okuk félni a szelindekektől, egyrészt mert ezek légből kapott kutyák, másrészt mert ugyanabból az anyagból vannak gyúrva, mint a többi eb: kilencven százalékos vízeletből és tíz százalékos kutyából. De mert fölfuvalkodott ostobaságukban erről mit sem tudnak, ezért arra vannak ítélve, hogy amíg világ a világ, és még három nap iszkoljanak a szakadatlanul a sarkukban lihegő három szelindek előtt.

– Ebbe a jövőbe nem lépünk be – mondja a paraszt. – Akikben megvan az erő, hogy méltósággal elpusztuljanak, igazán azok méltók rá, hogy éljenek. Akik emelt fővel halni tudnak, ők tudtak volna emelt fővel élni is: haláluk hát az élet diadalma. S a gyilkosok gyermekei azzal sem menthetik hóhér apáikat: az erősebb került fölülr, az „életrevalóbb”. Nem: a puhányabb, az aljasabb, a gyengébb, s csak azért, mert a féreg mindig szaporább, fürgébb, mohóbb, lelketlenebb, gyilkosabb: állatibb. Nem lépünk be a jövőbe, amely ember helyett pondrót terem. Azért halunk meg, mert miénk lehetett volna, csak miénk az élet. Mi voltunk életrevalók, arra a létre, mely tovább tart, mint a föld.*

És mert amúgy is untig elég a baja – semmi öröme a gyerekeiben, Gábor fia Brüsszelé, oda is van nőve, mármint ahhoz a Hrdlička nevű cselák buzizhoz, akivel együtt él, Örzse lányára is keresztet vethet, gyógyíthatatlan mobilzombi, lerobbantani se lehet az okostelefonjáról, a mázsás seggű, lavórmellű, lepccses szájú feleségétől meg halálosan undorodik már –, a talán mégsem légből kapott paraszt bemegy a fészerbe, és fölakasztja magát.

A TILINKÓZÓ TOPORTYÁN

A mesebeli szabványréten szabványosan legeltek a szabványbirkák. Semmi sem hibádzott, illendően megvolt minden, ami csak kell: szabványpásztor, szabványsuba, szabványpásztorbot, szabványbojtár, szabványpuli.

Arra lopakodott egy falkából kivert kóbor farkas, orvul kikerített egy birkát a nyájból – a pásztor éppen szendergett a subáján, a bojtárgyerek a füttyijével játszott, a pulikutya meg egy dongót hajkurászott –, és magával cipelte, hogy a közeli erdőben, valami eldugott bokor tövében szép nyugisan fölfalja. A birka hiába próbált kiszabadulni a farkas fogai közül, be kellett látnia, hogy nincs mese, ordasbendőben fogja bevégezni földi pályáját.

Mielőtt a farkas kinyiffantotta volna, a birka így könyörgött vékony, bégető hangján:

– Ó, fölséges farkas úr! Látom, nekem már lőttek, el kell patkolnom. Légy oly kegyes, hogy mielőtt megölsz és megeszel, teljesíted az utolsó kívánságomat!

– Nézze meg a farkas, mivel nem hozakodnak elő az ilyen mesebeli szabványbirkák... Halljam, mi az óhajod!

– Imádom a zenét. Játszd el nekem tilinkón a legkedvesebb számomat, fölséges farkas úr! – esengett a birka.

– Egye fene, nem bánom – egyezett bele a farkas. – Mi a legkedvesebb számod?

– A „Fürelisz” – felelte a birka.

* Illyés Gyula nyomán.

– Hű, de oltári nagy bunkó vagy te, birka, és milyen közönséges az ízlésed! Nem lesz kár érted, ha megeszlek. A kedvenc zeneszámod címének, ha nem tudnád, nem „Fürelisz” az ejtése, hanem „Für Elíze”. A zenéje annyira agyon van már csépelve, hogy mindenkinek a könyökén jön ki. De üsse kő, legyen meg a kívánságod, birka... – És az ordas eltilinkózta a birka legkedvesebb dal-lamát.

– Ó, micsoda gyönyörűséges muzsika! – lelkesedett a birka, mikor a farkas befejezte a tilinkózást. – Te sokkal, de sokkal szebben játszottad, mint a pásztorunk. Nem játszánád el még egyszer, fölséges farkas úr, de kissé hangosabban?

A farkas nem most jött le a falvédőről. Rögtön fölérte ésszel, mi lappang a birka gusztustalan hízelgése mögött.

– Na, ne szórakozz velem, birka! Te abban sántikálsz, hogy az emberek meghallják, ahogy tilinkózok itt az erdőben, idecsődülnek és lepuffantanak! – förmedt rá a birkára. És nem cicózott tovább: átharapta a birka torkát, és neki-látott, hogy bepofázza a zsákmányt.

Alig nyelte le az utolsó falatot, egyszer csak, mintha az égből pottyant volna alá, sötét köpönyeges, torzonborz alak jelent meg a színen, és azt harsogta roppant indulatosan:

– Nem elég, hogy kapucsengő-hanggá züllesztették, még hamisan is játszák a zenémet! Ki merészeli ilyen hamisan játszani az én a-moll bagatel-lemet, aminek nem is *Für Elise*, hanem *Für Therese* a címe, de a kajla kottamá-soló nem tudta kisilabizálni a kezem írását?

– Á, Beethoven mester! – mondta az ordas. – Örülök a szerencsémnek! Hogyhogy meghallotta, hogy hamisan játszom? Megjavult a hallása?

– Az asztrálesteknek mindenük tökéletes, tehát a hallásuk is – felelte Beethoven kissé kioktatón.

– No, a birka úgyis csak fél fogamra volt elég, asztrálestet meg még úgysem ettem, úgyhogy, mester, eljött az igazság pillanata... – mondta a farkas, és rá akarta vetni magát Beethovenre. De jókorát csattanva csak a levegőbe haraptak az agyari, mert Beethoven asztrálestet – csiribum, csiribá! – mennydörgés és villámlás kíséretében láthatatlanná vált, és eltűnt nyomtalanul. A közelben lesújtó villám meg is pörkölte az ordas szőrét.

De ezzel még korántsem értek véget a váratlan alápotyogások az égből. A farkas már meg sem lepődött, mikor hitvány rongyfoszlányokba burkolt, az előbbinél is torzonborzabb figura jelent meg előtte, és se szó, se beszéd, nyomni kezdte a sódert.

– *Frate lupo, io ti comando che tu non facci male né a me né a persona. Tu fai molti danni in queste parti...*

– Megállj, hékás! – vágott közbe a farkas. – Te eltévesztetted a házszámot. Nix dajcs! Magyarul vartyogjál, mert egy magyar népmesébe csöppentél bele.

A torzonborz jövevény zavartan megköszörülte a torkát, aztán újra neki-veselkedett a mondókájának.

– Toportyán testvér, megparancsolom neked, hogy se engem, se másokat ne bántalmazz. Rengeteg kárt tettél ezen a vidéken. Borzalmas gaztetteket követtél el, irgalmatlanul pusztítottad Isten teremtényeit, ezért akasztófát érdemelsz, mint a leghitványabb rablógyilkos. Mindenki haragszik rád, és átkoz téged. De én, toportyán testvér, békét akarok szerezni közted és a többi élő-lény között, mégpedig olyaténképpen, hogy ezentúl te nem támadod meg őket, ők pedig megbocsátják a tőled elszenvedett gonoszságokat, és sem az emberek, sem a kutyák nem fognak háborgatni téged.

– Te totálisan meg vagy zakkanva, apóca. Olyan hülye vagy, mint ide Honolulu – felelte a farkas. – Ezt a lemezt már jó néhányszor lejátszottátok nekem. Rohadtul unom az érzelgős és ostoba süketeléseket. Azt meg pláne unom,

hogy az én rovásomra próbáld bizonygatni, hogy mekkora szent vagy, mennyire csöpögsz a jámborságtól meg az erényektől. A magadfajta szellemi horizontja az orrotokig sem ér. Utoljára mondom: én ragadozónak születtem. Kisebb-nagyobb állatokat ejtek el, és megeszem a húszakat. „Ilyennek vagyok teremtvé”, hogy a te flúgos nyelvezetteddel éljek. Úgyhogy, apóca, szállj le rólam! Nekem te ne osztogass parancsokat, és ne akarjál békét szerezni köztem meg a többi állat között. Neked csak az „testvér”, aki hajlandó beszopni a nyálás dumádat. Aki viszont nem hajlandó, az mehet a levesbe. Okádni kell a szeretetről nyafogó sumák, szemforgató szövegetektől. Hagyjatok engem békén! Meg akarok maradni olyanak, amilyen vagyok: pogánynak, szabadnak, ragadozónak. Nem fogok a kedvetekért füvet legelni, mint a birkák. Ismerlek benneteket: az utolsó szálig ki fogjátok irtani a fajtámat. Söprögess csak a saját portád előtt! A te sárkányfogvetemény fajtád az igazi rablógyilkos. Fölfuvalkodott nyikhajok vagytok. Az egész élővilág utál benneteket, mint a szart.

És mivel a farkas épp az imént fürdött be Beethoven asztrálestével, Assisi Szent Ferencre már meg sem próbált rávetődni, különben is taszította a girhessége és a belőle áradó förtelmes emberbűz, aminek tartós elviselésére csak a kutya meg a macska vetemedett, mélységesen meg is veti őket emiatt az állatvilág összes többi tagja. A térítési szándékával csúfosan fölsült szent csalódottan sóhajtott: – Ha nem megy, ne erőltessük... –, aztán szétoszlott a levegőben, mint egy kósza fing, az ordas meg, úton egy másik mesébe, ahol találkája volt egy Piroska nevű kislánnyal, a farkasok himnuszát vonítva tovaügetett.

*Kietlen pusztaság
Ez, amelyben lakunk;
Nincs egy bokor se', hol
Mehúzhatnak magunk.
Fázunk és éhezünk
S átlőve oldalunk,
Részünk minden nyomor...
De szabadok vagyunk!*

LUNÁTIKUS TÖRTÉNET

A jászkarajenői illetőségű Zobákaknai Hortenzia negyvenhárom éves, egyedülálló tanítónő hitelt érdemlő forrásokból tudomást szerzett róla, hogy a Holdon miért látható egy rőzsét cipelő férfi sziluettje. Réges-régen, hajdanában élt egy ember, aki egy verőfényes vasárnap reggelen kiballagott a Jászkarajenőt övező rengetegbe, vágott a baltájával egy jókora köteg rőzsét, kötéllel átkötötte, a hátára vetette, és szaporán megindult hazafelé. Kisvártatva szembetalálkozott egy ünneplő ruhába öltözött, igen szép szál jövevénynyel, aki éppen a templomba tartott. A szép szál jövevény megállította és megszólította:

– Te nem tudod, hogy ma vasárnap van szerte a földkerekségen, az a szent nap, amikor az Úristen megpihent, minekutána megteremtette a mindenséget, a növényeket, az állatokat és az embert? Talán nem tudod, hogy a harmadik parancsolat kimondja: az Úr napját megszenteljed?

Aki firtatta ezt, nem volt más, mint maga az Úristen. A rőzsés ember azonban nem is sejtette, kivel áll szemben. Nem hatották meg a jövevény szavai, hanem nyersen visszavágott:

– Vasárnap a Földön, vagy hétköznap a Holdon: mi közöm hozzá, neked meg pláne mi közöd hozzá?

– Cipeld hát a rőzsekötegedet örökkéig! – mondta az Úristen. – És mert előttd nem szent a vasárnap itt a Földön, száműzlek a Holdra, ott fogsz rostokolni időtlen időkig, örök figyelmeztetésül mindazoknak, akik munkával szentségtelenítik meg a vasárnapot!

Azóta látható a Holdon egy rőzsét cipelő ember.

Mikor Zobákaknai Hortenzia mindezt megtudta, igen nagy részvét támadt szívében a holdbeli rőzsés ember iránt. „Eleget rostokolt már ott szegényke”, gondolta magában, és elhatározta, hogy közbenjár az Úristennél a rőzsés ember érdekében. Ezért egy ugyancsak verőfényes vasárnap reggelen ő is kiballagott a Jászkarajenőt övező rengetegbe, azzal a szándékkal, hogy összegyűjt egy köteg rőzsét, a hátára veti, és szaporán megindul hazafelé. Az a reménység sarkallta cselekvésre, hogy majd ő is szembetalálkozik az Úristennel, és ha szóba elegyedhet vele, szép alázatosan megkéri, hogy engedje szabadon a Holdra száműzött férfit, eléggé megbűnhődött már szegény a parancsszegése miatt. A magányosan élő asszony azt forgatta ugyanis a fejében: ha megszabadítja a férfit holdbeli fogságából, hálaiból majd feleségül veszi őt, Zobákaknai Hortenziát, és boldogan élhetnek kettesben, míg csak ásó, kapa, nagyharang el nem választja őket.

A várakozásai szerint történt minden, legalábbis eleinte. Kiballagott a rengetegbe, gyűjtött egy jókora köteg rőzsét, kötéllel átkötötte, a hátára vetette, és szaporán megindult hazafelé. Kisvártatva ő is szembetalálkozott egy ünnepi ruhába öltözött, igen szép szál jövevényel, aki éppen a templomba tartott.

A szép szál jövevény megállította Zobákaknai Hortenziát, és megszólította:

– Te nem tudod, hogy ma vasárnap van szerte a földkerekségen, az a szent nap, amikor az Úristen megpihent, minekutána megteremtette a mindenséget, a növényeket, az állatokat és az embert? Talán nem tudod, hogy a harmadik parancsolat kimondja: az Úr napját megszenteljed?

Zobákaknai Hortenzia persze jól tudta, hogy aki firtatja ezeket, nem más, mint maga az Úristen. Alázatosan azt válaszolta hát:

– Uram, én csak azért jöttem ki vasárnap délelőtt rőzséért a rengetegbe, hogy találkozhassek Veled, és könyöröggessek Hozzád: engedd szabadon a Holdról azt a rőzsét cipelő férfit, eleget rostokolt már ott, eléggé megbűnhődött már a parancsszegéséért.

– Micsoda pimaszság! Mérhetetlen önzésedben így akarsz társat keríteni magadnak, hitvány nőszemély? – förmedt rá az Úristen Zobákaknai Hortenziára. – Szembe mersz szállni az én szentséges akaratommal, ráadásul munkával becsteleníted meg a vasárnapot? Cipeld hát te is a rőzsekötegedet örökkéig! – mondta az Úristen. – És mert előttd sem szent a vasárnap itt a Földön, száműzlek a Hold túlsó felére, ott fogsz rostokolni időtlen időkig, örök figyelmeztetésül mindazoknak, akik munkával szentségtelenítik meg a vasárnapot!

Azóta egy rőzsét cipelő asszony is van a Holdon, ő azonban innen a Földről sohasem látható. És a rőzsés férfi meg a rőzsés asszony sem láthatja egymást soha, és ennek így kell maradnia örökön-örökké, az idők végezetéig. Pedig csak egy úristent játszó gonosz dzsinn tette velük mindezt, de hát a dzsinneknek is nagy ám a hatalmuk...

ABU AHMED ELBÁNIK A POKOLGÉPPEL

Amint hallottam, ó, testvéreim, volt egyszer egy Abu Ahmed nevű iraki kereskedő, aki a magasztos Isten kegyelméből nagy tisztességben és tekintélyben érte meg a hatvanegyedik életévét. Történt egyszer, hogy megpakolta paracicsommal a teherautóját, és tizenkét éves unokája, Ali kíséretében Bagdadba indult. A legközelebbi amerikai ellenőrző ponton megállították őket, és ki kellett szállniuk a járművükből. Egy jenki katona fölkapaszkodott a teherautó

platójára, majd hamarosan követte őt egy másik is. Jó időbe beletelt, mire kínos aprólékossággal, szemenként átvizsgálták a műanyag ládákba rakott paradicsomot, és kegyeskedtek engedélyezni Abu Ahmednek, hogy továbbhaladhat Bagdad felé. „Ő, ti gyalázatos gazfickók! Ne érjen benneteket Isten áldása, szálljon rátok az Ő irgalmatlan haragja!”, gondolta magában Abu Ahmed, miközben visszaszálltak a teherautó vezetőfülkéjébe.

Alig indultak el, megszólalt a fiúcska: – Baba Ahmed, én láttam, hogy a jenki egy görögdinnye formájú szürke tárgyat dugtak el a paradicsomos ládák közé! – Abu Ahmed nyomban rátaposott a fékre, lehúzódott az út szélére, és megállította a járművet. A teherautó rakterében megtalálta az orvul a paradicsomos ládák közé elrejtett időzített bombát. Mihelyt megpillantotta, rögtön tudta, micsoda, hiszen valaha az iraki hadseregben szolgált. Olyan pánik fogta el hirtelen, hogy kézen ragadta az unokáját, és lábát a nyaka közé szedve futásnak eredt, hogy minél messzebbre meneküljön az autótól. Közben – akarva-akaratlanul – az is megfordult a fejében, hogy egy ilyen teherautó egyáltalán nem olcsó multság, mégiscsak kár volna veszni hagyni. „Sorsát senki sem kerülheti el, ott lelem halálom, ahol megírta a végzet. Ami nincs megírva, attól nincs okom rettegni. Legyen Isten akarata szerint!”, gondolta. Az unokáját elbújtatta egy gödörben, ő meg óvatosan visszaoldalgott a teherautóhoz. Ölébe vette a pokolgépet, magával cipelte egy darabon, és behajította egy mély futóárokba, amit vagy két évvel korábban ástak a háborúra készülődő iraki katonák.

Kisebb-nagyobb kalandok és viszontagságok árán eljutottak Bagdadba, és a magasztos Isten kegyelméből tisztos haszonnal sikerült túladniuk portékájukon. Visszaútban aztán meggyőződhetek róla, hogy a bomba csakugyan fölrobbant: megölt hét birkát, és leszakította a birkák pásztorának fél karját. Nem győztek szörnyülködni, bánkódni és szánakozni. Abu Ahmed nekiadta a paradicsomszállítmányért kapott összes pénzét, meg ami még nála volt, Mahmudnak, a csonkabonkává lett birkapásztor öccsének. – Csapást csapásra mér ránk a sors: *c'est la guerre*. De ne zúgolódjunk Isten rendelései ellen! – mondta Mahmud, aki a bölcsélet és a francia nyelv professzora volt Bagdadban, míg az egyetemet, ahol tanított, porrá nem bombázták a jenki demokráciaexportőrök, majd így folytatta:

*Az ember csak egy test külön tagja mind,
hisz egy főanyagból van alkotva mind.
A sors hogyha megsérti egyik tagot,
a test mindegyik tagja végigsajog.
Ha más kínja szíved nem indítja meg,
nem érdemled akkor az ember nevet.*

Továbbhaladtukban Abu Ahmed megköszönte Isten jóságát – dicsőség az Élőnek, aki nem hal meg soha! –, és hálát rebegett neki, amiért megerősítette a szívét, hogy legyen mersze visszamenni és eltávolítani a teherautó platójáról az időzített bombát. Teremtőjét dicsőítve áldotta a szerencsését, hogy a jenki katonák nem vették észre, mikor az ellenőrző ponttól alig egy kurjantásnyira lefékezett, majd pedig megszabadult a pokolgéptől, ami úgy volt időzítve, hogy Bagdadban robbanjon föl, és a jenki megszállók nagy álnokul elhíresztelhessék, hogy ez a merénylet is a magukat fölkelőknek és ellenállóknak mondó „öngyilkos terroristák” műve.

Néhány hónappal később egy amerikai szőnyegbombázás során nemcsak Abu Ahmed halt szörnyet, ő, testvéreim, hanem vele együtt az egész családjá is. A mindenható Isten övezze kegyelmének fényével a poraikat! Irgalma ne legyen azoké, akik miatt odavesztek! Bosszúja sújtsa gyilkosait ezért és az összes többi gyalázatukért!

Béke veletek!

TÉREY JÁNOS

Őszi hadjárat

TÉREY JÁNOS (1970) Budapest

(Szűcs Attila: *Látogatók*. 140×400 cm, 2002)

Csatatér horizontja

A nagy történet peremén.

Az a nyár, amiből bajosan lett ősz.

Kiégő karácsonyfaizzókként

Vibráló virágfejek.

Öt alak a piros-törtfehér

Özön háttérében.

Azok az alacsony,

Szürke hasábok sírkövek,

És ők öten az eleven rokonság.

Szakadárok akció előtt?

A háttérben sorakozó

Ládákban lószér lappang.

Emberformájú, sunyi földönkívüliek?

A járművük a vásznon kívül parkol.

Nehéziú elmélyülten

Drogot terítenek?

Utazó énekesekként

Ők a Szent Oligofrén Férfikar,

Amely új sebeinket kidalolja?

Ha ez háború, akkor nyári verőben indult

Magabiztos szólamokkal;

És ennyi halott árán sem akar véget érni.

Egy darabig számon tartottunk

Minden törékeny eszközt és borulékony tárgyat,

Az összes borulékony hőst.

Minden vesztett kilót,

Árva centit megjelöltünk,

Életformánkká fejlődött a gyász.

Most már másképp van,

Föllazulás erkölcsben és anyagban;

S a szemünk is száraz.

Maradékunk tömör,

Mint egy avokádómag.

Csendes, őszi idő van,
Főbekólintott, atonális délelőtt.

Örülj, hogy ennyi
– Magnak – megmaradt.

Gestalt. Nem emlékszem a barátaim autóira

(Szűcs Attila: *Becsomagolt autó vörösben*. 140×190 cm, 2011–2012)

Nem emlékszem a barátaim autóira.
Pedig az első nyugati kocsik műszerfala élmény volt.
Guruljon, ez pedig a lényeg. Szívesen ültem hátul.
Kijöttek értünk a reptérre L. szülei,
És a bevezető út falusias látványa
Mellbe vágó volt életünk első Londonja után.

Az sincs előttem, amivel bejártuk a skót felföldet.
Rémlik a kék Opel, amelyik Krk szigetén összetört.
Vagy a piros Ford Omega, de az meg a keresztanyámé.
Évjáratra sosem emlékszem,
Színre, típusra még csak-csak,
És persze, némelyik állapotára:
Ha roppanósan új volt vagy borzalmasan elhasznált.

És az, amivel N. minden félrészeg cimborát
Hazadobott? Ő csak otthon ivott, ha egyáltalán.
És embernéven szólította az autóját, hm.
Legföljebb az illat van meg az orromban,
Régi műbőr ülés és szivarfüst átható szaga.

És amit reggelre elloptak a ház elől,
És Z. meg se tudott szólalni a fájdalomtól?

Általában a barátnőim autóira sem emlékszem
(Többüknek nem is volt). Útirányra mindig.
Az akkori arcukra, alakjukra, lakásukra leginkább.
A homlokukat barázdáló indulatra.
De a gépeikre nem.

Egy kézikönyvből

Ülő embert nehezebb kirabolni,
Zárt alakzat.
Álló embert bajosabb megalázni –
Karjával kaszál.

DOBAI PÉTER

PASOLINI – PIETÀ

Máté Mária fotográfiája

Róma, 2015. október

DOBAI PÉTER (1944) Budapest

Pier Paolo Pasolini meggyilkolásának negyvenedik évfordulóján

A Tevere-parti kötélverők templomának
hátsó falán Pasolini egy plakáton jelent meg,
egy harci lobogó tépett vásznán:
egyszerre mint a fiát gyászoló Mária
és mint mártír, mint vértanú, mint guerilla.

„Amíg az ember meg nem hal,
addig nem tudhatja, hogy kicsoda.”

Pasolini

Magányos harcos arcod messze pusztult – – –
A mozik fehér vetítövásznán, a televíziók
képernyőjén olykor – föltűnően ritkán! – „leperegnek”
evangéliumi tisztaságú, éltető, üdvözítő képsoraid:
képei a Te ANGYALI AGRESSZIÓDnak,
és megjelenik igazi oka annak a gyáván,
szívet sebzően, brutálisan gyilkoló, *Felbérett
Halálnak*, amit te szárnyas sorsoddal oly merészen,
bűneiért végre bűnhődni *kihívtál!* Műveid mind:
kiégett, kihűlt csillag-romok hanyatló fényei
a kozmikus köztemetőben... de meglehet:
tetszhalott sugaraik filmjeidben,
verseidben *riadnak éltetően*
régii forrás-fényeikre fel – – –
Neked a halál: nem halál, de jelző láng, tűztiszta üzenet!
„Az életút és a pillanat” Tenéked Pier Paolo
ugyanaz a győzelem, hiába lehetetlen...
Neked senki Isten nem hazudik Feltámadást!

PÓSFAI GYÖRGY (1956) Szeged

PÓSFAI GYÖRGY

Tulleriák

SZERELMI AFFÉR

Tull úr örült, mert rájött, miért számolja a kortyokat, ha a vízcsap alá tartott tenyeréből iszik. Zavarta ugyanis a jelenség: míg ilyenkor önkéntelenül számolja a kortyokat, más esetben, például ha pohárból iszik, eszébe sem jut számolgatni. Miért ez a különbség? Most megvilágosodott: ha pohárból iszik, a pohár mérete eleve eligazítást ad arról, mennyit iszik. A folyamatosan csorgó víz viszont nem ad ilyen támpontot, muszáj a kortyokat számolgatni, hogy legyen valami fogalma, eleget ivott-e már. Ez persze bonyolítja kicsit a dolgokat, bezavar a számszimpátia: a szomjoltást lehetőleg kellemes számnál kell abbahagyni. A páratlan számú korty lehetőleg kerülendő, a 8 túl szabályos, a 10 túl kerek, leginkább a 12 felel meg. Persze különleges hangulatban, hirtelen ötlettel bármilyen számnál meg lehet állni.

Ez tehát tisztázódott, s közben a parkban már hangolnak a madarak. Reggelente ugyan még fagyos, kemény a föld, tavalyi levelek zörögnek a járművek sópró huzatában, de már színesebb dzsekik váltják a sötét kabátokat, földpárák emelkednek a talajból, a folyó még gyorsabban szalad dél felé, és a hajléktalanok kart karba öltve, nagyokat dobbantva vonulnak végig a főutcán. Tavasz van a levegőben.

Meg Tull úr szervezetében. Elég volt csak kimozdulnia a hosszú tél után, beleszippantani a levegőbe, és máris szerelmes lett. Nagyon jó érzés. Szinte lebegve jár, felszabaduló endorfinok bódítják, kedélyesen bólogat, nem veszekszik senkivel. Csupa izgalom az élet, csupa remegő várakozás, vágytisztá epekedés, a tökéletes pillanat beteljesedésének ígérete.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy Tull úr teljesen elvesztette volna a realitásérzékét. Nem, egy percig sem feledte, hogy a szerelem – ahogy a népdal szól – végső soron nem más, mint szívfájdalom. Mert jöhet egy akármennyire kívánatos, akármennyire hozzá illő pár, akivel véletlenül egymásra találnak, és lehetnek olyan élményeik, hogy szinte túlcsordul a világ, előbb-utóbb jönnek a bonyodalmak. A nő egyszer csak elbőffenti magát. Túl sok pacsulit borít véletlenül magára. Késik két percet. Kiderül, hogy saját igényei vannak, egyszer-másszor még hisztis rohamot is kap. Időnként horkol, áthúzza magára a takarót. Megfázik, beteg lesz, kedvetlen. Meg ott ólálkodnak a társadalmi körülmények. Az irigykedő, sőt mohó pillantások a tesztoszteronszagú hímeiktől. A nőnek lesznek kolléganői, akik számára érthetetlen dolgokról fecsegnek. Tull urat párjával együtt hívják meg, nem csak hozzá beszélnek, sőt levegőnek nézik. Meg aztán a repülőjegy is a duplájába kerül. A lakásba új tárgyak kerülnek, a ruháspolc zsúfolt lesz, kifogy a kávé, és valaki napozni akar a kertben.

Így megy ez, de a szerelem akkor is mindent elsöpör, és Tull úr, a higgadt ember, bódulatában írásra ragadtatja magát:

Emlékmás

Akkor leszel majd igazi, ha már csak emlék leszel. Hangtalan, testtelen, titkos, másoknak láthatatlan.

Beleférsz majd bármelyik zsebembe, magammal vihetlek minden utamra, bármikor könnyedén elővehetlek, széthajtogathatlak, alakíthatlak, te leszel az olvasnivalóm, derékaljam, esernyőm, tartalék elemőzsiám.

És mindig a legjobb formád mutathatod, nem győzlek csodálni, mindig friss és illatos vagy, mindig aggódsz, ragaszkodsz, nevetsz, és sosem haragszol.

Ha pedig rossz az éjszakám, te leszel a kéznél lévő altatóm.

Egyelőre azonban még nem tartunk itt. Valami szépet is kellene írni neki, hiszen mégiscsak életének egy szakaszát vele tölti, neki szenteli.

Kedves Élepszakaszom! Akármennyire óriási horderejű ez a megszólítás, ezt mégsem mondhatja neki. Azt reagálja majd: mi az, hogy szakasz? Én csak egy röpké, mulandó szakasza vagyok az életednek? Nem az egyetlen, örök szerelmed? És semmi értelme nem lenne magyarázkodni, hogy ez valójában a legtöbb, amit mondhat, hiszen eddig nem ismerte, tehát van egy kezdet, és előbb-utóbb úgyis van egy vég is, tehát maximum egy szakasz lehet ez a gyönyörű egymásra találásuk... Nem, Tull úr racionalitása nem hódító stratégia, meg kell adnia magát a női érzelmi logikának, és legalább annyit engedni, hogy na jó, legyen félegyenes, ignoráljuk a véget, vagy keressünk valamilyen lenyelhető kifogást, simítsuk el ezt az ügyet szépen. Le is firkantott valamit, leöntötte egy kis érzellemmel, abban a reményben, hogy ez majd tetszik:

Geometria

Kedves szakaszom ebben az egydimenziós létben (mi más lehetnél), mondanám, de ebből nem kérsz. Pontról meg szó sem lehet, ezen rég túl vagyunk.

Legyél hát akkor kedves félegyenesem, hunyjuk be a szemünket, tekintsük a várható elpatkolásunkat tárgytalannak, rúgjuk fel a biológiai geometriát, irány az öröklét.

Vagy ne is rúgjuk fel, hanem kalandozzunk benne más irányba, újabb dimenziókba. Kössük össze az egyeneseket, legyünk derékszög, vagy inkább síkidom, négyzet, rombusz, trapéz, ötszög, oktaéder, sőt, kimerészkedve a harmadik irányba, legyünk egy test (ez különösen jól hangzik). Vegyünk például egy kúpot. Vagy egy paralelepipedont, ilyet még úgysem csinált senki más.

De legyél leginkább egy bonyolult, szabálytalan test, 3D-ben kinyomtatva, pontosan olyan alakra, amilyen vagy.

Tull úr elégedett volt. Jól halad a szerelmi afférja. Annyira jól, hogy egy kicsit meg is feledkezett magáról, álmodozásra ragadtatta magát, s szinte akaratlanul ellenére is teljesen elöntötte minden porcikáját a szerelem. Hiába, nagy a szerelem hatalma, úrrá lesz a legjózanabb elmén is, pláne, ha valakinek ilyen tökéletes a párja! Tull úr sóhajtott, és megadva magát a szerelemnek és a fizikáltságának, révületében írt még egy légiés feljegyzést kettejük különleges, sokat megérő, sokat látó viszonyáról:

Kötélen

Itt lógunk, felcsíptetve a kötélre, egy overall meg egy fürdőköpeny. Kilógattak száradni, aztán elfeledkeztek rólunk.

Már jó ideje csak száradunk, himbálódzunk, magunkba szívjuk a kert illatát, nappal puhán susogunk, éjjel nyirkosak leszünk, reggel felengedve párállunk. Néha beborul, csöpögni kezd, megszívjuk magunkat, néha be is penészedünk. Aztán megint jönnek a szárító fuvallatok, a taglózó napsütés, megint kiszáradunk. Jövő-menő madárcáka pihennek meg rajtunk (itt-ott le is piszkítanak).

Aztán vihar jön, a feltámadó szél ide-oda dobál, ráncigál, féltő, hogy megszagat, letép, és elszállunk külön-külön más irányba, de kitartunk, jól odacsíptettek, csak a nyúlványaink gubancolódnak össze.

Aztán lecsendesül a vihar, csak gyöngye szellő marad, szétgubancol és újra összepaskol, és mi egyre csak szikkadunk, rojtosodunk, szagosodunk, és álmodozva tovább lengedezünk ég és föld között.

LAKNER ZSUZSA, Csodálatos élet, 2015

LAKNER ZSUZSA, Godot, 2015

Tull úr örült, hogy ilyen szépen halad a szerelmi afférja. Tulajdonképpen, hogy így átélt mindent, talán le is zárhatná, mielőtt jön valaki, és mindent összezavar.

TISZTELT ULTRAHANG!

Tull úr levette a nagy zöld irattartót a polcról, kivett pár papírlapot, beléjük nézett, aztán párat a táskájába csúsztatott, és kiment a lengyel piacra. Elsétált a ragyogó, de falsul kongó, vékony edények bódéja előtt, nem foglalkozott az egyszer használatos strandpapucsockkal, a bizonytalan lejáráti dátumú szárazelemekkel, egyenest a piac közepén álló, lehajtott oldalú lakókocsihoz tartott.

– Tessék, tessék – szólt le a kocsiból a szakállas fiatalember meggyőző-dés nélkül –, mi jót hozott? – Látásból már ismerték egymást.

Tull úr belenézett a táskájába.

– Van itt egy időpont a fogorvoshoz, fogkőtisztítás, ellenőrzés.

A fiatalember nem jött lázba, kissé unottan megvonta a vállát.

– Jó kezű orvos, megbízható és főleg olcsó! – kínálta tovább Tull úr a portékát, és mivel a szakállas továbbra sem mutatkozott készségesnek, hozzátette: kettő van, egymástól fél évre.

– Na jó, lássuk – mondta a szakállas, lenyúlt a pult magasából, elvette a lapokat, vetett rájuk egy pillantást. – Rendben, mit szeretne, készpénz vagy csere?

– Hasi ultrahangra lenne szükségem – mondta Tull úr. – Rakoncátlankodik a barátom hólyagja – tette hozzá szükségtelenül, és közben kissé félrenézett.

A fiatalember elfordult, hátul egy dobozban kotorászott, majd lenyújtott egy lapot Tull úrnak. Makulátlan, hibátlan beutaló volt. Tull úr élvezettel olvasta:

Tisztelt Ultrahang!

Kérem beteg hasi ultrahangját.

Kórisme: bal veséből terimet távolítottak el.

tisztelettel

[olvashatatlan aláírás]

A sikeren felbátorodva előhúzott még egy beutalót, mindjárt mellékelve hozzá az érvényes időpontot is.

– És ehhez mit szólna? – A fiatalember átvette, hangosan felolvasta:

Tisztelt Szemészet!

Kérem szíves szemfenék vizsgálatát.

kórisme: tinnitus

[olvashatatlan aláírás]

– Nem rossz, és viszonylag közeli a dátum. Rendben, ha még ad valamit, kap érte egy egészen közeli, fullos vérvételi lapot.

– Jó, van itt egy Tisztelt FOG!, de akkor kérek még egy vállmasszázst a fizioterápián, két héten belül. Nem nekem, csak cserének – füllentett.

– Várjon, jó-jó, de csak lassan, lassan... Van netán valami ütősebb is?

Tull úr körbepillantott, aztán kissé lehalkítva hangját, bizalmasan odabökte: – Veseműtét. Laparoszkópos! A legmenőbb klinikán, májusban!

A fiatalember is körbepillantott. Gyér volt a forgalom így délelőtt a piacon, alig pár ember lézengett a bódék között. Rákönyökölt a pultra:

– Tudja mit? Rakja ki, mije van, aztán megegyezünk.

Benne voltak a bizniszben. Tull úr majdnem mindent elővett, szétterítette a lapokat a pulton, mutogatott, magyarázott, a fiatalember a szemüvegét is felrakta. Pusmogtak, hümmögtek, és gazdát cserélt egy tüdőszűrés, egy ingyenes koleszterinvizsgálat és vastagbélvizsgálat, röntgen- és MRI-időpont, még egy hetes bentalvós fejfájásklinikai vizsgálat is. Alkudoztak, érveltek,

nagyjából meg is egyeztek, Tull úr csak az idősothoni listás helyet fájlalta, ehhez viszont nagyon ragaszkodott a fiatalember („nekem is kell élnem valamiből, és tudja, nagy a kereslet”). Végül megegyeztek, mert a fiatalember még hozzácsapott a paklihoz egy interferonkúra-kvótát.

Tull úr összepakolt és hazaindult, azon töprengve, hogy vajon melyikük csinált jobb üzletet.

– Halló, várjon még! – szólt utána a fiatalember. A füléhez szorított telefonba hallgatva visszaintegette Tull urat. Letette a telefont, és előrehajolva még közelebb intette.

– Nézze, egy régi kedves kuncsaftom hívott. Nincs véletlenül magának egy áprilisi temetése?

Tull úr kissé vonakodva felelt:

– Éppenséggel lenne.

– Milyen? Normál? – érdeklődött izgatottan a fiatalember.

– Komplet. Hamvasztás, ravatalozás, pap, kántor.

– Mit kér érte? – kérdezte csillogó szemmel a fiatalember. – Visszaadom az idősothoni megüresedést.

Tull úr egy pillanatot elgondolkodott, majd a kezét nyújtotta:

– Meg egy láda sör!

EUFÓRIA

– Közbejött még egy utolsó hajtási nap, sajnos ugrott a megbeszél program. Holnap hajnaltól késő estig foglalt vagyok. De tudod mit, ha már úgyis erre jársz, gyere ki velem. Reggel ötök felveszlek.

Tull úr belegondolt, és izgalomba jött. Gyerekkorában minden indián- és vadászkönyvet elolvasott. Később aztán ezek a témák a padlásra kerültek, de most itt az alkalom: megnézheti közléről, milyen egy igazi vadászat.

Kemény fagy, sötét, megbeszél utcasarok, aztán egy falu szélén még valaki. Érkezés még sötétben, kocsiajtók csapódása, fegyverek zörgése, üdvözlések kalaplevéve, eligazítás, számhúzás. Új kéz szerencsés kéz.

Első hajtás. Kibicként kis háromlábú széken, csend. Mélázás a téli erdő különösségén, a vadak alkalmazkodóképességén, a gyorsan lefolyó drámák brutalitásán – gondolta. Helyette: vacogás a hóban, a mínuszokban. Dörren pár puska, törés-zúzással nagy testű szarvasok törnek ki a fiatalosból, nyiladékok átugorva, mögöttük el. Most csak disznóra és rókára lövünk. Korábbi történet a baráttól élénk testbeszéddel: visszatörő szarvastehén ugrott ki a bokrosból egy kis tisztásra, hatalmas ívben, egyenest nekem, az első két lábára érkeve fejünk szinte összeért (meg tudtam volna nyalni), aztán az állat magát kicsavarva valahogy mégis elkerült.

Második hajtás. Egyetlen hosszú nyiladékon állnak a pusokások, vagy húszan, szezonvégi protokollvadászat jeles vendégekkel, erdészeti vezetőkkel, néhány külföldivel.

Mészárlásról szó sincs. A vadaknak jobbak az érzékszervei, gyorsak, ügyesek, jó, ha minden harmadik lövés talál. A barát, a híres céllövő is rendszeren hibáztat. Azért a hajtás végére ott fekszik vagy tizenöt fekete disznó.

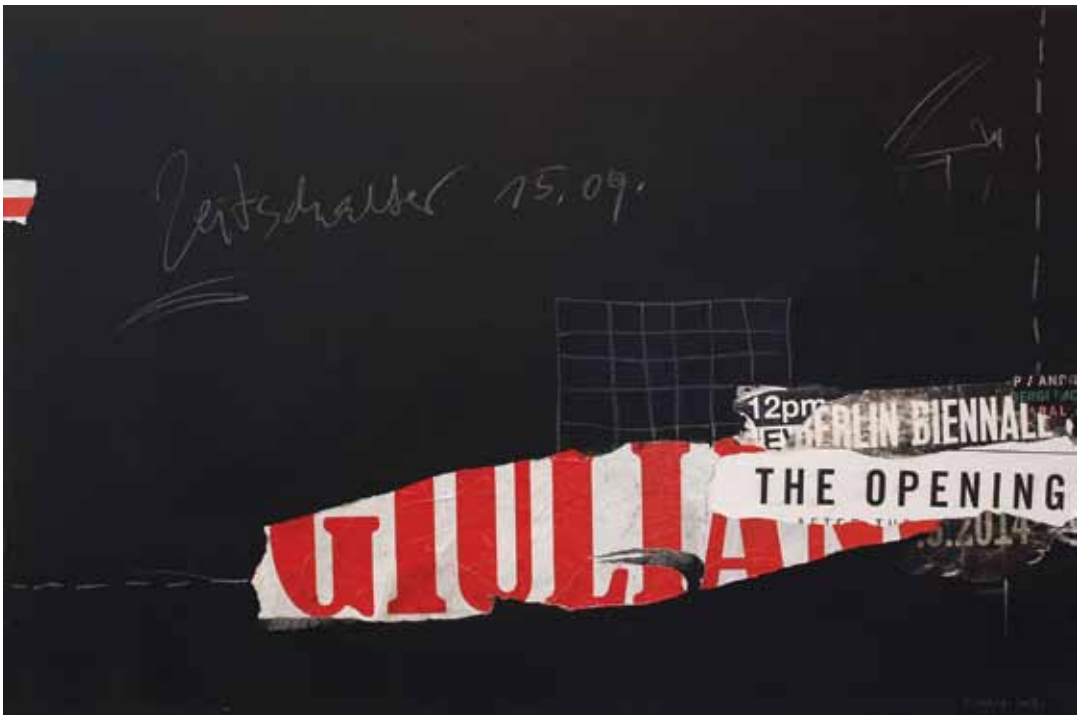
Intermezzo. A fagy kezd engedni, napsütéses tisztáson tűz, forró tea és virsli. Izgatott mesélések: hogy vette észre, hogyan lőtt rá, hogyan bukott fel. Idős, sokat látott pusokások teljes drukokban. A sztároknak véres töret a kalapján.

Harmadik hajtás. Egyedül vannak, a hajtás induló felén, csak a visszatörő vadra számíthatnak. A barát nekikészül, lenyeseget pár ágat, villás botra támasztja a pusokát. Róka, célzás, de messze van. Zörgés, szembe kocog egy

LAKNER ZSUZSA, Sziget, 2015

LAKNER ZSUZSA, Időkapcsoló, 2014

LAKNER ZSUZSA, Szabadtéri örültek ideje, 2015

vadkan, a barát követi a puskával, a nyiladékon lő. A vadkan hátsó fele leroskad, hörgő hangok, próbálja továbbhúzni magát. Még két csattanás, elfekszik.

Próbáld meg te is! Nem is gondolt rá (tilos, és ő sohasem lőtt még, nem is ambicionálja), de az unszolásra felveszi a nehéz, gyönyörű formájú puskát, próbacélzás (a futónak az orrára célozz, akkor találsz váll-lapon!), üresen próbacsettintés. Zörgés, rőt süldő lohol, hideg fejjel követi a céltávcsóval (milyen könnyű odatenni a keresztet!), erősen tartja a puskát (biztosan nagyot rúg), a keskeny nyiladék pillanatában az orrára húzza, dörrenés, bukfcenc, nem mozdul. Egyszerű volt, de a barát teljes izgalomban, vállára csap, gratulál.

Újabb zörgés, távolabb három koca szalad, lőj már, nógatja a barát, de higgadt marad, messze vannak. Hirtelen megállnak, egyik jól látszik, odateszi a célkeresztet a váll-lapra, a koca felfordul. Bravó – így a barát. Egyszerű.

Lefújás, jön a felvezető, öreg, helyi szaktárs. Bár tilos volt átadni a puskát, a barát megsúgja az első lövést. Az öreg gratulál: így van ez, az első mindjárt sikerül, aztán a második huszadikra sem. Öreg – gondolja, de magában tartja –, a második is sikerült.

Befejezés. Teríték, disznók és pár róka, fáklyák, kürtszó, büszke fényképezkedés. Tull úr a háttérben sétál, nem mondja senkinek, a disznók a barát számláján.

Egyszerű, kettőből kettő. Higgadtan bármit és bárkit lelövök, minden vadnál és mindenkinél ügyesebb vagyok. És senkinek nem mondom el, szabálytalan, de jobb is így, titok. Én vagyok a legjobb és a leghallgatagabb, még a csodálatra sincs szükségem, annyira jó vagyok, tiszta eufória.

MEGNYUGTATÓ

– Ugye akkor is fogunk szeretkezni, ha már szakítottunk?

A férfit meglepte a kérdés. Félig betakarózva, ernyedten heverték az ágyon, a nő lustán, elégedetten, nyögdecseleszerűen szuszogott.

Tulajdonképpen miért is ne? Már csak egészségügyi szempontból is, az élvezeti értékről nem is beszélve.

Mert az tuti, hogy szakítani fognak. Tarthatatlan ez az állapot, elvileg nem illenek össze, elköteleződéseik is mások. Mindketten tudták ezt, és ha nem nagyon beszéltek is róla, tisztában voltak azzal, hogy nem sokáig tartható ez a kapcsolat.

– Rendben – mondta a férfi –, de azért leülünk néha majd egy sörrre, baráti beszélgetésre?

– Jó, persze – szólt kis késleltetéssel, vontatottan a nő. – Szerintem egy-egy mozi vagy színház is belefér majd. És – elmosolyodott – azért egymás születés- meg névnapját is számon tarthatjuk.

Hát igen, mindig meghatotta a férfit a nő odaadó figyelmessége, ami a dátumok számontartásában és a találó ajándékokban is megnyilvánult.

– Oké, de – gondolom – néha csinálsz majd egy-két szendvicset, ha hosszú útra megyek.

– Nincs akadály, és szerintem el se kell költöznöd, elvégre elférünk, nem zavarjuk egymást. Meg aztán napközben is jól jöhet néha egy-egy biztató ölelés. Este meg, ha úgy adódik, akár kézen fogva is végigmehetünk a sétálóutcán.

– Részemről rendben – bólintott a férfi.

Tull úr örült, mert nem szerette a látványos felfordulást, és így most nyugodtan nézhetett a jövő elébe.

KESZTHELYI REZSŐ

Emlékek jelenése

KESZTHELYI REZSŐ (1933) Budapest

Halászmadár ível,
árnya suhan szikláról
hullámra,
mitől a légmenny
meginog,
és sírhatnékja támad.

()

fényföld fájdalom ez itten,
mikor álmodom:
sose születtem.

()

A tengerre ráhullik apránként a színe –
pipázom a kerti karosszékben,
közös csendet hallgatok;
lepkeszárnyak bóklásznak levegőt,
és valamely égitest fényideje
éppen jelenként ideér;
meredt gyík a falon, csak lüktet:
sziklaszív, a társa meg oleander fűrtje,
kiről alig-párák oszlanak,
és sirályok kerengő tollpíhéi
rajzolják, ami most
velük én magam.

És az égbolton még ama szín-
egymásra fakadunk lassan,
akárha végtelen-egy esti tér.

()

Bármit lát,
az elmúlást éli csak.

Csont,
füst,
jázminág,

pillantások nélkül
jár-kegel magában
a végtelen.

()

mikor hullajtja sűrűn hóalakját
a magasság a tekintetemre,
akkor kifakad rám
egy-egy emléksír belőle.

()

Igaz valóságomba
ritkán jutok –

a Mindenható mosolyának
foglya vagyok.

()

Ne rekeszd ki födeled alól a halált,
hisz' ő is vérség, a tiéd.

Eladdig is:
ideák nélkül változó sebek
füzére őriz,
és mindenkori idomában
az ég vonulása.

()

Színteherbe ejtve a kert,
szemembe virágszemek néznek,
és szitakötők szárnyaival
égyívesen halad a szél,

mialatt nekem a vérvidék
éppen láthatatlan szín
azon, mi hal, mi él.

()

a lehelet immár
elhagyott tárgy.

()

Enyhe kaptató, oldalt áglélegzet
és meggyvirág fehér-fehér színbeszéde,
lassan lépkedek, és apránként ezt tétovázom,
és aztán tovább, fölfelé,
és ekkor már akárha semmit se látszanék,
ám a szél villogása engem mutogat,
a murvapor is ugyanígy,
és a fűszálárnyék, a zsalurésben
a neszezés, a füst-tűnés

és a madárcsönd, ahogy átüt
az éjszakán –
minden-mind nélkülem volt és van,
akkor is, mikor velük én.

()

Hajam gyökerétől sarkamig sajognak
a színvirágok és színgyümölcsök,
épp a fügekaktuszé,
míg markomba süllyed
némelyik tengertörmelék,
és arcomat ringatja szememben
a levegőre lobbanó szél,
oly gyöngédséggel
fonva valahányunkat együvé,
és azt suttogja szüntelen,
kendőzetlen szóld:
lelked nem támad újólag,
hisz' nem fuvallat,
hanem csak hol volt,
hol nem volt suhanó születés.

SZAPPANOS GÁBOR (1962) Budapest

SZAPPANOS GÁBOR

A végítélet sárkánya

– Miurunk, ez lenne ama fenevad, amelyikről az Írás szól? – kérdezte egy angyal Jézustól a Mennyei Jeruzsálemben, miközben a szívárvány színeit patyolatfehérré olvasztó fényszárnyait komótosan összezárta a háta mögött. Már csak a szárnyak gömbölyded csúcsa látszott a vállai fölött. – Ahhoz képest, hogy a *Jelenések könyvében* szörnyű alakzatban ábrázolják, viszonylag szelíd jószágoknak tűnik...

A királyok királya és uraknak ura, aki vakítóan fehér köpenyében a szinte kontinensnyi üvegkalicka északnyugati csücskében álldogált kedvenc szentjei – Assisi Ferenc, Aquinói Tamás és Szent László – társaságában, futólag rápillantott a hírnökre, de mintha nem is látta volna, és mintha a kérdést sem hallotta volna. Az izlandi Hekla szupervulkán felrobbanásának következményeit szemlélte elmélyülten, figyelte, hogy milyen irdatlan magasságokba csapnak a hatalmas magmadarabok, amelyek a gonoszok immár örök kárhozatra feltámadt testét tartalmazták. Oly magasra csaptak a vörhenyes foszlányok, hogy vissza sem hullottak a Földre, hanem némi kavargás után kezdtek valami égitestfélévé összeállni jóval a sztratoszféra fölött. Jézus magába mélyed, nehéz nap állott mögötte, de boldog volt, mert minden a terv szerint haladt. Délben az Idő, immár másodszor és ezúttal utoljára, mint egy óriási, felhúzott világrugó, visszapattant alaphelyzetébe, minden idők végső nullpontjára. Az emberi történelem lezárult, és elkezdődött az új korszak, amelyben minden jó és minden gonosz ember elnyeri méltó helyét. A közelében állók látták szétterülni ábrázatán az elégedett mosolyt, amiért, ímé, a gyönyörűség bolygó, amelyet Atyja oly gondosan választott ki a világegyetem végtelen számú égitestje közül kísérleti terepnek, most már egyszer s mindenkorra megszabadul a bűnösöktől, az ég jeges úrjébe tűzforró kőzetolvadékban szárguló pokolfattyaktól.

Jézus egyébként sohasem gondolta volna, miközben a mennyben Atyja jobbán üldögélt kétezer esztendeig, és a földi imák zsongását rendszerezte, és gyógyította a hozzá fohászzkodókat, szóval, nem gondolta volna, hogy ilyen bonyolult és összetett feladat lesz különválasztani a jókat a gonoszoktól; nyolcmilliárd élő embert plusz a feltámadottak hatalmas tömegeit megítélni külön-külön hallatlan erőfeszítést igényelt még tőle is, akinek az agya annyi műveletet tudott egy másodperc alatt elvégezni, mint a világ összes, legfejlettebb technológiájú számítógép-clusteri együttvéve. Ez azért sem volt csekély teljesítmény, mert a végítélet 2036. április 13-án történt, húsvétvasárnap – a legújabb történeti kutatások szerint épp kétezer évvel Jézus megfeszítése után –, amikor is a „Pokol Kapujának” becézett Hekla tűzhányóba csapódott az Apophis nevű kisbolygó. No, igen, az sem volt éppen könnyű dolog, hogy Atyjával mikorra időzítsék a végítéletet, és hogy miként bonyolítsák – vagy inkább egyszerűsítsék – a folyamatsort, hiszen a *Jelenések könyve*, a szeretett tanítvány műve alaposan átgondolva olyan logikátlan és önellentmondásos katyvasznak bizonyult, amelyet képtelenség lett volna maradéktalanul megvalósítani...

– Uram, ímhol ez a nagydarab állat, mi légyen vele? – próbálkozott ismét az angyal, tömörebben fogalmazva, de kissé bizonytalanabb, ám továbbra is ékesen csengő hangon.

Jézus, hátra sem nézve, királyi gesztussal legyintett felemelt jobbával, hogy várjon egy kicsit a hírvívó, mindjárt intézi az ügyet.

– Miurunk, miért kell kilőni a világuőbe a kárhozottakat, miért nem lett volna megfelelő hely számukra a föld gyomrának jól bevált Pokla? – kérdezte a világ fejedelmét a nagy pocakú, piroskás arcú Tamás, aki meglehetősen csökönyösen ragaszkodott az egyházi dogmákhoz, olyannyira, hogy a nap folyamán, midőn a holtak kecmeregtek elő sírboltjaikból a jeruzsálemi Kidron völgyében, néha szelíden és tisztelettudóan össze is különbözött Krisztussal, amiért az utolsó ítélet nem pontosan a tomista dogmatikatankönyvekben foglaltaknak megfelelően zajlott.

– Azért, angyali doktor, mert kapóra jött ennek a kisbolygónak a becsapódása, amit ugyan meg tudtunk volna akadályozni Atyámmal, de nem akartunk. Ellenkezőleg, úgy véltük, kiröpítjük a bűnösöket a semmibe, ahol magma-szigeteik, mint utazó bárkák az ég fagyos óceánján, összetorlódnak az űrben, és lassan egy új holdacskává állanak össze, amely keringeni kezd majd a Föld körül. Ez a Pokolhold a Földről is látható lesz majd, és örök mementóként szolgál a földi Paradicsom lakóinak, hogy ettől fogva már csak jók lehetnek, egyszersmind emlékezteti őket a hajdani időkre, amikor főként gonoszok uralták a földet...

– De, Megváltónk, a boldogokat minek gyötörnéd azzal, hogy emlékezteted őket az elmúlt rosszra?! – okvetetlenkedett Tamás, és szinte rengett a hasa a méltatlankodástól.

– Nem agyimosott, szüntelenül babsalygó és csak engem meg Atyámat bámuló, a szférák egy idő után monotonná váló zenéjét hallgató boldogokat képzelünk el Atyámmal, nem olyanokat, akik halálra unják magukat a mennyben, és visszasírnák a bűnös, vétkes, mocskos életüket a nagy semmittevésben, az örökkéig tartó, vakító isteni fényben! Itt, a megtisztult és megújuló Földön élő, gondolkodó, a gondokat-bajokat feledő, de a múltat nem felejtő embereket szeretnénk látni, akiknek, ha felnéznek az égre, és megpillantják a csúnya kis Pokolholdat, öröm költözik a szírukbe, amiért őik igazaknak találtattak. És fordítva: amikor a pokolfattyak az élhetetlen – hol tűzforró, hol jéghideg – holdjukról lenéznek a kék bolygóra, a világ végezetéig siratják bűneiket és megátalkodottságukat, hogy képtelenek voltak bűnbánatot gyakorolni és megtérni...

Krisztus kezdett egészen belemelegedni a magyarázatba, lassan afféle „mennyei beszéddé” formálódott a mondókája... Tamás leforrázva sütötte le szemét, az ösztövéer Assisi Ferencnek pedig, aki Jézus bal oldalán állt kopott csuhájában, ismét mosolyráncok szabdalták a túlvilágon nyolcszáz éve egyre inkább kisimuló ábrázatát... Szent László király is megmoccant, mert összeörrent néhány páncélszelvénye: alkalmasint egyetértését fejezte ki az Úr szavaival, és talán élénk szeme is megcsillant, de ezt nem látta senki, mert ő épp a Megváltó háta mögött állott.

– Urunk, nos... – próbálkozott ismét az angyal.

– Na, most már közölheted, angyalom, mi hírt hoztál! – A Megváltó szemlátomást elfelejtette, hogy mit mondott neki az imént a hírnök. – Valami nem stimmel netán? – fordult végül hátra, s miután László király illedelmesen oldalt lépett, hökkenten vett észre egy hatalmas méretű, különös alakú szörnyeteget, amilyent földi életében még sohasem látott. Pusztai böjtölése alatt több vadállat is közel merészkedett hozzá, aztán egyszer jóval később, Szamáriában napkeleti vándorkereskedők karavánjában megpillantott egy elefántnak nevezett fura párát is, de ez a mostani teremtmény az ormányost is túlszárnyalta méreteivel. Legalább tíz angyal tartotta kötelekkel, kötőféken a nyakánál, a lábainál, a farkánál, mindenhol. Körbejárta a jószágot, és alaposan szemügyre vette. Akkora volt, mint egy kisebbfajta domb.

Hosszúkás feje igen magasan ült lefelé lassan vastagodó nyakán, amely áramvonalasan váltott át robusztus pikkelyekkel fedett széles hátába. Feje fényes volt, sima és zöldes, lágynak tetsző, bibircsókós alsó ajkáról nyálbuborékok csüggtek alá, s ha leestek, nagyot toccsantak hatalmas, hármas karom alkotta lábai előtt. Orrlyukai szélesre tárva, s időről időre akkorákat fújtatott velük, hogy az előtte posztoló angyalok testhez simuló szárnyait egészen felborzolta. Totyonkos állat volt, ugyanis selymes hasa – fehér, mint a vízililiom – majdnem súrolta a földet. Nem éppen valami életrevaló jószág benyomását keltette. El van hívva, gondolták a szentek és maga Jézus is. Duzzadt, zöld horpaszán karmazsin dudorok meredeztek, amelyekről nem lehetett eldönteni, hogy betegség jelei-e, avagy természettől fogva tartoznak hozzá, mint a lábához képest nevetségesen kicsiny, elcsökevényesedett karjai. A háta volt a legérdekesebb: a közepén egy hatalmas, csúcsos és vörösen ragyogó – oldalról nézvést kúpnak látszó – púp emelkedett az égnek, majd utána egy annál jóval kisebb, aztán a rémületesen vastag, szinte semmire nem használható, ugyancsak a földön pihenő, tohonya, szelvényes farka felé még kisebb és kisebb, immár csak kakastaréjforma púpcskák sorakoztak.

– Hol találtátok Istennek e teremtményét? – kérdezte az angyalokat Jézus, amikor már majdnem körüljárta a különleges lényt.

– Én nem vagyok biztos benne, hogy ez a szörnyszülemény Atyád teremtménye volna, Uram Jézus – mondta az angyali doktor. – Atyádnak jobb ízlése van ennél.

– Valószínűleg a méretei miatt nagyon nehezen bújt elő a földből, azaz támadt föl, ezért csak most tudtuk nagy nehezen idecipelni szent színed elé, Uram – felelte az angyal, aki a jószágot bejelentette. – Germán földről származik az istenadta, illetve, bocsánat! Tényleg nem tudjuk, Ő adta-e... – adta Aquinói Tamás alá a lovat a megszeppent angyal.

– János apokalipszise nem is rendelkezik semmilyen formában az állatokról! – okvetetlenkedett ismét a dogmatika doktora. – Kizárólag az emberek feltámasztását taglalja.

– János írása szép, de megbízhatatlan, mert túlságosan elragadtatott lelkiállapotban vetette papiruszra. A ráció látszatát is nélkülözi. Ha az alapján próbáltuk volna megvalósítani az utolsó ítéletet, nemcsak én, de Atyám is vért izzadt volna – felelte Jézus, mikor újra ott állott a jövevény előtt. – Egyébként – folytatta – természetesen gondoskodtunk az állatokról is, illetve arról, hogy a boldogoknak ne kelljen majd nélkülözniök a földi Paradicsomban állattársaikat. Mert milyen lenne erdő rigófütyű nélkül, hegyoldal kolompoló birkák és tehének nélkül, tenger és tó hal nélkül? Úgyhogy a következőkre gondoltunk Atyámmal: mivel most úgy tizenöt-húsz esztendőre ember számára lakhatatlan marad a Föld a szupervulkán kitörése miatt, a kiválasztott boldogoknak itt, a mennyei kockában kell lakozniok, amíg a nukleáris tél után újra visszatérhetnek a földre, a szabadba. Egyes állatok azonban túlélnek a mostoha körülményeket, akárcsak annak idején, hatvanötmillió esztendeje a kisebb emlősök is a dinoszauruszok kihalását előlődző, szinte elviselhetetlen földi körülményeket. Viszont vannak olyan...

– Uram, Jézus – szakította ismét durván félbe a Megváltót a potrohos szent –, hogyan vagy képes a teremtéstörténettel homlokegyenest ellentétes nézetet vallani?!

– Ne húzd ki a gyufát, Tamás, és ne tettesd magad hülyének! Te is pontosan tudod, hogy a Föld sokkal öregebb, mint annak idején zsidó eleink gondolták! A jámbor emberek hite énbennem, az én igazságaimban, a jószág erejében egy jöttányit sem csorbul azáltal, hogy a Földnek, az ember lakhelyének megvan a maga története. Elfelejtetted tán, hogy mind a ketten hogyan bújtuk a mennyben a természettudományos könyveket is?! Tudunk a kvantumfizikáról,

a Heisenberg-féle határozatlansági relációról, tudunk a húrelméletről, tudunk a tizenkét dimenzió létezéséről, a fekete lyukak természetéről, mindenről! Nekem mindent tudnom kellett erről a világról, ha méltó akartam lenni rá, hogy a világ ura és királyok királya lehessenek! Lassan kezdem azt hinni, hogy te vagy az Ördög ügyvédje! Hallgass, ha nem vagy képes értelmes dolgot mondani!

Tamás pirosposzsgás arca szinte izzott a méregtől, intett is egy angyalnak, hogy hozzon neki egy kupa vizet.

– Folytatnám tehát – mondta Jézus. – Szóval, vannak olyan állatok, főleg a nagyobb testűek, amelyek nem lennének képesek átvészelni a mostoha földi körülményeket, ezért őket a mennyei kocka, vagy Jeruzsálem, vagy nevezük, aminek akarjuk, alsó szintjén tartjuk – egy kicsit úgy, mintha egy újfajta Noé bárkájában lennének –, hogy majd ők is visszatérhessenek a föld színére, amikor ti, a boldogok is visszatérhettek oda.

Tamás közben megkapta a kupa vizet, amelynek a felét kiitta, a másik felét meg saját kerek képébe lötytintette, hogy lehűtse magát. Mérge elpárologván, most jött csak rá, milyen tiszteletlen volt: – Uram, esedezem, bocsáss meg, egyszermind legyen szabad megjegyeznem, hogy ez a jószág itt nagyon hasonlít az általam említett dinoszauruszokra. Csak nem öközlük, azok közül a szörnyetegek közül támadt fel egy, és jutott be ide, mint a Sátán trójai falova?

– Elnézést, hogy félbeszakítom Urunkat és tudós doktorunkat – köszörülte meg torkát, és szólalt meg érces hangon Szent László. – Én a mennyben csak kegyes irodalmat olvastam, de azokból is egyértelműen kiderül, hogy ez a tohonya állat itt nem lehet más, csak egy mesebeli sárkány.

S erre mintegy válaszul az eladdig moccanatlanul álló szörnyeteg iszonyatosat horkantott, megrázta fejét, és az előtte, a földön álló Jézusra, a talpig páncélban hatalmas pallosára támaszkodó Lászlóra és néhány angyalra tüzet okádott, ahogy csak a torkán kifért, hosszú másodpercekre félelmetes lángcsóvába burkolva őket. De nem tett bennük kárt, hiszen a testi valójukban is létező fénylényeken nem fog a tűz. Mindazonáltal aggasztó volt megtapasztalni ezt az agresszív magatartást, hiszen ez – mindenki sejtette – veszélyes helyzeteket teremthet itt, az átmeneti mennyországban. Sőt, Jézus a lelke mélyén egy pillanatra egészen megrettent, mert eszébe jutott, hogy a pusztában is megjelent neki a Sátán édes ígéretekkel, és lángcsóva alakját öltötte magára, és azt sziszegte, hogy találkoznak még. Lehet, hogy a méregzsák Tamásnak van igaza?! De aztán gyorsan és határozottan el is vetette a gondolatot, hiszen tudta: a rossz gondolat megvalósítja önmagát, de csak akkor, ha hiszünk benne.

A magyar király ekkor így szólott: – Uram, Jézus, engedd, kérlek, hogy mint lovag megküzdjek ezzel a bestiával, hogy ne zaklathassa a boldogok nyugalmát!

– Nem, László, szó sem lehet róla, kénytelenségből sok minden másképp alakult, mint az Írásokban, de az már mindennek a teteje és szégyenek szégyene lenne számomra, ha a Mennyei Jeruzsálemben vér folyna, akár állati vér is! Más megoldást kell találnunk. Sajnos, porszem hullott a gépezetbe ennek a nagy dögnök a képében, de ha már így alakult, hogy ez is ide keveredett valahogy, vér nélkül kell megoldanunk a problémát.

– Mit szólnál a méreghez, Uram? – állt elő ötletével Tamás.

– Ez nem a méregkeverés helye, angyali doktor, mit képzelsz? Azt, hogy „vér nélkül”, úgy értettem, hogy életben kell hagyni! Világos?

Tanácsztalanul egymásra meredtek a szentek, az angyalok meg az Úr Jézus is.

Aztán az addig hallgatag Assisi Ferenc jelentkezett szólásra, feltartván jobbjának két ujját.

– Parancsolj, Ferenc – adta meg a szót Jézus, és ismét a régi mosolyra húzódtott a szája, mert sejtette, milyen javaslatlalt rukkol elő a nagy állatbarát.

– Drága Jézusom, én nem parancsolok, csak javasolok... – Majd egy pillanatra szerényen lesütötte szemét. – Emlékeztek, annak idején milyen nagy gyakorlatot szereztem az állatidomításban. No, nem a cirkuszi jószágok idomításában, hanem vadállatok megszelídítésében a Miurunk, Jézus Krisztus nevében. Emlékezzetek, hogyan szelídítettem meg szép szóval a gubbiói farkast, és hogyan akadályoztam meg, hogy további kárt tegyen az emberekben. Szép szóval mindenféle lénnel szót tudok érteni, és azt is ellenőrizni tudom, hogy megértette-e, amit mondtam neki, még akkor is, ha ő maga, Istennek bármely vadóc teremtménye, nem is tud beszélni a mi emberi nyelvünkön.

Jézus alig láthatóan biccentett, mintegy engedélyt adva Ferencnek a kíséreltre.

Ferenc összefonta és csuhája alá rejtette karját ösztövérr hasán, majd fölnézve a sárkányra ekképpen szólott: – Sárkány testvér, légy üdvözölve a mennyek országában! Te nem is tudod, milyen szerencsés vagy, hogy Isten kifürkészhetetlen akaratából eljutottál e boldog, lebegő szigetre a világegyetemben!

A sárkány kissé oldalt fordította a fejét, és apró, zöld szemeit, amelyeket függőlegesen szelt ketté a pupilla, akár a hullőkét, tágabbra nyitotta, mintegy figyelme és kíváncsisága jeléül.

Látta ezt Ferenc is, de meg akart róla győződni, ezért megkérdezte az állatot: – Sárkány testvér, megértetted, amit mondtam neked?

A sárkány erre buzgón föl-le rángatta a fejét, talán a kelleténél kicsit hevesebben, de egy fenevadnál ez egészen érthető.

Ferenc újabb próbát tett, hogy teljesen érti-e a sárkány: – Ugye, nem szándékozol semmi rosszat tenni ezen a szent helyen?

A sárkány ezúttal jobbra-balra ingatta a fejét, éppoly hevesen, de egyértelműnek látszott, hogy tagadást fejez ki vele.

– Na, hát ez nagyszerű, akkor megegyeztünk, köszönöm, sárkány testvér! Megígérem, hogy cserében, amiért jól viseled magad, jól fogunk tartani téged, és mindent megkapsz, ami szem-szájnak ingere! Megegyeztünk tehát?

A sárkány ismét hevesen helyeselt.

– Akkor jó! Kezet rá!

Tanakodtak egy darabig, hogyan foghatna kezét Szent Ferenc és a sárkány, aztán a daliás László király bakot tartott Ferencnek, aki felhágván, majd magasra nyújtván karját elérte a sárkány leeresztett, csökevényes mancsát. Csak amikor Ferenc leszállt a földre, jutott eszébe Lászlónak, hogy: – Uram Isten, Jézus és Jézusnak szent anyja! A mesében a sárkányok embereket esznek! Mit ígértél ennek a vadállatnak, Ferenc?!

– Én nem ígértem embereket, csak ami szem-szájnak ingere – mentegetőzött a csuhás.

– Az ugyanaz! – keseredett el László.

– Jobb lett volna, Krisztus Urunk – szólt bele társai vitájába Tamás –, ha a pokolfattyakból hoztunk volna ide egy csapatnyit, és valami elkülönítőben elhelyeztük volna őket váratlan esetekre, mint amilyen ez is. Azokból lakmározhatna kedvére a bestia, ha már nem akarunk hitszegők lenni.

– Úgy látom, angyali doktor, nemcsak az arisztotelészi logika kiforgatásához értesz, hanem meglehetősen gyakorlatias is az észjárásod, de valahogy mégis mindig a vérengzésnél kötsz ki – dicsérte és dorgálta meg ismét a Megváltó az Aquinóit. – Nos, kedves szentjeim, örömmel hallgattam vitátokat, és őszinte szándékotok is nagyon tetszett, ahogyan igyekeztetek egy nem létező problémát megoldani – folytatta ellenállhatatlanul megnyerő mosolyával az Úr. A szentek tanácstalanul összenéztek. – Olyanok vagytok, mintha még

mindig a földön élnétek... Nem tűnt fel, hogy ma eljött a Mennyeknek Országá? Nem jutott még el teljesen a tudatotokig? Tamás, hol a te dogmatikád? „Halál, hol a te fullánkod?“, kérdezhetted volna rögtön, angyali doktor. Hát elfelejtettétek, hogy a feltámadottak meg azok, akiket életükben ért második eljövetelem, megváltozott emberek? Elfelejtettétek, hogy testük mostantól fogva romolhatatlan? Nem kaphatja be, nem rághatja meg, nem nyelheti le és nem emésztheti meg őket, végül pedig nem ürítheti ki maradványaikat semmiféle állat! Pláne nem egy mesebeli szörny! Hisz tudhatnátok, itt a farkasok már a báránnyal, a medvék a nyuszival, az emberevő szörnyek az emberrel társalkodnak a legnagyobb egyetértésben.

– A gügye Ferenc társalkodott a szörnyeteggel, és nem a szörnyeteg övele... – dohogott az angyali doktor, amiért a saját területén győzte le az Úr.

– Elég legyen, Tamás, mert mindjárt kilógattalak az angyalokkal a mínusz százötvenkilenc fokos ürbe, hogy egy kicsit lehűtsd az agyad, és tiszteséget tanulj! Hallatlan, hogy egyes szentek még a mennyországban is taknyos kölykök módjára viselkednek! De így sem úszod meg büntetés nélkül. Tíz nap penitenciát kapsz: ezalatt a sárkány szolgálatába kell állanod, le kell csutakolnod, hogy bőre szép fényes legyen, s hogy púpjai még jobban ragyogjanak. És ha bármi kívánsága van, teljesítened kell. Ha tüzet okád egyik orcára, tartsd oda másik orcádat is, és szelíden beszélj hozzá, ahogyan az édesanya beszél szeretett csecsszopójához, hogy tanulja az emberi beszédet, és érezze az iránta való végtelen szeretetet. Legalább annyit érz el a tizedik napon, Tamás, hogy úgy szeresd ezt a sárkányt, mint tenmagad.

TÉREY JÁNOS (1970) Budapest

TÉREY JÁNOS

A kilencvenes években induló alkotók, a mai középnemzedék még ismerte a régit, de már tőle várták az újat. Rájuk irányult a közfigyelem, de egyre apadt a köz, ami még figyelt az irodalomra. Úgy tűnhetett ebben a felemás helyzetben, hogy egyből kell nagyot dobni. És úgy is tűnhetett: van idő a folyamatos építkezésre.

Térey János egyike a keveseknek, akik folyamatosan gazdagítják életművüket, és elég hamar, aztán többször egymás után is tudtak „nagyot dobni”. Műveinek bősége nem a piacon való jelenlét kényszeréből fakad, hanem az eleven problémaérzékenységből. Kíváncsi a valóságra. Pontos akar lenni, tárgyilagos. De költő is, ezért a tárgyyszerűséget beleolvastja az irodalom kereteibe: tapasztalatait, elmélkedéseit körülrajzolja a képzelet, a hagyomány, a kultusz formáival. Az eredményt szokás úgy nevezni, hogy „megújítja a műfajokat”. Így újította meg például a drámai költeményt és a verses regényt. Már ez a két műfaj jelzi: mer nagyra vállalkozni. Nagy koncepció, eleven részletek: talán mindig ez a siker kulcsa.

A megfigyelt, lecsupaszított valóság, a történelem, a korszak élménye nála metaforává válik. Nem elégszik meg a pusztá leírással, bár az is erőssége, hanem a jelentésig tör előre. A jelenségek jelentésig fokozása lehetne fényes diadal. Nála viszont baljós árny vetül rá, hisz többnyire a pusztuló valóságból építkezik. *Fürdőhely, futtában* című versében írja: „Villáról villára megejtőbb / A kicsorbult akarat képe / – Bedőlt kertvendéglőkkel, / Zsúrteraszokkal –: a másolt Magyarország / Mindig elfekvőben nyújtja / A legpompásabb látványt, / Kifakultában a leggyönyörűbb.” Erre érzékeny? Vagy főleg ez van? Félő, hogy az utóbbi, és akkor az is félő, hogy kifogy a valóság a valóság átlényegítése mögül. Egyelőre azonban vagyunk, és van költészet. Hát legyen övé a Kortárs-díj!

Sturm László

TÓTH LÁSZLÓ

Közel fél száz önálló könyv, többtucatnyi szerkesztés, műfordítás- és gyerekkönyv jelzi Tóth László pályáját. Költő, író, műfordító, kiadóvezető, színház-, sajtó-, eszme- és művelődéstörténész – a tágabb értelemben vett szlovákiai magyar irodalom és kisebbségtörténet mindenese, és bolygó hollandija, hiszen mindezt Csehszlovákia, Magyarország, Szlovákia teljes jogú állampolgáraként, avagy budapesti születése révén nem épp illő módon, de Budapesten kiállított okmány szerint, „hontalan”-ként teszi.

Írói és emberi tapasztalata szerint kölcsönösen egymást meghatározó és inspiráló szellemi életkapcsolatban áll a jelen múlttal, ez teremti meg a világban való otthonosságérzésünket, erősíti meg személyes és nemzeti identitásunkat. A költő Tóth Lászlót egyszerre jellemzi a kísérletezés, a formabontás, a határok átlépésének, meghaladásának és a hagyományokhoz illeszkedő arányosságának az igénye. 2015-ben olyan esszé sorozatot közölhetett a Kortárs Tóth László tollából – Fodor Andrásról, Nagy Gáspárról, Mészöly Miklósról, Sziveri Jánosról –, melyekben mértékadóan együtt áll a személyes emlékezés, az írói és emberi portré, az esztétikai és erkölcsi minőség és az irodalomtörténeti egzaktuság.

Pécsi Györgyi

TÓTH LÁSZLÓ (1949) Dunaszerdahely

MIKLÓS ÁRPÁD

Művésznünk 1958. március 11-én született az erdélyi Dicsőszentmártonban. 1984-ben végzett a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Egyetem grafika szakán. 1988-ban Kecskeméten telepedett le, ahol animációs rendezőként bekapcsolódott a Kecskemét-film Kft. tevékenységébe, s ilyen minőségében több rangos nemzetközi és hazai díj tulajdonosa.

Az alkotómunka mellett művésztanárként is dolgozik. Tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, a Magyar Grafikusok Szövetségének, a MAMŰ Társaságnak, a Kecskeméti Képzőművészeti Műhelynek, a Vác Vocem Video Laboratórium (3VLAB), a Tájmsztika és a Földmsztika csoportoknak.

Miklós Árpád művészetében különös módon szövődik egybe a festészet a grafikával, az animáció a hanggal, a mozgás az állóképpel. Rajzfilmkészítései során szerzett tapasztalatai inspirálták őt arra, hogy a tárgyak mozgását és mozgáspályáit, illetve a fázisok szimultán ábrázolásából adódó deformációit kutassa és fesse meg egy-egy képben. Az avantgárd és neoavantgárd művészetben már történtek rendhagyó kísérletek a gépek, dolgok, folyamatok, emberek és állatok dinamikájának ábrázolására, ám Miklós Árpád szellemi programja gyökeresen eltér Balla, Severini és Boccioni, Duchamp vagy Bacon és Velickovic törekvéseitől. Miklós ugyanis 2012 őszétől kezdődően az élő és élettelen testek, valamint jelenségek mozgását mindig egy képen belül fejlesztette-alakította ki, azaz fázisról fázisra festette, jelenítette meg, miközben állapotfotókban rögzítette a festés bonyolult részfolyamatait. Sőt, ezeknek segítségével egy kétperces animációs filmet is készített.

A *Triptichon* című, 2014-ben készült mozgófilm útinaplószerűen dokumentálja egy asszociatív emlékkép-konstrukció folyamatát. Tehát a valóságos és virtuális időbeliségek, illuzórikus mozgások és fizikai jelenségek, egymásba csúszó kinti és benti terek, eltérő emberi habitusok és jellemek, generációk – gyerekek, felnőttek és idősek – viselkedés-toposzai, érzelemnyilvánulásai, gesztusai, alig cselekedetei, memóriavillanásai és képzelgésai alkotják a téma képanyagát.

Miklós Árpád grafikai, festészeti és animációs tevékenységében éppúgy hangsúlyozza a formaadás szándékának fontosságát, mint a formához vezető út folyamatának konkrét ábrázolását; a szellemi tartalmat éppúgy, mint az érzékiséget.

Művésze rendkívüli hatású: formai értelemben expresszív és realista; állásfoglalásában egyszerre ultramodern és atavisztikus; tér-idő szemléletében a hatványozás híve; lelkületében mélységeket és magasságokat bejáró.

Legyen övé a 2015-ös Kortárs-évfolyam képzőművészeti díja!

Novotny Tihamér

MIKLÓS ÁRPÁD (1958) Kecskemét

A Kortárs-díjat eddig következő szerzőink vehették át: Ágh István, Alexa Károly, András Sándor, Beney Zsuzsa, Bertók László, Bodor Ádám, Bogdán László, Bor Ambrus, Czákó Gábor, Czigány Lóránt, Cseres Tibor, Csiki László, Csoóri Sándor, Domokos Mátyás, Egyed Péter, Ferenczes István, Gergely Ágnes, Gion Nándor, Jovián György, Kolozsvári Papp László, Kovács András Ferenc, Kovács István, Kulcsár Szabó Ernő, Lászlóffy Aladár, Lator László, Marno János, Marsall László, Mészöly Miklós, Monostori Imre, Nagy Gáspár, N. Pál József, Orbán Ottó (különdíj), Papp Tibor, Páskándi Géza, Rákos Sándor, Szabó Gyula, Szepesi Attila, Sziveri János, Tatay Sándor, Tolnai Ottó, Tornai József, Tóth Judit, Tókéczki László, Vasadi Péter, Vasy Géza, Vathy Zsuzsa, Veress Miklós és Zalán Tibor.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Napló múltidőben

1956. január

Január 1.

Az év első napján, egy évvel korábban, a Fővárosi Villamosvasút Főműhely tervosztályán aktagyártó hivatalnokként fillérekért robotoló, magyar–francia–német szakos középiskolai tanár édesanyám este az Operába készült. Mindentudó, nagyszájú kamasz voltam, édesanyámtól búcsúzva az előszobában nyeglén azt találtam mondani: *Ez a cipő ronda, miért ebben mész a színházba?*

Édesapámat fiatalon eltemetett édesanyámrám nézett, és halkán annyit mondott: *Mert ez maradt, kisfiam.*

Ma fejemet verem a falba, de akkor nem értetem a pontosan fogalmazott, keserű mondatot. Lánykorában, a harmincas években viselte édesanyám ezt az akkor még elegáns, de 1955-ben már „divatjamúlt” fekete antilopcipőt.

Ez maradt...

Nem tudom, milyen cipőt viselt édesanyám 1956. január 1-jén. Időközben férjhez ment, vidékre költözött, én kettesben nagymamámmal Budapesten éltem. Újév napján megvettem a Művelt Népet, de feltehetően nem olvastam a szószátyár vezércikket. Nem tudom, mit gondoltam volna *akkor*, ha elolvasom; ma elborzaszt a kétségbeesztően ostoba, semmitmondó szöveg. „Sokkal határozottabb eszmei-ideológiai harcra van szükség a kulturális élet minden területén. Használják ki képzőművészeink a minap megnyílt és nagy fejlődésről tanúskodó VI. képzőművészeti kiállítás tanulságait. Vitassák meg, mi az oka az előrehaladásnak, és milyen a mértéke. A zeneművészek közelgő plénuma fóruma lehet a helytelen művészeti elméletek elleni küzdelemnek, és az lehet a kiadói konferencia is. Tisztázni az egyetlen helyes, marxista-leninista álláspontot, leleplezni a kártékony elméleteket, megérteni, hogy mit kíván művészeitől a nép...”

Művelt, okos, intelligens, a szellemi létből kitaszított édesanyám – ha egyáltalán olvasta – vajon hogyan vélekedett, mit gondolt e tartalmatlan, buta hablatyolásról? *Az Alkotó újesztendő!* című írásnak nincs szerzője, az a szerkesztőség – Darvas József főszerkesztő és társai – közös szellemi terméke.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége alig fél éve, 1955. április 14-én határozott úgy, hogy a *tegnapi* egyetlen helyes marxista-leninista álláspont nem azonos a *holnapi* egyetlen helyes marxista-leninista állásponttal. Hithű igyekvők, sunyi megalukvók, okos karrieristák, buta pártkatonák, gerinctelen politikusok – ki így, ki úgy – igyekeztek azonosulni az éppen időszerű egyetlen helyes marxista-leninista állásponttal. Volt, akinek sikerült, volt, akinek nem. A Csillag januári számában a ma már okkal elfelejtett Kossuth-díjas író, Urbán Ernő próbálta megmagyarázni magának és a világnak – *Gondolatok a Központi Vezetőség határozata után* –, hogy az új helyzetben mit is kell gondolnia a *haladó* magyar értelmiséginek a közelmúltról és a közeljövőről: „...arról a nyilvánvaló igazságról és gyakorlatról, mely szerint a szocializmus építésének ütemét és formáit a mindenkori párthatározatok szabják meg, s hogy kongresszusi megbízatása alapján azt igenis a párt Központi Vezetősége felelősen irányítja.”

Ha akkor olvasta (volna) vidéki otthonában sok gyermekét nevelő nagynéni-keresztanyám Urbán Ernő tántoríthatatlanul párthű szövegét, ötödik gyermeke pelenkázása közben biztosan elmosolyodik, s eszébe jut a *múlt*. A harmincas évek derekán tíz hónapig Pannonhalmán novícius, ezt követően magyar–francia szakos bölcsészhallgató, 1945-ben már kommunista járási párttitkár Urbán Ernő 1939-ben, az Eötvös Kollégium farsangi bálján, kicsit talán már ittasan, tánc közben térdre rogyott az izgalmasan vonzó ifjú lány, későbbi keresztanyám előtt, és megkérte a kezét. Mindenki hangosan kacagott. Amikor 1955 őszén az MDP budapesti *aktíváján* Urbán Ernő tekervényesen körülményes beszédben hitet tett a *tegnapi* helyett a *holnapi* egyetlen helyes marxista-leninista álláspont mellett – e beszéd részletét közölte januárban a Csillag –, senki nem kacagott.

Lehet, hogy aki olyan vak és tehetségtelen, hogy néhány pohár ital elfogyasztása után, a báli forgatagban, tánc közben, térdén állva feleségül kéri azt a nőt, aki addig őt észre sem vette, s aki természetesen kacagva kikoszarazza a hirtelen támadt kérőt, az mindezért úgy áll bosszút, hogy

kommunista lesz, s az egyetlen helyes marxista-leninista álláspont harcos képviselőjeként szerez magának a nőkkel s a világgal szemben elégtételt s mellesleg Kossuth-díjat, SZOT-díjat, József Attila-díjat?

Szegény Urbán Ernő! Hitt Rákosinak, hitt Nagy Imrének, újra hitt Rákosinak, szót fogadott Gerőnek, végül Kádárnak. Tudta, hitte, írta: „a szocializmus építésének ütemét és formáit a mindenkori párttáborzatok szabják meg, s hogy kongresszusi megbízatása alapján azt igenis a párt Központi Vezetősége felelősen irányítja...”

Ez így volt, amíg építettük a szocializmust. De – hála Istennek! – már huszonöt éve nem építjük. Urbán Ernő Kossuth-díjas magyar író műveit sem olvassa ma már senki.

Január 4.

Két tömör mondat Márai Sándor naplójából: „Ahogy múlnak az évek, úgy hoznak valamit. Egyféle bizonyosságot; de ezt nem tudom meghatározni.”

1956. január 4-én sejtette valaki, hogy *mit hoz* az 1956-os év? Egy év múlva, 1957. január 4-én tudta valaki pontosan: *mit hozott* az 1956-os év?

Január 15.

A Művelt Nép első oldalán háromhasábos cím: *Írók munkaterve 1956-ra*. Huszonnyolc magyar író tömören válaszol: mit fog írni, milyen műve jelenik meg ebben az évben. Találomra néhány magyar író neve jut eszembe, akiket a lap névtelen munkatársa – talán éppen Lukács Imre – elfelejtett megkérdezni: Illyés Gyula, Németh László, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza, Déry Tibor, Kassák Lajos, Tamási Áron, Weöres Sándor...

A hajdani szabósegéd, Rákosi elvtárs kedvenc költője, börtönviselt kommunista író „Lukács Imrének elkészült »Különös emberek« című regénye, amelyen több mint négy évig dolgozott. Most egy új szocialista városban játszódó regényt ír, s még ebben az évben szeretné befejezni a munkát.” A *holnap elébe* című regénye 1956-ban még megjelent, de az új szocialista városban játszódó mű nem készült el, vagy ha igen, kéziratban maradt. Lukács Imre 1981-ben halt meg Budapesten. Az 1956-tól haláláig eltelt huszonöt év alatt új könyve már nem jelent meg. Elapadt az írói véna? Vaskalapos kommunista maradt, vagy ellenkezőleg: kiábrándult ifjúkori tévhiteiből, és Kádáréknak sem a vaskalapos, sem a csalódott kommunista íróra nem volt szüksége? Mit csinált huszonöt évig Lukács Imre?

Lehet, hogy csak tehetségtelen, megkeseredett kommunista volt – akkoriban ebből is meg lehetett élni.

Január 19.

Ezen a napon láthatta először Keleti Márton háromszoros (1951, 1953, 1954) Kossuth-díjas filmrendező új, szocialista realista hitbuzgalommal átítatott filmjét a közönség. A budai Kőbölkút utcai általános iskola nyolcadik osztályos tanulója voltam, kötelező volt iskolai keretek között megtekinteni *Az élet hídjá* című új magyar filmet.

Megtekintettem. Nem emlékszem semmire.

Hat évtized múltán megnéztem, kétszer!, újra. Rettenetesen rossz film. Annyira rossz, hogy az elvű kommunistáknak sem tetszett. 1956-ban Halasi Mária „kritikájában” így kesereg a Színház és Mozi január 27-én megjelent számában: „E téma nagyságának lehetőségeivel a rendező: Keleti Márton csak helyenként tud élni. [...] A film nem érzékelteti kellőképpen, hogy csak egy törpe kisebbség áll szemben a hídépítéssel. A kelleténél nagyobb súlyt kap az ábrázolásban a »kérelkaláссan« világ. [...] Nem érezzük kielégítőnek a film jellemábrázolását.”

A téma nagysága: a Duna két partját összekötő Kossuth híd hősies építése. A jeges árral sűrűsödő télen, 1945 decemberében Budapest számára valóban élet-halál kérdése volt, hogy Pest és Buda között szilárd, a torlódoó jégtábláknak ellenálló, mindenki számára használható híd épüljön. Csak hát a filmben az egyik oldalon született gonoszokat, megátalkodott ronda reakciósoakat látunk kiváló színészek (Somló István, Berky Lili, Mezei Mária) emberileg hiteles megformálásában, s velük szemben az eljátszhatatlan, hiteltelen szerepeikben vergődő *elvtársakat* és *haladókat*: jelszavakat bőfögő kommunisták, bambán a mézesmadzag jövőbe bámuló munkások, öntudatlanul öntudatos munkásfeleség...

A film főhőse, a kommunista hídépítő ács (Görbe János) rádöbben, hogy felesége és gyermeke éheznek, ezért elhatározza, hogy otthagyja a hídépítést, és a „reakciós”, ám az elvégzett munkáért rendszeresen fizető „nagyságos” úrékhoz szegődik. A kommunista főember (Rajczy Lajos, aki 1955-ben a budapesti Nemzeti Színházban Bánk bánt játszotta, s aki megkeseredve, hitét s életkedvét veszítve 1957 májusában, Kanadában öngyilkos lett) csupán annyit mond: „Mihály, mást vártam tőled!” Ez a néhány szó az elvhű, becsületes, buta kommunista munkásnak elegendő, hogy megértse: bár kicsi fia és szomorú szemű asszonya (Mészáros Ági) éheznek, fázik, de ha mi – értsd: kommunisták! – felépítjük az *élet* hídját, akkor egy pillanat alatt tejjel-mézzel folyó Kánaánba csöppenünk. Éhezve, fázva, jelszavakat szónokolva Mihály a hídon marad, s hívó szavára éhezve, fázva újra dolgozni kezdenek a munkások.

Roszkedvűen, de okkal írja a témáért hivatalból lelkesedő – *A dolgozó népet szolgálom!* – újságíró, hogy a film „jellembrázolása” elhibázott. Emberek helyett valójában két lábon járó ideológiai hitvallások jönnek, mennek, ágálnak a filmvászonon.

Ma már nehéz eldönteni: forgatás közben az alkotók közül ki mit gondolt a készülő szocreál giccsről. Illés György – nagy tehetségű, kiváló operatőr! – minden kültéri jelenetet *ködben* fényképezett. Tudta: tisztázatlan helyzetekben, politika vezérelte rémtörténetekben nemcsak a tartalom, de a látvány is zavaros – *ködös*.

Hatvan év múltán újranezve e silány mozi darabot, nyugtalanít a gondolat: Keleti Márton – mielőtt az embertelen és szégyenteljes „zsidótörvények” 1938 és 1944 között eltiltották a filmkészítéstől – remek vígjátékokat (*A harapós férj*, 1937; *Borcsa Amerikában*, 1938), 1945 után tiszteséges (*A tanítónő*, 1945), ezt követően egy pompásan szórakoztató filmet (*Beszterce ostroma*, 1948) rendezett. 1965-ben elkészítette a magyar filmművészet egyik (talán) legsikeresebb, mind a mai napig közönségkedvenc filmjét, a *Butaságom történetét*. Költői kérdés: Keleti Márton miért csinált időnként szocreál giccsot (*Kiskrajcár*, 1953) vagy hazug kommunista reklámfilmeket (*Tegnap*, 1959; *Virrad*, 1960)?

És ha „valamiért” úgy gondolta 1955-ben, hogy a Háy Gyula rossz színdarabjából írt pocskék forgatókönyvből filmet készít (mert az *elvtársak* ezt akarják, sőt követelik!), hogy tudta elintézni, miért akarta elintézni, hogy a harmincas évek népszerű filmszínésze és dizőze, a kommunisták által a vendéglátó-ipari semmилébe kényszerített Rácz Vali egy jelenetben újra szerepelhessen a filmvászonon?

1956 első hónapjaiban Rácz Vali, a harmincas évek ünnepezt sztárja énekelt a magyar mozikban. Kinek mi jutott akkor erről eszébe?

Ma, 2016 januárjában a hatvan éve bemutatott film számomra legelgondolkodtatóbb képsora. Egy fiatal, éhség gyötörte ács a folyó fölött átívelő pallón elveszti egyensúlyát, a jeges Dunába zuhan, elnyeli az ár, eltűnik, meghal. Amit ezt követően látunk, finoman fogalmazva is ócska filmes közhely: a felsorakozó munkások előtt lassan balra hűz a felvevőgép, és az emberek sorban, a gépmozgás ritmusát követve veszik le fejükről a sapkát, kalapot, usankát – és a sor végén egy hídépítő, kopott ruhás munkásasszony rejtve, a mozdulatot is titkolva, keresztet vet.

1945-ben a hívő katolikusok nem féltek keresztet vetni.

1955-ben csak a hívő katolikusok mertek keresztet vetni.

Az *élet hídja* című szocreál giccs 1955-ben készült. A filmben szereplő hívő munkásasszony sem 1945-ben, sem 1955-ben nem létezett.

Az asszonyok 1945-ben, szembesülve a halállal, keresztet vetettek.

A kommunista munkásasszonyok a halállal szembesülve 1955-ben nem vetettek keresztet.

Az *élet hídja* című filmben a neve nincs statisztai óvatos mozdulata Keleti Márton (*rutinos alkotó* – írta róla még életében, 1971-ben az *Új Filmlexikon*) rossz lelkiismeretének filmszalagon rögzített lenyomata.

Tanulság: ami volt, soha nem múlik el.

Január 28.

„Azért élek itt – írta e napon naplójába hatvan évvel ezelőtt Amerikában Márai Sándor –, mert csak itt van módom reá, hogy magyar író maradjak.”

Mezei Mária – volt egy rövid pillanat kettejük életében, amikor a körülrajongott filmsztár és a rangos író, M. M. és M. S. szerelmes érzelmei egymásba gabalyodtak –, a Magyarországon élő színésznő nem olvashatta az író naplóját. Fellépni, magyar szóval, dallal az ott élők lelkében mosolyt fakasztani 1968 hideg áprilisában Mezei Mária Amerikába repült; hazatérése után, örökre elbúcsúzva New York felhőkarcolóitól és árnyaitól, így jaidult fel: „Szegény legnagyobb, legszomorúbb Rokonom – a szép arányok ismerője, hirdetője –, Te Európai! – Hogy is tudtál 15 évig New York iszonyatában megmaradni?! S vajon be tudod-e végezni a dolgod Európában – az otthonod nélkül?... Szerencsés magyarok, akik, mint a hűséges fecskék, már minden évben visszaszállhatnak a megbocsátó hazába.”

Akkoriban már volt olyan hazájától távol élő magyar, akinek a *hivatalos* haza „megbocsátott”. Márai Sándornak szeretett volna megbocsátani. Márai Sándor soha nem bocsátott meg a *hivatalos* hazának. 1956. november 4-ét követően megmásíthatatlan életelvvé szilárdult benne a keserű felismerés: szovjetek megszállta, kommunisták uralta hazájába számára nincs visszatérés! New Yorkban, San Diegóban maradt örökre magyar író.

Mezei Mária 1983. április 20-án csendben elaludt Budakeszin.

Márai Sándor Amerikában halt meg, saját akaratából, 1989. február 21-én. Regényei, versei, naplói – „hűséges fecskék” – azóta hazaszálltak: sok ezer magyar olvasó szívében-lelkében-émlékezetében találtak otthonra.

MURÁDIN JENŐ

A Szépművészetiből az emigrációba

MURÁDIN JENŐ (1937) Kolozsvár

A képszerűen elbeszélte történet, amely az emigrációban élt Bíró Béla művészettörténész (1899–1982) emlékét idézi bennem, újra meg újra visszakanyarodott a budapesti Szépművészeti Múzeum 1956-os forradalmi napjaihoz. Kerek harmincöt éve annak, hogy Bécsben egy héten át a család vendége voltam, s az éjszakába nyúló beszélgetések visszatérő motívuma volt ez a sorsfordító epizód, a kutató alkatú tudós pályájának vízvonalasztója.

A Rákosi-korszak végén már kifelé állt a szekererúdja a Szépművészetiből Bíró Bélának. Addig is épp csak megtúrték egy szoba sarkába állított íróasztalnál, hogy ott kevés vizet zavarva könyvészeti összeállítással szöszmötöljön. Nagyon rossz volt a káderlapja. Messziről érződött rajta a rendszerrel némán szembenállók kénkőszaga, és csak múltbeli értékes munkássága mentette meg a gyors eltávolítástól. Bár Makón született, de fölmenői székely lófő nemzetségből származtak, s ezt gyakran büszkén emlegette is. Azonfelül legtermékenyebb korszaka a bécsi döntéssel visszacsatolt Kolozsvárhoz fűződött, onnan tért haza Budapestre.

Mindez épp elég volt az őt árnyékként követő gyanakvásokhoz. Hatszáz oldalt meghaladó könyvészeti összeállítását, több év kitartó munkáját, amelyet a Szépművészeti Múzeum könyvtára és saját fölggyűjtése nyomán szerkesztett meg, száználmas honoráriummal fizették ki. Pedig ez a kötet – *A magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája*, Budapest, 1955 – máig is használható.

Azután eljött az az október végi nap, a forradalom igazságosztó órája. S föltört Bíró Bélában is a felgyülemlett haragból származó indulat. A kisöreg (mert alacsony termetű ember volt) kiállt a múzeum bejárati lépcsőzetére, s maga utasította ki a rendszer kompromittált híveit. Vajon ki emlékszik még erre az epizódra? A kriminálpszichológiából tudjuk, hogy a tanúk a legkülönbözőbb módon emlékeznek ugyanarra az eseményre. Én hittem és hiszek neki. Közvetett, de sokatmondó bizonyíték, hogy az 1960-as években kiadott négykötetes magyar *Művészeti Lexikon*ban még a Szépművészeti Múzeum kincseit Nyugatra szállító Csánky Dénes is szócikket kapott, csak Bíró Bélának nem jutott egyetlen sor sem.

Maga a folytatás is föllépéséből következett. Bíró Béla 1956. november 4-e után a menekültek áradatával külföldre távozott.

Bécsben telepedett le, majd tíz évig egy kaliforniai egyetemen művészettörténetet oktatott, hogy azután ismét visszatérjen az osztrák fővárosba.

Engem mint Bécsben, a Rennwegen levő otthonának vendégét szeretettel kísért végig a császárváros nevezetességein, a Hofburgtól Schönbrunnig, nem felejtve el megmutatni Schrott Katalin intim kis palotáját sem, amelyet Ferenc József ajándékozott az ünnepelt színésznőnek.

Hazatérve Bécsből 1980 nyarán egy lexikoni szócikkben foglaltam össze pályaképének főbb eredményeit, hogy emléke ki ne essen a köztudatból (*Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, I, Kriterion, Bukarest, 1981, 235–236.). Munkássága nagyrészt ebből a szócikkből is kikerekedik. A Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett Bíró Béla római tanulmányai után (1930–31) lépett a pályára. Munkatársa lett az 1940-es években a kolozsvári egyetemen a Felvinczi Takács Zoltán által alapított művé-

A szerző és az idős Bíró Béla a schönbrunni kastély előtt, 1980 augusztusában

szettörténeti tanszéknek. *Régi erdélyi művészek* címmel a kolozsvári Erdélyi Helikonban tanulmányok sorozatát írta a biedermeier kor művészeiről, Barabás Miklósról, Kis-Solymosi Simó Ferencről, Szathmári Pap Károlyról, Sikó Miklósról, továbbá a bonchidai Bánffy-kastély képeiről, a Kolozsvári Normál Rajzodáról, és egyike volt a leggyakrabban jelentkező művészetkritikusoknak. Példaszerű filológiai alapossggal adta ki Barabás Miklós önéletrajzát, amely már a frontátvonulás előtt, 1944 nyarán jelent meg Kolozsváron.

Amit ehhez ő még hozzátett, s amit a korszak cenzúrája miatt értelemszerűen nem írhattam meg, hozzájárult *Mindszenty József Emlékiratai* kiadásához. Utolsó munkája Svájc olasz régiója mű-

emlékeinek repertórium, amely a német és francia kantonoktól eltérően, az olaszok könnyedségére jellemzően a legkésőbbre készült el.

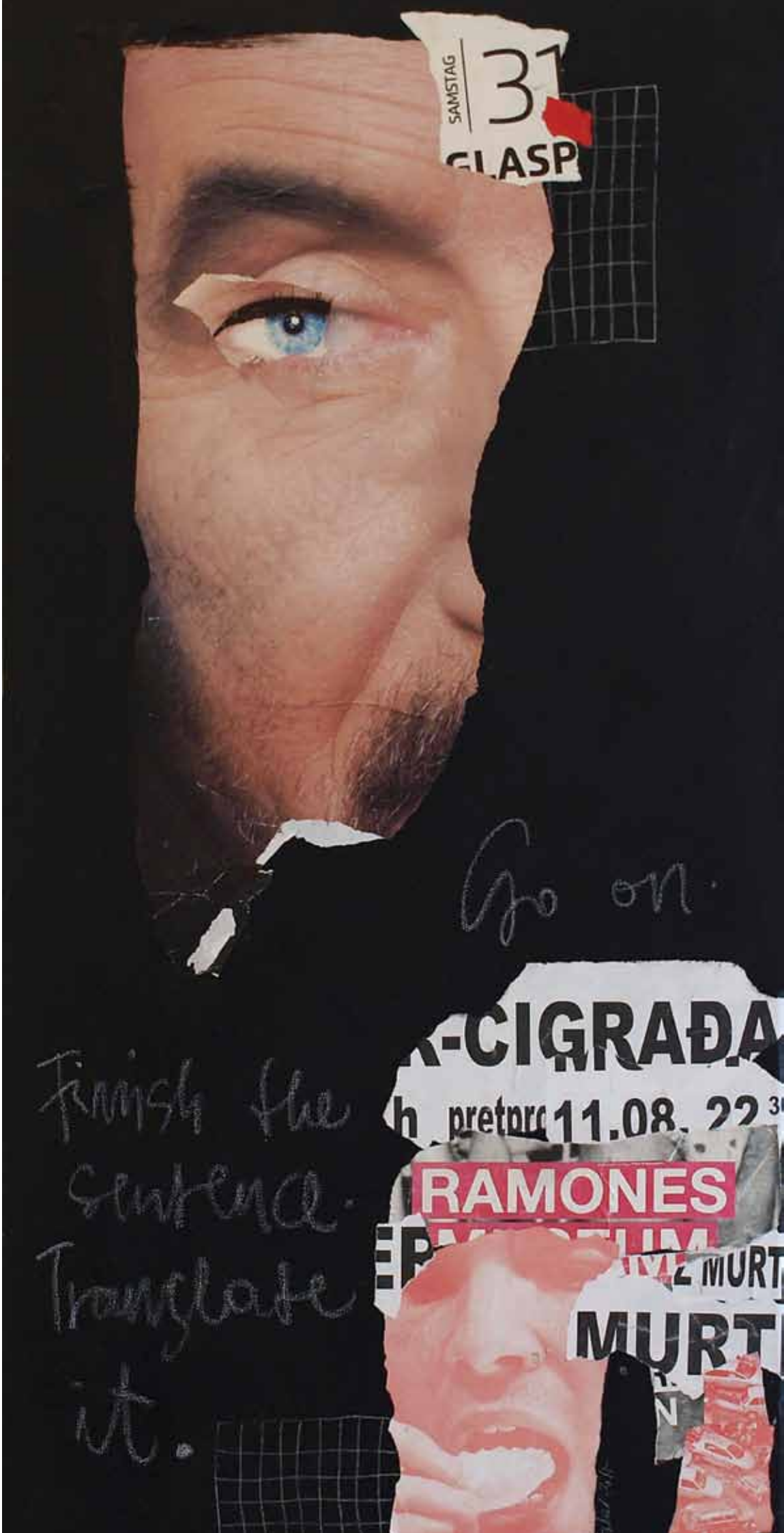
Ahogy visszaemlékszem, szívemben nem őrzött már haragot. Legfennebb azt emlegette föl keserű iróniával, hogy egykori közeli barátja, az ismert nevű orvos, akire kis szőlőjét és csószházát bízta november 4-e után, úgy ült bele a kis tuszkulánumba, mint saját birtokába, és Bíró érdeklődő leveleire soha egy sorban sem válaszolt.

Már nyolcvan évén túl visszaköltözött leányához Kaliforniába, ahol nem szeretett élni, és a hőséget sem bírta.

A kaliforniai Misty Meadow-ban hunyt el 1982. október 6-án.

SCHWARZ VOLKER, Budapesti lámpák I-II., 2014

LAKNER ZSUZSA, Szemfényvesztő, 2015

FÁBIÁN ZOLTÁN (1976) Budapest

FÁBIÁN ZOLTÁN

Véletlen determinizmus, avagy
Schrödinger macskája élt,
él és élni fog

Lakner Zsuzsa és Schwarz Volker kiállítása

„Isten nem kockajátékos.”
Albert Einstein

Elhíresült mondatába Einstein a kvantummechanikába vetett minden kételyét belesűrítette. Képtelen volt ugyanis elfogadni a kvantumvilág véletlen eseményeit, váltig tartotta magát ahhoz a meggyőződéshez, hogy világunk determinisztikus, következésképpen teljesen megismerhető. Habár elhitte – legalábbis elképzelhetőnek tartotta –, hogy a kvantummechanika működik, mégis kitartott egy kikövetkeztethető „valami” létezése mellett, ami végül is szabályozza a véletlen eseményeket. Ezek lennének az úgynevezett rejtett paraméterek. Sajnos azonban kiderült, hogy nincsenek ilyen rejtett paraméterek, a kvantummechanika ismét diadalt aratott, tehát mégis a véletlen irányítja a szubatomi folyamatokat.

Azaz: egy szuperpozícióban lévő elemi részecskének nem tudjuk egyidejűleg meghatározni minden tulajdonságát, tehát nem tudhatjuk, hogy Schrödinger macskája él-e, hal-e.

Schrödinger gondolkísérlete a kvantumvilág egyik abszurditását szemlélteti. Röviden: van egy doboz, abban egy macska, mellette egy *szerkezet*, ebben radioaktív anyag, ami egy óra alatt vagy lebomlik, vagy nem. Ha lebomlik, a macska meghal, ha nem, életben marad. Erről úgy győződhetünk meg, hogy kinyitjuk a dobozt, és megnézzük a macskát. Ám a rejtély abban van, hogy a kinyitás előtt a macska állapota teljesen véletlenszerű.

Élhet is, halhat is.

Tehát a macska hullámtermészetű.

Fenti – talán abszurdnak tűnő – bevezetőmmel csupán azt szerettem volna jelezni, milyen mélységekben irányítja létünket véletlenek sorozatával a természet.

Csakúgy, ahogyan Lakner Zsuzsa és Schwarz Volker is véletlenek sorozatára hagyatkozva épít/fest képeket.

Ezek a véletlenek azonban rendkívül ravaszak.

Merthogy véletleneknek tűnnek azok a foltszerű felületek, amik mindkettejük munkáit jellemzik, Laknernál a papírfecnik, plakátdarabok – csaknem – fraktálszerű, tépelt szélei, hiszen bizonyos mértékig ugyan képes a művész formázva szaggatni foltjait, ám a papír makacs anyag: mindannyian jól tudjuk, hogy nem mindig ott szakad el, ahol éppen akarjuk. Schwarznál a festékfoltok makacskodnak a felületen, ugyanis ahol vastagabban kerülnek a vászonra, engedve a gravitáció kísértésének, hajlamosak lefolyni, újabb véletlen felületet, nem tervezett esztétikumot alkotni.

Mindezek ellenére egyik művésztől sem állíthatnánk, hogy nem tudatosan szervezik/komponálják műveiket.

Lakner Zsuzsa véletlen foltokat használ tudatosan épített kompozícióihoz, Schwarz Volker a tudatos kompozíció végső alakulását bízza a véletlenre.

Tehát a címben leírt véletlen determinizmust azonnal módosíthatnánk így is: véletlen determinizmus, determinisztikus véletlen, hogy máris – látszólag – képzavarral éljek.

Azaz: abban az értelemben megérkeztünk a macskához, hogy nem állapíthatjuk meg egyik alkotói habitus primerségét sem. Mindkét állapot, mint ahogy ezt jelen kiállítás is bizonyítja, képes esztétikumá nemesíteni a véletlent.

Lakner Zsuzsáról azt mondtam: építi a képeit.

LAKNER ZSUZSA (1960) Stuttgart–Budapest

Szándékosan használtam az „épít” kifejezést, hiszen – akárha – Lego darabkákat rakna össze, úgy építi föl rétegről rétegre quasi-installációkká váló képeit. Abban a megközelítésben bátorkodom az installáció bélyegét ragasztani műveire, hogy talált plakátjait az általunk belakott térből szerzi be, majd alakítja sajátos egyedi „plakátokká”, egészen új teret szervezve körénk. A plakát eredeti verbalitása szinte teljesen elvész, mégis eszünkbe jut az épített környezet, ahol a reklám mindenhol üzen nekünk.

Lakner Zsuzsa ettől a „reklámértéktől” (ha ugyan van a reklámnak értéke) fosztja meg talált tárgyait azzal a gesztussal, ahogyan tudatos képpé, képzőművészetté formázza őket és ruhazza föl egyedi, új jelentéstartalommal többnyire fekete vásznain, egészen más, már-már zavarba ejtő helyzetbe hozva nézőjüket.

Schwarz Volker a FESTŐ.

Csupa nagybetűvel.

Régóta ismerem, egyszerűen ilyen a természete. Nem tud és – reményeim szerint – nem is akar nem festő lenni.

Szertelen kolorista, aki elképesztő ösztönösséggel és magabiztos tudatossággal tüntet el minden vak fölületet az általa „kezelésbe vett” nyersanyagról.

Olykor teleírja képeit azzal a bizonyos „ist”-tel, ami számomra azonnal Heideggert és a *Sein und Zeit*et idézi meg, utalva talán magának a művészetnek és a művészi gesztusnak a mindenkori *jelentőségére*, valamint legmélyebb kifejezőerejére, a lét és nemlét kérdésének örök vizsgálatára.

Most, hogy kinyitottuk a dobozt, megállapíthatjuk, hogy a macska él, és – szemben szegény Schrödingerrel – azt is kimondhatjuk, hogy a doboz kinyitása előtt is élt, mert – engedve játékos ösztöneinek – elrontotta a *szerkezetet*.

A budapesti BAYART Galériában 2015. október 1-jén elhangzott megnyitó beszéd szerkesztett változata.

SCHWARZ VOLKER (1960) Dunaharaszti

LAKNER ZSUZSA – SCHWARZ VOLKER, Falle, 2015

SCHWARZ VOLKER, Ebben a pillanathan 2., 5., 2015

ÁCS MARGIT

Szülőföldem

ÁCS MARGIT (1941) Budapest

Szül. hely:..... Beírom, hogy *Újpest*. A tisztviselő olykor csodálkozik: „Nem Budapest?” Nem, akkor még önálló városnak számított – mondom, és töröm a fejem, hogy városnak, netán csak községnek számított-e Újpest, mielőtt negyedik kerület lett, és minnek számított a falusias kinézetű Rákospalota, ahol tulajdonképpen előbb laktam, mint Újpesten, első emlékeim oda kötnek. Kölcsey nem győzött lelkesedni szülőföldje természeti szépségéért, Szemerének ajánlott versét is azzal kezdi: „Boldog, kinek szép hont adának / A sors örök törvényei” (*Andalgások*, 1811), nohát, nekem nem adtak. A véletlen úgy hozta, hogy mostanában több olyan költő életével és művével ismerkedtem meg közelebről, akik falvakból, szép vidékekről származnak, s a gyermekkor valós vagy csak képzelt édenébe visszahívó nosztalgiát alá tudják támasztani azzal az érzéki természetélménnyel, amely rájuk zúdult, míg taposták a poros szekérukat, megbújtak öreg gyümölcsfák koronájában, heverték legelő állatok mellett. Persze mindannyian régen eljöttek ebből a paradicsomi otthonosságból, ahogy Kölcsey is kis idővel az ódai vallomás után Pestre menekült, mert ahogy ugyancsak Szemerének írta: Csekét béklyónak érezte szellemén, munkára alkalmatlan helynek. Ami Kölcseyt illeti, őneki a pesti lét sem vált be, onnan meg hazamenekült, és bár szülőföldje és lakói élethosszan sok keserűséget okoztak neki, gazdag és szabadon szárnyaló költői, bölcselői munkásságát mégiscsak ott hozta létre, a vidék csüggesztő kisugárzása ellenére. S a *Parainesis*ben végrendelkezve életelvként hirdeti, hogy „Az emberi tehetség parányi lámpa, mely egyszerre keskeny kört tölthet meg fényével”, s ezért bizonyos helyhez kell kapcsolnunk, hogy hasznunkat lássa a világ.

Sem nosztalgia nem köt születésem helyéhez, sem pedig ez utóbb körülrít felelősséget, odatartozást nem érzem iránta. Így hát nekem tulajdonképpen nincs szülőföldem. Olyannyira nincs, hogy már vissza se találnék oda, mert azokat a házakat, utcákat, amelyeket ismertem, évtizedekkel ezelőtt lebontották, házigyári lakótelep van a helyükön, még az utcák iránya sem maradt meg.

De hát a dolog mégsem ilyen egyszerű.

Ha kimondom: Újpest, mégiscsak megjelennek azok a bizonyos utcák, Tavasz utca, Nyár utca, Ősz utca, Bán Tibor utca (állítólag újpesti partizán volt, már akkor is furcsán hangzott: Újpesten? Partizán?), de főleg a Leibstück Mária utca, az evangélikus templom és a paplak meg a túlsó sarkon a kocsmák között a 37-es számú ház, ahol öttől tízéves koromig laktam. Egyemeletes ház volt, az emeleten, az utcai fronton két elegánsabb, többszobás, erkélyes polgári lakás, a kisebbben egy gyermektelen házaspár lakott, egy mindig kicsit kaptos orvos a makulátlan úrinő feleségével, a nagyobbikból kitelepítették a valahai háztulajdonost, a két-es-ipszilonos ügyvédet és családját, és egy munkáskáder felesnek utalták ki, akit a földszinti lakók elég hamar befogadtak, hiszen jobban közérjük való volt, mint a kitelepített fiatal ügyvéd, de egyáltalán le is nézték éppen emiatt.

A földszinten minden ajtó mindig nyitva állt. Az asszonyok kiültek a sámlira, kisszékekre, ölükből a zománcos vájdling, és borsót pucoltak, zöldbabot, magozták a meggyet, sodorták a csipetkét. Volt, hogy csak ültek és beszélget-

tek, és egzecírozatták a gyerekeket, tekintet nélkül mindet, nem nézték, melyik kié. De pofont csak a sajátjuknak oszthattak ki. Délutánonként már inkább csak ruhát foltoztak. Betegeskedő nagynénem a nyugágyban többméteres függönyököt horgolt bámulatos kitartással. Valaki mindig porolta a szőnyegét, vagy csak a rúdra terítve szárította. A mosókonyhából akkor is a lúg émelyítő szaga áradt, ha nem mostak benne, ezért mi, gyerekek, kerültük. Mosáskor közelébe se mehettünk, nehogy leforrázzuk magunkat. Az udvar nagy része le volt betonozva, de volt két nagy fa is, meg egy nagyobbacska virágágyás, amelynek a végében ketrecek lapultak, olykor a lakók valamelyike állatot tartott ott, a nagyanyám például libát, esténként kukoricával tömte, érdekes, nem is iszonyodtam a jelenettől annyira, mint most iszonyodnék. Iszonyodni csak a szőrös hernyóktól iszonyodtam. A szederfán kisebb, fehéres-szürke hernyók laktak, a másik, nem tudom, milyen fán élénksárga színűek, nagyok. Élve, lassú, hullámozó mászásuk közben is undorítóak voltak, de széttaposva a kiontott zöld belsejükkal elviselhetetlen látványt nyújtottak. Hernyóidényben egy nap többször is le kellett mosni slaggal a járdákat az ajtók előtt és a betont. A virágoskert se szerzett sok örömet, mert egyrészt korlátozta a labdázást, csak a falnak ütögethettük labdáinkat, mondókát dünyögve, tapsolva-figurázva közben, s mind annyira beletanultunk, hogy borzasztó nehéz volt kivárni, míg ront valaki, és sorra kerülhetünk, másrészt meg főleg dáliák nyíltak benne, agresszív, harsány dáliák, kora nyáron pünkösdi rózsák, amelyek ijesztő hirtelenséggel hullajtották el szirmaikat, az egész virág egyszerre omlott le a földre, amikor hozzáértem.

Nem voltam boldog gyermek, nem vágyom vissza a gyerekkorba. Ez az udvar nem különösebben érdekes hely, szépnek meg végképpen nem mondható. És mégis jó tudnom, hogy pontosan ilyen volt, kiragyog emlékeim közül. Igen, valami, isten tudja mi, megvilágítja a róla őrzött képet. A többi emlék elszakatol előttem: éjszakai vonat sötét ablakokkal, s ez az egy ablak fénylik. Gyanítom, hogy amit ily módon észlelek, az lehet a szülőföld-szindróma, és ezek szerint mégiscsak van nekem is olyan. Mindannyiunk személyes mitológiájában kell lennie egy helynek, amelyhez megszületésünket kötjük. Azt a jelentős eseményt, hogy mi a magunk egyszeri valójában létrejövünk. Ráébredünk létezésünkre, szembesülünk külsőnkkel (például hogy túl magas vagyok), testi adottságainkkal (fenti okból suta és ügyetlen), kiderülnek tulajdonságaink (nagyanyám nagy maflának tartott, de az iskolában taroltam), és kezdjük felismerni és megnevezni érzelmeinket (megízleltem a magányt és a szomorúságot). Mindez a Leibstücker Mária utca 37-ben történt meg velem, anélkül, hogy tudtam volna, mi történik. Csak a helyszín sugaras emléke árulja el most is, az vall rá.

A szülőföldeket jó esetben nem dózerolják le, és vízzel sem árasztják el. Sok-sok ember ott éli le az életét, ahol született, olyan összeforrottságban a tájjal, a faluja vagy a városa tereivel, épületeivel, ismerős lakóival, mintha már teste részévé vált volna a környezete is. Bizonyára az ilyen embert is idegesíti a család, a szomszédság túlságos közelsége, súlyos konfliktusai is adódhatnak, de ezekkel úgy lehet, ahogy az epekövével vagy az asztmájával van az ember, ugyanúgy el kell férnie élete színterén, ahogy a bőrében. Nem tudom, kívánnám-e magamnak ezt az ősközösségi állapotot. Mindenütt jövevény voltam, és ez lett számomra természetes. Legtöbben, egyre többen vagyunk valahol jövevények, tömegek sodródni el szülőhelyükről, ki csak a közeli nagyvárosba, ki a világ másik végére. De akinek van hova, látogatóba jár vissza a szülőházba, amely egyre öregebb, egyre idegenebb lesz, majd teljesen kiürül, s ezután a fájdalom, a hiány még erősebben köti vissza az elszármazottat, mint addig a kötelező hazautazások. Valamilyen nagy-nagy változáson mindenki szülőföldje keresztülmegy, még ha nem is lakótelep épül a

SCHWARZ VOLKER, Álomba menekülés, 2013

SCHWARZ VOLKER, Víz, 2014

helyén, mint az enyémen. Mindenki szülőföldje valójában csak emlék, egy elcsattogó, sötét vonat világos ablaka. Nincs már meg a valóságban, még ha abba a bizonyos faluba vagy városba ma is visz sín pár, autóbusz, autótűt, és ha az odavalók rendszeresen odajárnak is. Igen, megérkeznek a szülőfalujukba vagy a szülővárosukba, de nem a *szülőföldjükre*, mert az már csak egy sziget az időfolyamban, egy darabka örökkévalóság. Mégis irigylem kicsit őket, mert nem bánám, ha nekem is lenne hova zarándokolnom, ahol újra és újra megbizonyosodhatnék arról, hogy megtörtént, ami elmúlt.

Mondják, hogy tízéves koráig minden fontos dolog megesik az emberrel. Hát, a csuda tudja. Én inkább úgy emlékszem, hogy apránként, részletekben bújtam ki a földből, s az életemet folyamatos születésként tartom számon. Nem is tudom, mikor fordult át ez a folyamatos teljesedés fogyatkozásba, hogy ne mondjam, haldoklásba, amit jó ideje ugyancsak naponta észlelek magamon, miközben olykor még így, hetvenötödik életévemben is születek egy kicsit. Mondjuk, történik valami, ami rejtett tudást, érzelmi reakciót hoz elő belőlem, gyarapít. Öregem lettem például elég szabad, csak akkor derült ki, hogy képes vagyok rá, mármint a lelki szabadságra: akkor szabadultam meg görcsös önigazolási kényszereimtől, a hiúság béklyójától. Mi ez, ha nem a születési folyamat betetőzése? Először érezhettem, hogy kész vagyok, teljes ember lettem! És mennyi születésem volt addig is! Csak a legfontosabbat említem: anyaként is meg kellett születnem. De megszületett belőlem egy író is. Vagy nem születés volt-e, amikor ötvenévesen lakást, foglalkozást és rendszert változtattam? (No jó, az utóbbit többem magammal, de minden mást egyedül.) Vagy amikor én, az alkalmazkodó, konfliktuskerülő fehérszínű kilencvenes-kétezres évek kulturális csatáiba vettem bele magam? Vagy amikor súlyos betegség tudatában töltött hónapok után gyökeresen más arányokban kezdtem látni az élet dolgait?

És ezek csak a nagyobb tételek a születésem egységeiből a sok-sok apró születés mellett. Mindegyikhez egy meghatározott helyszín tartozik. Apróbb-nagyobb szülőföldek ezek is.

Emlékszem például a vadonatúj lakásra az Élmunkás téren (előtte, utána Lehel tér). Anyám második férje élmunkás volt a Ganz Hajógyárban, ezért kapta a lakást. Mindez ugyanabba az öt évbe esik, amit az újpesti udvarhoz kötöttem, de nincs tévedés, mert bár anyámékkal az Élmunkás térre költöztem, mégis mindig nagyanyáméknál, a Mária utcában lógtam. Az új lakásban is történt azonban valami: az ágyhoz láncoló szívbelhártya-gyulladás alatt bizonyos lírai nedvek gyűltek fel bennem, és kibuggyantak versek formájában. Ettől kezdve akartam különleges és szabálytalan lenni (mindaddig ennek ellenkezője volt minden ambícióm), s a fenti céltől vezérelve nem győztem véresre tépedni-reszelgetni lelkemet. (Mások körmüket rágják, nem nagy különbség.) Egyébként vicces dolgok is megestek ebben a lakásban: akkor zajlott Budapesten a VIT, és a delegációkat rendszeresen hozzánk hozták el, hogy lássák, hogyan él a szocializmusban egy munkáscsalád. Egy fénykép szerint mi egymásra mosolyogva állunk anyám kombinált szekrénye előtt, rendkívül boldogan. Nem emlékszem különösebb boldogságra, csak arra az őszinte megdöbbenésre, hogy a négerek tényleg feketék, a kínaiak tényleg sárgák, és a világ ifjúsága, amely az orrom előtt zakatolt a téren, ijesztően jókedvű ahhoz képest, hogy mennyi bajt okoznak az embereknek a kapitalisták, s hogy mennyire szenvednek a népek az elnyomástól. Én bezzeg könnyekig meghatódva álmodoztam arról, hogyan fogom megmenteni szegény Tamás bátyát a rabszolgaságból, ezek meg csak vigyorogtak és táncikáltak békeharc helyett.

Győr-révfalut a tájszépségek miatt akár választott szülőföldemként is delgelgethetném, gyönyörű volt a Mosoni-Duna-ág partja, a vízről is, kajakból, de

leginkább biciklizve a töltésről nézve, még inkább futkosva a kilométereken át kígyózó betonkorláton. A parti fűzfák mint megannyi fekete ököl meredtek ki a süppedős talajból, de szelíden hajladoztak rajtuk a vékonyka új hajtások gyöngéd leveleikkel. Anyám férjét kiemelték a gyárból, mint rendőrtisztet helyezték Győrbe, itt is szép lakást kapott. Egy park mellett, olyan utcában, amelyen végig dús gesztenyefák sorakoznak, egyikük koronájában fészkelődött el az erkélyünk. Mégsem lehet dédelgetni ezt a helyet, mert zavaros volt ott mindvégig az életem. A rendőrtiszti egyenruha nem keltett rokonszenvet a környezetünkben, s ebből rám is háramlott bizalmatlanság, holott én akkor már kezdtem kilógni a családból, de éppen ez volt a zavarodottságom másik eredője. Nem mintha nem *Az Ifjú Gárdát*, *Zóját*, a szovjet irodalom más bestsellereit olvastam volna én is, sőt, első regényemben is egy reakciós tanárházaspárt készültem leleplezni (ezt a szörnyűséget végül is nem követtem el, az alkotás folyamata valahogy félbeszakadt). De olvastam orosz és amerikai klasszikusokat is, nem is szólva Móricz Zsigmondról, s alighanem valamit meg is értettem belőlük, hiszen más kontinensen helyeztem el őket tudatom kicsiny glóbuszán, mint a giccsigényemet kielégítő szovjet „romantikát”. Megtörtént tehát a repedés a világról és magamról alkotott tudásomban, s valami felfelé húzta jobbik feletem, el a lapos dogmáktól, el az igénytelenségtől, el a hazugságtól. Ez a jobbik felem azonban Győr-révfaluban csak megfogant, a megszületését másik helyszínhez kötöm. Ám a megfogadás, a kamaszkor kezdete is elég fontos ahhoz, hogy szülőföld-töredékeim között szerepeljen.

Ama másik helyszín a zuglói Teleki Blanka Gimnázium, ahol piros kötényt kellett viselni, utáltuk, de fel sem merülhetett, hogy lázadjunk ellene. A diktatórikus államhatalom elleni lázadáshoz már több bátorság volt bennünk, mint hamarosan bebizonyosodott. Furcsa, de szülőföld-töredékeim között kétségtelenül ott van az Ajtósi Dürer soron látható sok-sok piros egyenkötény is. S mindenképpen ott van Thomas Mann, aki akkor feldúlta egész valómat. A többi, későbbi nagy olvasmányélményt az irodalmi hatások közé sorolom, de Thomas Mann könyvei világra segítettek engem, tehát szülőföldemül szolgáltak. Hosszú részeket másoltam ki szövegeiből, mert a másolás során kicsit úgy érezhettem, mintha a saját mondataimat körmölném. Hogy történetmondás közben is szabad elidőzni egy gondolatnál, hogy nem muszáj folyton történnie vagy látszania valaminek ahhoz, megteljen étellel a betű, hogy az a merőben anyagtalan világ, amely kommentárokból, sejtésekből, önmegfigyelésekből emelkedik az anyagi, a tapasztalati, az érzéki világelemek fölé, éppúgy valós, mint azok, és bár a képzelt világok valóságosságát is elismerjük, azokban a fantázia csak az anyagi elemeket rakosgatja újféle rendbe, míg az az anyagtalanság, amelyre Thomas Mann prózájának intellektuális rétegeiben rácsodálkoztam, nem reked meg a valóságosságban, valóban egy másik dimenziója az észlelésnek: a dolgok rejtett értelmének a megragadása – mindezt egyszer s mindenkorra megtanultam akkor, s bár sok irodalmi stílusdivatot éltem meg azóta, ma is ez a fajta próza áll hozzám legközelebb.

„Szülőföldszilánkok” ebből a tizenéves, 1957 és 1959 közé eső időszakból a kihallgatóhelyiségek is különböző rendőrkapitányságokon, fegyintézetben, és fontos helyszín az egyik tárgyalóterem a Markó utcában. Szülőföldszilánk a másik gimnázium, ahol érettségizhettem, ide egyébként kék köpenyben és sapkában kellett járni. Jeles helyszínek a sportpályák (BVSC, Dózsa, BEAC), az eszpresszók, bárók, gyorséttermek (Keringő, Kedves, Rózsadomb cukrászda, Fortuna bár, Kelet-Berlin, Lucullus, Metropol, Kulacs), olykor-olykor felmerül azért a Pesti Barnabás utca és egy-egy egyetemi előadóterem képe is az emlékeimben, végtére ott szereztem diplomát. Elég szép nagy szülőföld-darab a New York palota, ahol a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztősége volt, első munkahelyem, hiszen innen, s nem az egyetemről származik min-

den szakmai tudásom, itt kerültem össze férjemmel, itt adták ki első könyvemem.

Anyaként egy Vas utcai lakásban születtem meg. Nekem első lakásom volt, férjemnek az első sajátja. Ő egy másik házasságból jött, én furcsa albérletekből. A lakás minden négyzetcentiméterére emlékszem, de most, hogy némileg érzelegve leírtam e mondatot, el kell ismernem, hogy ez nem túl nagy teljesítmény, hiszen a lakás negyvenvalahány négyzetmétert tett ki összesen. Sok könyvünkkel, két fiúgyermekünkkel, otthon végzendő szerkesztői-írói munkánkkal épphogy elértünk benne. De szülőföld volt ez a hely, családjunk, könyveink születési helye. Bár ha meggondolom, itt már a romlásunk is megkezdődött. Középkorú lettem, és annak rendje és módja szerint szembeszéltem kellett azzal, hogy mindörökké veszteség lett, amit addig nem éltem meg, nem teljesítettem. És mennyi-mennyi a veszteség!

A nagyobb lakás a Somogyi Béla utcában szép és kényelmes volt, de már csak fiaink számára lehetett a születés helyszíne, mi csak éltünk, dolgoztunk és öregedtünk benne. Engem az öregség küszöbére jutva ki is vetett onnan a menekülésvágy. Az akkor birtokba vett szegényes lakást a város akkoriban legrosszabb hírű környékén, a Kálvária téren mégiscsak újra szülőföldemnek mondhatom, mert az itt töltött pár év az első abból a negyedszázadból, amely mostani végső arcomat kimunkálta. (Az áthúzást magyarázza a balga reménykedés, hogy történik még velem ez-az a rövidke jövőben is, ami aprócska születésnek lesz mondható. Másfelől meg a belátás, hogy az arc, a tartás, a tudás tovább romlik, amennyiben van rá ideje.)

Ha messzi földön élnék, és úgy tekintenék vissza szülőföldemre, akkor valószínűleg nem egy udvar, egy ház, nem sok szülőföldszilánk jelenne meg előttem, hanem mind együtt, egymással összeolvadva, az egész ország, amit szülőházának szoktak mondani. Én is szülőházámnak mondanám. És fájna a távolság, az elvesztett otthoni otthonosság, még ha új helyemen is otthonosan érezném magamat. Nem tartózkodtam sokat idegenben, nem kellett éreznem honvágyat, hiszen mindig volt retúrjegyem, legfeljebb azért vágytam haza, hogy kipihenhessem az út fáradalmait. Idegenben alig gondoltam Magyarországra, az otthonomra, teljes figyelmemet az új látványok, tapasztalatok begyűjtésére fordítottam, hiszen azért utaztam oda. Most, hogy nagyjából felmértem életem azon helyszíneit, amelyekhez kötődöm, meg kell kérdezni magamtól: így, közvetlen közletről ismerve és megélve szülőházamat, van-e bennem utána vágy, iránta szeretet?

Csönd.

Aztán bosszúsán megszólal a józan ész: Miért volna? El sem tudod képzelni magadat más környezetben. Más nyelven. Más életsorssal. Ha vágytál valaha valamire, nem arra, hogy máshol élhess, hanem hogy itt élhess méltóbban, okosabban.

Szeretet? Sokkal rosszabb hazákat is szeretnek az emberek. Meg nem szeretem hazákhöz is ragaszkodnak. Így, szülőházamban élve, nagyjából békés időben nem tudok erre a kérdésre válaszolni, ahogy arra se tudnék, hogy magamat szeretem-e. De próbálna valaki bántani minket!

SOLTÉSZ MÁRTON

Weöres Sándor Psychéjének ismerős-idegen társszerzője

Levél Nagy Piroskának

„Madárka sír, madárka örül,
míg piros gerendái közül
néz a hatalmas –”
(Weöres Sándor)

Drága Piroskám!

Kérdezed: miféle kapcsolat volt Atyád és Weöres között. Nos, a válasz nem könnyű. Maga az ügy természetesen izgalmas, és hát végül is én ültettem el a bogarat a füledben, most mégis hezitálok: szabad-e elkotyognom ezt-azt „előre” – tudván tudva, hogy az érdemi válaszhoz komolyabb kutatásra volna szükség... No mindegy! Legalább főbb vonalakban...

Remélem, tudod, hogy amit legutóbb, az Angelika presszó teraszán Péter bácsi „védelmében” összehordtam, nem légből kapott smúzolás volt. Miután Te „csupán” a gyermeke voltál-lehattél az Öregúrnak, egyrészt természetes elfogultsággal tekintesz viselt dolgaira, másrészt – tudtommal legalábbis – sosem vizsgáltad e különös kanyargású életpályát forráskritikai szemszögből. Ezzel szemben én, a korszak levegőjétől ugyan érintetlen, annak értelmezői hagyományától ellenben nagyon is „terhelt” fiatalember csakis így tekinthettem a Nagy-életműre: szigorúan szakmai szempontból. Minthogy a szocialista kultúrpolitika lelki-szellemi háttere izgatott, Király István, Pándi Pál és Szabolcsi Miklós mellett – természetszerűleg – Nagy Péter életműve is érdekelt. És bár egy hagyaték feldolgozása elkerülhetetlen lelki-szellemi bevonódással, cinkossá válással, egyfajta empátiás elköteleződéssel jár, engem egészen a Veled való személyes találkozásig nem igen izgatott, milyen *ember* volt az a híres-hírhedett irodalomtörténész, kinek kéziratot örökségét rám bízta.

Csak amikor Te ott ültél velem szemben, s nekem nyilatkoznom kellett, tudván, hogy fölösleges, sőt talán bántó is volna intézménytörténeti megfigyeléseimmel traktálni Téged, szóval *ott* és *akkor* kellett rádöbbenjek: egyáltalán nem okoz nehézséget Nagy Péterről, az *emberről* beszélnem; hogy valójában nagyon is sokat tudok Őróla, még ha eleddig nem is állítottam össze (vagy csak nem engedtem összeállani?) magamban azt a képet, amely a későbbiekben akár egy komplett pszichobiográfia alapjául is szolgálhatna. De mire is döbbsentem rá? Nos, valami olyasmire, hogy Péter bácsi a maga hithű marxizmusával a szocialista kultúrpolitika „emberséges emberét” kívánta megtestesíteni; egy olyan „hőst”, aki szigorú (sőt: olykor kegyetlen) az általa üdvözítőnek tételezett rendszer (vélt vagy valódi) ellenségeivel szemben, ám aki ugyanakkor kegyes az egyszerű emberekhez, a segítségéért folyamodókhoz, s kivált gyöngéd és nyitott a tehetségek iránt, akiket funkcióit, összekötéseit latba vetve módja van fölmenteni vagy kiváltani a hatalom által rájuk szabott (jogos vagy jogtalan) büntetés alól.

Mindezt miért? Nagyon egyszerű: mert Atyád a lelke mélyén kezdettől (szinte gyermekkorától) fogva *művész* volt, s holtáig az is maradt, még ha hozzád írt memoárján¹ (s naplóján) kívül később nem is igen írt egyebet. Ördögien pontos megfigyelő volt, kítűnő színjátész (ami nyilván családi örökség), s amellet jó tollú, finom esztétikai érzékű olvasó és kritikus. Voltak a kezdedben fiatalkori novellái? Tompa-esszéje? Naplói? A Király Istvánnal s Julow Viktorral közösen írt-előadott Eötvös Collegium-i kabarék szöveggönyveit? Ha nem, hát érdemes megnézned őket...

Soltész Márton levelét Nagy Péter irodalomtörténész (1920–2010) örököse, Nagy Piroška bocsátotta rendelkezésünkre. A közlés jogáért ezúton is hálás köszönetünket fejezzük ki – A szerk.

De térjünk vissza az „emberséges emberhez”! Említettem már korábban is, hogy Atyád szinte minden megkeresésre reagált: Takács Béla villanyszerelő levelére éppúgy válaszolt, mint ama féltucatnyi önjelölt költőnek, kik középszerű (vagy annál is rosszabb) művecskéikkel traktálták. Ami pedig a legfontosabb: Péter bácsi mindjűkhöz *őszinte* volt. Előre elnézést kért „kegyetlen szavaiért”, s azután megírta mindazt, mit igaznak, helyesnek vélt. Ez nekem (talán mert annyira hiányzik a mai irodalmi életből? ki tudja? mindenesetre) borzasztóan imponált. Mármost ez a keresetlen egyenesség, az építő kritikának ez a következetes képviselője.

Így lehet, hogy amikor Atyád III/III-as alteregójáról, „Boriszról” kérdeznek, én mindannyiszor az Öreg ama halhatatlan kijelentését szoktam idézni, mely szerint „egy nem demokratikus szisztémában az informátorokon keresztül tud meg valamit a társadalmi valóságról a rendszer”.² S noha én embert még föl nem jelentettem, azért – ha más nem, pragmatikai szinten – egyet kell értek e tézissel. Hiszen a felszíni, az „első” nyilvánosság, a „homlokzati prezentáció” szférája mindig – s mélységesen – hamis, hazug. Ami igazi, ami őszinte, az csakis a *titkos* lehet (hát ugyebár épp azért „titkos”, mert veszedelmesen „őszinte”) – még akkor is, ha a jelentéstévők ugyanúgy „fényezik” vagy épp rejtegetik-mosogatják magukat, mint bármely havi beszámolóját készítő hivatali dolgozó. Nem vitás tehát: a szocialista évtizedekben is ez lesz az a „fórum”, ahol mindaz kimondható, ami másutt nem; ahol – persze körmönfontan, retorikusan, de – az emberi viszonylatok ordassága a maga komplexitásában lepleződhet le.

Rátérve azonban a Weöres-ügyre: nem véletlen, hogy Atyád az elsők között vállalt részt a „kritikával közlés” ’56 utáni konszolidációs munkájában, s hogy bátran vállalva részvételének előnyeit és ódiúmat, ráállt, hogy bevezesse az akkor már hosszabb ideje finoman szólva „hátrányos megkülönböztetést élvező” Weöres Sándor verseit. És hogy milyen pompás esztétaszimata volt az Öregnek, mi sem jelzi jobban, mint az Új Írás 1961. évi 3. számában közölt cikkének máig hatóan érvényes észrevételei. (Véletlen egybeesés, persze, de épp a napokban néztem újra a Youtube-on azt a 2013-as Költészet-napi műsort, melynek keretében Radnóti Sándor, Schein Gábor és Tarján Tamás a Weöres-líra értelmezhetőségéről diskurált, s amely eszmecsere egyes megállapításai kísértetiesen egybecsengtek a szóban forgó Nagy-tanulmány alaptételével.³) „Azt hiszem – írta Péter bácsi –, az elsőrendű forrása az »igazi« Weöres-versek mindenkor érezhető rejtvénytudásának: az intellektust olyan erőfeszítésre kényszeríteni, mely elől meghátrál, hogy a vers hangja az intuíció húrján vibrálhasson ellenállás nélkül.”⁴

Talán mondanom se kell: meg is kapta Atyád a magáét e képviselői igényű bevezetésért. A *szekesztőség megjegyzése* című ideológiai helyreigazítás ugyanis keményen megfeddte az introitus szerzőjét – éles határt vonván „kritikával-közlés” és „kritikátlan publikálás” között. „A Weöres verseire való kritikai reagálást nem tekintjük mindenben kielégítőnek – írták. – Nagy Péter cikke *kommentár* Weöres Sándor verseihez; amit hiányolunk belőle, az a minősítés szenvedélye, az állásfoglalás változtatni akaró határozottsága.”⁵ Ez volt tehát Atyád bűne: nem kívánt „változtatni” (vagy legalábbis változást indukálni) W. S. mester költészetébe) – vagy mert nem érezte magát kompetensnek, vagy mert őt magát is lenyűgözte ez a lírai univerzum. Hiába fogadta el tehát *elvi szinten*, hogy Weöres „nehezen megfejthető rejtvénytudásai” csupán egy „szűk, sznobisztikus rétegnek szereznek irodalmi örömet” – miként azt e szerkesztőségi helyreigazítás szuggerálta –, magát e „tényt” nem róta föl a költő bűnéül. Magyarán szólva, „megengedte”, hogy *A medve-ös*, a *Dob és tánc*, a *Philemon és Baucis* költője a kevesek lírikusa legyen, mi több: örömmel vallotta magát e kisebbség tagjának.

Éppen erre a baráti hangra figyelte föl azután maga a költő is. 1961. május 20-án kelt levelében – jellegzetes, gyermekien szabályos, szépen hurkolt betűivel – a következőket írta kritikusanak:

„Kedves Péter,

írásaimról írt tanulmányodból annyi megbecsülés, aggodalom, szeretet, éleslátás sugárzik, hogy meg kell köszönnöm. Találóaan állapítod meg a nehéz verseim célját: »az intellektust olyan erőfeszítésre kényszeríteni, mely elől meghátrál, hogy a vers hangja az intuíció húrján vibrálhasson ellenállás nélkül«. Valóban, igyekszem a rációt rébuszok elé állítani; s a ráció önimádó és használhatatlan fajtáját, a gógös butaságot kizárni a rébusz-megfejtés lehetőségéből. Nehéz verseimet csak a ráció-intuíció gőgnélküli egysége nyithatja ki; és a versek célja épp ennek a benső egységnek, evidensen harmonikus lelkületnek létrehozása az olvasóban. Mert az ilyen lelkületből hiányzik a

törtetés, erőszakosság, érvényesülési és birtoklási vágy: tehát alkalmas arra, hogy a történelem eddigi hatalmaskodó és birtokló jellegét múlttá tegye, s a kommunisztikus, nem-birtokló, nem-törtető egyént és társadalmat megvalósítsa. Tehát ezek a versek nem irreálisak, nem antiszociálisak, nem az én-be zárkózók; ellenkezőleg, a zárt egyéniséget virágszerűen kinyitják, az összefüggő áramlás részesévé teszik; reálisak és szociálisak. Még az is mindegy, hogy sokan olvassák-e vagy kevesen: mert hatásuk közvetve eljut mindenkihez, szinte a légkört alakítják át.

Verseimben a költészet alapállása, a Dante–Beatrice-viszony változik át gyökeresen: a versek válnak Beatricévé, és az olvasó Dantévá, kit e Beatrice az emberi lélek poklán, purgatóriumán, paradicsomán át vezet. A pokol az eddigi történelmi lét diszharmóniája, a paradicsom a ráció-intuíció ösztönök feletti szerény és harmonikus uralma. – Az »Exegi monumentum« is ellenkezőjére fordul: a költő nem kíván babért sem a kortársaktól, sem az utókortól: ő akarja az emberiségnek fejére tenni a harmóniába-hozott lelkület babérját. Halhatatlanságot nem kapni, hanem adni akar.

Ez a pszichológiai-paedagógiai cél egyébként csak a verseim egy-részében mutatkozik. A gyerekversek vagy az impresszív és élményszerű írások, az etűdök stb.: közérthető nyelven szólnak; mégis mindenki az érthetetlen versek ellen tiltakozik, mintha másmit nem is írnék. Szinte könyörögnek, hogy az efféle irományokat hagyjam abba. Úgy látszik, ezek az inkriminált versek célba találnak: sértik a polgári törtető-gyűjtőgető kényelmet, és konokul idézik-hívják a »magasabb én«-t, akiből hiányzik az önimádat-önutálat kettőssége, az örömök hajszolása, s ezért boldog, igénytelen, józan, szorgalmas.

A világot nem látom »céltalan és értelmetlen, széthulló jelenség-halmaznak«: az ember világa olyan, amilyenné teszi. Erőmtől telhetőleg azon dolgozom, hogy ne tegyék széthullóvá, s az ehhez szükséges lelki faktort, mely az emberben latensen megvan, fel akarom ébreszteni és működésbe hozni. Erre persze képtelen vagyok, de sok jel arra vall, hogy már ébredezik az intuitív képesség; s nem én vagyok az egyetlen, aki ennek a születendő gyermeknek a kelengyéit készítteti. Más eszközökkel, nem belső, hanem külső téren, ezt teszi a szocialista átalakítás is, csak hogy ott a gazdasági és társadalmi változás előbbre jutott, mint az egyének kivetkőzése a feudális és kapitalista igényekből. Ami pedig a nyugati »izmusokat« illeti: a polgári lélek struktúráját roncsolják szét, de még kevesen látják, hogy mi építhető helyette: az ember, aki egyesülni tud saját őrangyalával, felső-énjével, s külső világát ugyanoly összhangzóvá rendezheti, amilyen összhangot ez a belső aktus jelent.

Persze minderről még sokat lehetne mondani, nem ilyen vázlatosan és rendszertelenül.

Ölel barátod, Sanyi.

Budapest, 1961. V. 20.”⁶

A baráti szál tehát innentől megvolt. S amikor az 1972-es esztendő első hónapjaiban Atyádnak, ki ekkor már negyedik éve az Irodalomtörténet című szaklap főszerkesztője volt, az az ötlete támadt, hogy talán W. S. mester fiktív költőnjét, Psychét kéne szóra bírni a *Himfy szerelmeinek* ekkor épp kétszáz esztendő szerzője kapcsán, Weöres örömmel állt kötélnek, s nagy élvezettel „beszéltette” hőn szeretett hősőnjét. A különös maszkijáték végül az akadémiai periodika 1972/2. számának *Vallomás* rovatában, az alábbi bevezetéssel látott napvilágot: „Kisfaludy Sándor születésének 200. évfordulóját ünnepeljük. Ezúttal az ünneplésnek kissé szokatlan formáját választottuk: felkértük Weöres Sándort, az immár közismert »Psyché« atyját, emlékeztetné leányát a neves költőre. S »Psyché« emlékezett... / Az alábbiakban a felkérő levelet, Psyché emlékeit s a szerkesztő válaszáat közöljük.”⁷

Az említett szerkesztő, persze, ki más lehetett volna, mint az egész szellemidézés kifundálója, Péter bácsi, aki egy 1972-es januári levelében így „deklamált”:

„Sanyikám,

Látod, a Pegazusnak csak a seggére kell verni, röpi az! Annyira fellelkesített az ötleted,⁸ hogy azonnal nekiültem, s a mellékelt consiliáriusi levelet ponáltam. Jó-e? Ez kell-e? S a hangot eltaláltam-e? Döntsd el te, s ha kell, javíts belé, bánj vele mint sajátoddal – hiszen nem is kicsit az.

Mindenesetre meg kellene fejteni, hogy a címzés pontos és korhű legyen – én, szokott felületes-ségemben, mindig örültem ugyan, ha Psychével találkoztam, de sosem ügyeltem eléggé a firmájára, hogy ezt megtehessem. A datálást is azért kerültem el egy ötlettel – de ez még bőven módosítható lenne, ha úgy találd helyesebbnek –, mert nem tudtam, nem találom-e el süldő-korát a hölgy-

nek, kinek élemedett emlékeire áhítozom. Mindenesetre a keletnek 1804 utáninak kell lennie, mert akkor jelent meg Budai Ézsaiás Polgári Lexicon.

Ezt máris küldöm, hogy összevont szemöldökkel merenghess felette; a hét végén pedig jelentkezem, hogy összedugjuk a fejünk s kézirataink. Addig is

Amynak kézcsók, téged szeretettel ölel

Nagy Péter
sine consilio⁹

A végül „Győrött, Die 13 Decembris A. D. 1821.” keltezéssel „postára” (vagyis nyomdába) adott Nagy Péter-levél azután tüstént elnyerte a poeta doctus tetszését. Így lehet, hogy a négy szöveg – Atyád fölkérő levele, a költőnő ríposztja, illetve *Egy hetem Budán* című visszaemlékezése, majd Péter bácsi köszönő levele –, miután *Kisfaludy Sándor és Psyché* címmel napvilágot láttak az Irodalomtörténet hasábjain, a szintén 1972-ben, a Magvető gondozásában megjelenő *Psyché: Egy hajdani költőnő írásai* című kötet egyik önálló fejezeteként is „szóhoz juthattak” (igaz, itt a cím már *Levélváltás 1821–22.-re* változott).

Először, hogy az ügy jelentőségét érzékeltessem, arra gondoltam, hogy a nagy sikerű opus könyvtáram állományát ékítő, 1977-es kiadásából idézem Neked „Nagy Péter consiliárius úr” pazar dikcióját. Igen ám, csak hogy a két szövegváltozatot párhuzamosan olvasva csakhamar rá kellett döbbernem: a Magvető munkatársai (vagy tán maga a költő? Ki tudja...) egy kissé, hogy úgy mondjam, megkozmetikázták a folyóiratcikk szövegét, amennyiben a kötetes közléskor a mai helyesírás felé közelítették azt (az aposztrófokat, példának okáért, mind kigyomlázták). Így aztán, ha szomorúan és kellenlően is, de maradok a periodika szövegénél, s csupán jegyzetben jelzem az általam is birtokolt harmadik kiadás lapszámait.

„Különösen kérném, hogy ama nevezetes Kisfaludy Sándorról, hazánk mézes szavú Poétájáról és Márs meg Ámor kitüntetett szolgájáról, kinél többet e' Nemzetben senki nem tett a' Magyar Nyelvnek fel-emelésére és a' nemesi Virtus tökélesbítésére, 's a' ki Informátoraim szerint hosszabb ideig 's bensőségesen szolgálta volt Excellentziádat mindd az Udvarban mindd a' Kegyelmes Grófnő Ró'sás-Kertetskéjében, emlékezetét meg ne tartóztassa és az mit tsak felidézni képes, kitsiny és nagy tetteket, szavakat és szóllásokat, vélem közleni ne áttallja.”¹⁰

Mint már utaltam rá: az öröm s a lelkesedés kölcsönös volt. Atyád, aki – most már tudhatod – egykor írónak készült, bizonyára maga is meglepődött, mi mindenre képes, ha egyszer szabadjára engedí tollát, Weöres pedig, akit a Psyché-szövegek nyelvi erején, megformáltságán túl a kor atmoszférája is izgatott-lenyűgözött, boldog volt, hogy avatott szemek is gyönyörűségüket találják művében. „Kedves Péterkém – olvasható a költő 1972. február 23-án kelt válaszlevelében –, köszönöm a Consiliarius Úr két levelét, igen örülök nekik, így nagyon jól egybeilleszkedik a teljes anyag. Kitűnő a »ró'sás kertetské«, a vallomás K betűs besorolása,¹¹ minden. Köszönöm, hogy Mariannak¹² is megküldted, aki a K betűs grófnőt, úgy látom, eléggé megszerette, és Somlyó Gyuri¹³ szintén.”¹⁴ Ám ami a levélben foglalt dicséreten túl a legkivált cirógathatta Péter bátyám lelkét, s most, ahogy olvasod, gondolom, a Tiédet is, az Károlyi Amy egy fél sora a levél végéről: „A »Nagy« társszerzőt sokszor köszönti Amy”. Javíts ki, ha tévednék, én mindenesetre úgy vélem: filológus-író ennél nagyobb elismerést aligha kaphat...

Ellenem vethetné persze: mi van, ha csak üres bók volt e fél sor – kötelező főhajtás a „nagy magyar költő” oldalbordájától. Megvallom, engem is megkísértett ez a gondolat, de aztán a tények – a' philologia factumai – meggyőztek rosszhiszeműségemről. Hiszen ez a pompás pastiche – melyre Atyád évtizedekkel később, hozzád címzett emlékiratában is meghatódva emlékezett vissza¹⁵ – csupán a kezdete volt a tervezett együttműködésnek, a közös alkotómunkának. Weöres ugyanis már 1972. március 1-jén, az Irodalomtörténet második számának tördelt korrektúráját követően tollat ragadott, s a következő ötlettel állt elő: „Kedves Péterkém, [...] Írhatnánk majd új Psyché-prózát is, ha ez megjelent. Esetleg Csokonairól, akit gyerekkorában láthatott (Psyché 1795–1831-ig élt); vagy az ifjú és még problematikus Vörösmartyról; vagy értesülései nyomán az 1779-ben meghalt Faludi Ferencről stb. Kár, hogy Petőfiről, Aranyról és más későbbiekéről nem beszélhetjük.”¹⁶ Hogy a folytatás végül is elmaradt, nem Péter bácsin múltott. „Én is azt hiszem – írta barátjának –, hogy valóban

kár lenne ezt a jó Psyché irodalomtörténetileg kiaknázatlanul hagyni: 73-ban Csokonai-évforduló lesz, addig igazán összeszedhetné a memóriáját. S ha egy Nagy Péter nevű szegénylegénynek (saját korából, scilicet) tisztességtelen ajánlatot tenne, az tisztességesen felelné rá.”¹⁷

•

Mit tehetnék hozzá mindehhez? Talán csak annyit, hogy bár Atyád jóslata saját sorsát illetően beteljesedett, hiszen ha szigorúan vesszük, valóban nem lett belőle egyéb, mint „alkalmi bértollnok” és „tudóska”,¹⁸ de szemben például barátjával, Julow Viktorral, akitől annak idején a magnum opust várta, s aki végül egyetlen sor szépirodalmat sem publikált, neki legalább *egyszer életében* megadott, hogy primer irodalmat írjon.

Végezetül, visszatérve egy utolsó gondolat erejéig a levelem első felében alkalmazott „kevesek költője” epitheton ornanshoz, hadd idézzem Kenyeres Zoltán kollégám egy 1983-as megállapítását! „A *Psyché* több kiadása és hatalmas sikere után végérvényesen főszámolhatjuk azt a hiedelmet, hogy Weöres Sándor a kevesek költője, a furcsa ínycseké, akik abban lelik örömüket, ha kereszt-rejtvényfejtő buzgalommal láthatnak neki egy első, második, harmadik és negyedik olvasásra is zárva maradó irodalmi mű felnyitásához” – szögezi le a monográfus.¹⁹ S ha ez így van – márpedig miért ne volna? –, akkor abban bizony Atyádnak, az oly sokat szidott-ostorozott „Borisznak” is meghatározó szerepe volt.

Ezzel a gondolattal búcsúzom,
Patricknak kézzsoritás, Neked ölelés,

m.

Tiszaroff, 2015. augusztus 3.

JEGYZETEK

¹ Nagy Péter, *Levelek Piroskának: Emlékeim*, MTA KIK Kt. Ms 2588/1.

² KATONA Ferenc, „Tevőleges részese voltam...”: *Nagy Péter akadémikus két emlékezése 1948-ra*, 2000, 2014/12, 65.

³ Az Írók Boltjában megrendezett kerekasztal-beszélgetésen Schein Gábor gyerekkori Weöres-élményéhez („éreztem a nagyságát, de nem értettem őt”) kapcsolódva Radnóti Sándor kifejtette: nem is igen érdemes e versek megfejtésén fáradozni: nem a rejtélyt, a mélységet kell keresni bennük, inkább intuitív módon rátalálni a bennük rejlő evidencia-elemre. <https://www.youtube.com/watch?v=e741CBPOZKg>

⁴ Nagy Péter, *Weöres Sándor újabb verseiről*, Új Írás, 1961/3, 231.

⁵ Uo.

⁶ Weöres Sándor levele Nagy Péternek, 1961. május 20., MTA KIK Kt. Ms 2615/180. A Weöres Sándortól származó levélidézetek közlési jogáért hálás köszönet illeti a költő örökösét, Czapek Ádámot.

⁷ *Kisfaludy Sándor és Psyché*, Irodalomtörténet, 1972/2, 397–420.

⁸ Weöres Sándor ötlete volt tudniillik, hogy Psyché valamiféle redaktori fölkérésre írja meg emlékeit.

⁹ Nagy Péter levele Weöres Sándornak, 1972. január 30., MTA KIK Kt. Ms 2605/478.

¹⁰ *Kisfaludy Sándor és Psyché*, Irodalomtörténet, 1972/2, 398–399. Illetve „emendálva” ugyanez: WEÖRES Sándor, *Psyché: Egy hajdani költőné írásai*, Magvető, Budapest, 1977³ (Magvető Zsebkönyvtár), 151.

¹¹ Vö. „Meggköszönve hát Nagyságod diligentiáját és erántam való jó indulatját, gratiáját kérném mert esetleg várakozásában megszalám; egyben engedélyét, hogy irományát ne juttatnám vissza, hanem tenném a magam Gyűjtésébe K-jel alá (Kisfaludy, scilicet), várva a napot, midőn annak hasznát látom, tervezett Literátori Lexiconom redigálásánál.” *Kisfaludy Sándor és Psyché... i. m.*, 420. (WEÖRES, *Psyché... i. m.*, 175.)

¹² Csernus Mariann (1928–)

¹³ Somlyó György (1920–2006)

¹⁴ Weöres Sándor levele Nagy Péternek, 1972. február 23., MTA KIK Kt. Ms 2615/181.

¹⁵ „[Weöressel] Régebről ismertük egymást: már a koalíciós időkben felfigyeltem rá, a *Fogak tornáca* nagy kötet maradt az emlékezetemben; amikor az Akadémián voltam, a könyvtárban szemináriumot vezettem, ahová Weöres Sanyi is járt, s mindig mulattattak felszólalásai, amelyek különös, költőien irizáló fénybe vonták a párt-történet agyonragott tényanyagát. Ő is szívesen emlékezhetett rám, mert amikor [1956 után, a Szépirodalmi Kiadó vezetőjeként] hívtam, jött, s hamarosan újra kötete jelenhetett meg, igazán parádés kiadásban: ha jól em-

lékezem, ez volt *A hallgatás tornya*. Attól kezdve: ha össze nem is nem jártunk, de mindig barátsággal voltunk egymás iránt, ennek eredménye az az irodalmi pastiche, ami mindmáig része a *Psyché*-verseknek.” NAGY, *Levelek Piroskának... i. m.*, 398.

¹⁶ Weöres Sándor levele Nagy Péternek, 1972. március 1., MTA KIK Kt. Ms 2615/182.

¹⁷ Nagy Péter levele Weöres Sándornak, 1972. március 6., MTA KIK Kt. Ms 2605/479.

¹⁸ Vö. „sose lesz belőlem más, mint alkalmi bértollnok, s esetleg valami tudóska”. Nagy Péter levele Julow Vikornak, Genf, 1943. július 26., Julow Viktor hagyatéka a debreceni Déry Múzeum kéziratárában (feldolgozatlan). A levél megküldéséért debreceni kollégámat, Lakner Lajost illeti köszönet.

¹⁹ KENYERES Zoltán, *Tündérsíp: Weöres Sándorról*, Szépirodalmi, Budapest, 1983, 337.

SZEMADÁM GYORGY, *Szentháromság*, 2014

TÓBIÁS ÁRON (1927) Budapest

TÓBIÁS ÁRON

Volt egyszer egy boldog Rádió...

Ifjú éveim rádióriporter pályájának megkezdése előtt – mint a Bródy Sándor utcai székház gyakoronoka – világgraszoló „rádióhíd” előkészületeinek munkálataira kaptam megbízást. Mégpedig nem közvetlenül a főnökömtől, az aktuális (azaz riport-) osztály vezetőjétől, dr. Pamlényi Ervintől – aki nemrégiben még az egyetemen Szekfű Gyula történészprofesszor egyik leghűségesebb tanítványa volt, később pedig a Századok című történelmi folyóirat mindenható szerkesztője lett –, hanem a Magyar Rádió 1945 utáni idők első műsorigazgatója, az író, publicista és műfordító Schöpflin Gyula rendelt – az akkoriban szigorúan betartandó szolgálati utat átugorva – magához.

Először jártam jókora méretű, puha szőnyegekkel lakályossá tett irodában, ahol mielőtt helyet foglalhattam volna a süppedős fotályok egyikében, a műsorigazgató udvarias mozdulatokkal bemutatott egy szemüveges, csendes mosolyú, középkorú úrnak, Török Sándor írónak.

– Török Sándor barátommal megállapodtunk abban, hogy lehetőség szerint 1948 januárjától vasárnap délutánonként az éteren át *Ünnepi leveleket* küldünk a nagyvilágba. Egy éven keresztül, nevezetes külföldi személyiségek, írók, tudósok, politikusok, államférfiak bevonásával... Arra gondoltunk, hogy ennek a levelezésnek a lebonyolítására téged kérünk fel, neked kell a Török Sándor által kiválasztott személyiségek külföldi címét megszerezned, az általa írt leveleket lefordíttatnod, és a rádió postázóján át elküldened. Ha megérkeznek majd a választlevelek, azokat szintúgy neked kell majd magyarra lefordíttatnod az adott nyelvről... Mindezért havonta külön honorárium áll rendelkezésedre... Világos?

Őszintén szólva, első hallásra kissé bonyolultnak tűnt ez a Schöpflin Gyula műsorigazgató által szinte egyetlen szusszanatra elmondott szöveg.

– Világos... – válaszoltam, arra számítva, hogy majd csak megvilágosodik előttem e vonatkozásban is az ég. Mivel – ismerve az angol közmondást – a puding próbája az evés...

Schöpflin Gyula, a sűrű munkabeosztású műsorigazgató utunkra is indított bennünket. Török Sándorral nyilván előbb már minden részletet tisztáztott, és most már csak a startpisztoly eldördülésére vártunk.

Az ajtón kívül Török Sándor bátorítólag megveregette a vállam, hiszen léleklátó íróként röntgenszemeivel jobban átlátott rajtam, mint én saját magamon majdnem húszéves ifjoncként.

VASÁRNAPI BESZÉLGETÉSEK

Török Sándor már 1946 őszén kiváló rádiós szakmai szimattal sikeres sorozatba kezdett *Vasárnapi beszélgetések* címmel. Jórészt ismert és népszerű emberekkel különféle furcsa és kevésbé furcsa témákról kezdett el csevegni könnyedén és oldott hangulatban a mikrofon előtt.

Az emigrációból hazatért Hatvany Lajos báró a honvágryról vallott, a színművész Pethes Sándor a nevetetés művészetéről, Beck András szobrász arról, hogy élvezet-e a műalkotás. Megszóltalt ebben a sorozatban Babits Mihály özvegye, Török Sophie író, Krúdy Gyula fia, József Jolán, a költő József Attila testvérnéje, azután kiváló művészek sora, akik a mikrofon előtt szinte megtáltosodtak, játszottak önfeledten nemcsak szövegükkel, de hangjukkal is, mint Timár József, Bulla Elma, Rajnay Gábor...

Erre a sorozatra emlékeztem most, amelyik több mint egy esztendőig tartott, 1947 végéig, amikor így szólt hozzám Török Sándor:

– Gyere, ülünk be ide, a tanácskozásszobába, amit Schöpflin Gyuszi a rendelkezésünkre bocsátott... – ezzel betuszkolt a tárgyalóterembe. Tömött aktatáskát helyezett az asztal közepére, abból vastkos dossziékat rakott elém. Mintha góliátméretű kártyákkal pasziánszoznánk.

A dossziékon titokzatos feliratok szerepeltek. Mindegyiken egy, sokszor csupán nyúlfarknyi mondat: „Az ember és a gép viszonya”; „A nők a háborúban”; „A szabadidő”; „A materiális és a spirituális világnézet”; „A bizalom”; „Elpusztulással fenyegeti-e az emberi kultúrát egy harmadik világ-háború”; „...Ment-e a könyvek által a világ elébb?” és így tovább, egészen az utolsóig, ami egy esetlegesen eljövő világbéke óhajával és reménységével kapcsolatos.

Valamit kezdtem már kapiskálni, amikor Török Sándor sorjában beavatott a részletekbe, miközben félrehajtott fejjel, ámulva bámultam őt. Nem tudtam szabadulni attól az érzéstől, hogy egy valódi hős osztja meg velem világraszóló terveit. Török Sándor volt ugyanis az a bátor személyiség, aki maroknyi csoportjával igazi ellenállást fejtett ki a németek ellen 1944 nyarán. Ennek csúcspontjává vált az az akció, amelynek keretében a halálos veszedelmek közepette Magyarországra becsempészett *Auschwitzi jegyzőkönyvet* – ami a náci haláltáborokról az első hiteles és részletes kiadás volt – magyarra fordították, és az ún. kormányzósági (titkos nevén: kiugrási...) irodán át (Horthy István kormányzóhelyettes özvegyének, gróf Edelsheim-Gyulai Ilonának segítségével) eljuttatták Horthy Miklós kormányzóhoz. Ennek következménye lett az a fordulat, amelynek segítségével a budapesti üldözött és halálra ítélt zsidóság nagy részét sikerült megmenteni (Török Sándor közben származása szerint maga is üldözött, „fehér karszalagos” állampolgárnak számított).

Visszatérve a világlevelezéshez: idéznem kell, folytatásként, az író „beavató” szövegét, amivel legfőbb és egyetlen segítőjének, munkatársának fogadott el.

– Az emberiség úgynevezett végső, égető kérdéseiben világankétot igyekszem összehozni a Magyar Rádió mikrofonján keresztül... Módozata az, hogy ezekben a dossziékban, a feliratoknak megfelelően, ötvenkét téma kapott szerepet. Ami azt jelenti, hogy az 1948-as év minden vasárnapjának délutánjára jut egy...

Látva csodálkozó tekintetemet, szeretetre méltóan megbökött az ujjával.

– Látom, még mindig nem érted!... Vagy világosodik már?... Nyisd ki sorban a dossziékat...

Alig vártam a felszólítást.

A dossziékban a megfelelő témák megfelelően megfogalmazott levelei mellett összesen százszázhusz ember neve található. Mégpedig a második világháború utáni világ szellemi életének legjelentősebb embereié. A politikai hatalom vezetői... Azután olyanok, akik egy-egy szakkérdésben, szakterületen sajátosan otthonosak.

Csodálatosan fénylő, áhítatosan tisztelt nagyságok névsorát lapozhattam: Einstein, Andersen Nexő, a Nobel-díjas dán író, Gandhi, Haldane professzor, Benedetto Croce olasz filozófus, aki nem hódolt be Mussolininak, G. B. Shaw, Eleanor Roosevelt, az amerikai elnök özvegye, Thomas Mann... Mindegyik mellett ott volt a megszólítás is, már akinek illő megszólítás dukált. Például, a mindig időszerű világbéke ügyében, Moszkvába és Rómába. Az elsónél: „Sztálin Joszif Visszarionovics úrnak, a Szovjetunió generalisszimusa, Moszkva, Kreml”, a másodiknál: „Sanctissimo Patri, Pio XII. Roma, Citta di Vaticano”.

Miután jó óra hosszat – vagy még tovább is – tátott szájjal hallgattam Török Sándor világfantazmagóriáját, az első percekben nem tudtam szabadulni ettől az érzéstől, alig vártam, hogy visszakerdezhessenek:

– Pontosan mi az én dolgom?

– A te dolgod, kedves barátom, a legegyszerűbb... Ahogyan mérnöki nyelven szokták mondani: te leszel a kivitelező... – ezzel barátságosan hátra vágott, és mielőtt sietve összeszedte volna dossziéit, mindegyikből kihúzott, papagájként, egy másolati példányt.

– Mennem kell színházi próbára. Holnap lesz az új darabom házi megmérettetése, mielőtt a publikum elé kerülne a játék...

Az ajtóból még visszaintett, miután hóna alá csapta a félelmetnyit méretű aktatáskát:

– Láss hozzá mielőbb!... A jövő héten már megkezdjük a címzéseket, mert a Schöpflin Gyuszi erre a célra külön kinyomtatott levélpapírja és borítékja akkorra készen lesz!

Nekiláttam. A következő hetekben szinte reggeltől estig nemcsak a nagy könyvtárak lexikonjait, ki kicsodáit bújtam-lapozgattam, angol, német, francia, orosz, spanyol, kínai nyelven a tájékoztató szakkönyvtárosok segítségével, de bekopogtattam az egyes, akkor még virágjában lévő, Budapesten működő nyugati kultúrintézményekbe is. A legtöbb címre ezekben találtam.

Szerencsés pillanat volt: 1947 második felében még működhetett a budapesti angol, amerikai, francia tájékoztatói központ és könyvtár. Mindegyikben a legszívélyesebben segítettek. Sőt, olyan

is volt, hogy egyesek Washingtonból, Londonból vagy Párizsból szerezték meg a hiányzó címet a Magyar Rádió világlevelezése, Török Sándor *Ünnepi levelei* részére. (Ide kívánczok, hogy 1948-tól mindez a lehetőség megszűnt magyar látogatók vagy éppen az intézmények számára, a Rákosi-féle szigorodás rendre becsukatta vagy éppenséggel ki is tiltotta az, úgymond, „rothadó nyugati burzsoá kultúra e mételyező kultúrgócait”...) Így elkészülhettem sziszifuszinak tűnő feladatommal, a több mint száz pontos cím megszerzésével és a levelek megfelelő nyelvre történő fordíttatásával.

G. B. SHAW GONDOLATAI

Végre elkövetkeztek a boldogság órái: megérkeztek a válaszlevelek (ki hosszabban, ki tömörebben válaszolt).

Vegyük például G. B. Shaw-t, akiről angol író társa, Chesterton ironikusan így vallott: „Shaw olyan, mint a feketekávé. Felizgat, gondolkodásra ingerel, de nem részegít...”

Az irodalom kérdéseiről – pontokba szedve – Shaw válasza:

„1. Az író és a korszak nem két független erő, amely ütközik egymással és hat egymásra. Az író hozzátartozik a korhoz, kiegészítő része annak. Működése abban áll, hogy kifejezze azt, feljegyezze.

2. Az olcsó irodalom, a másodrendű irodalom egyáltalán nem árt az olcsó, másodrendű olvasónak. Sőt, szükséges neki. Az elsőrendű irodalom, az a veszélyes! A *Biblia* borzasztó ártalmakat okozott; ezért tiltja a katolikus egyház a laikusoknak, hogy válogatás nélkül, csak úgy olvassák.

3. Az irodalom úgy segíti az emberiséget, mint ahogy a fűrész, a véső és a kalapács segíti az ácsot. Az irodalom a gondolat, a gondolatközlés fő szerszáma; vagy legalábbis az volt a legutóbbi időig, amíg a rádió nem kezdte kiszorítani...”

Nesze neked, rádiózás... De még csak 1947-et írunk: mit szólt volna G. B. Shaw a televízióhoz, a távolbalátóhoz, amelyik olyannyira felforgatta életünket, valósággal szétszaggatta az amúgy is szűk szabad időt?

Iktassuk még ide, Shaw-hoz záradékkul, amit Török Sándor íziben feljegyzett róla, válaszlevelének megkapása után: „Na de Shaw! Ő takarékos ember volt egész életében, a saját levelemet küldte vissza, egy láthatóan már többször használt borítékban, s korrektúrajeleken keresztül, gombostűnyi betűkkel, piros tintával kivette kérdéseimre a válaszait a margóra – kilencvenhét éves volt akkor...”

Beszélgetéseink közben részletesen beavatott írói-szerkesztői műhelyének titkaiba. S mivel valaha színész is volt – szinte már egy színpadon állva és deklamálva „agitált”:

– És itt térek rá arra, hogy hogyan lehetne ebből, javunkra, nemzetközi író-olvasó találkozó: nagy partnerek találkozója a magyar olvasóval. Ehhez a kérdés ez volt: Valóban használ-e az irodalom, szolgálja-e az emberi fejlődést, a szó nemes értelmében? Vörösmarty ezt így foglalta össze: „...ment-e a könyvek által a világ elébb?” Ezt kérdezem egyelőre három írótól, az angol Richard Hughestól, a német Alfred Kerrtől és az ír G. B. Shaw-tól. Tételük röviden ez volt: Évezredek óta írnak és írnak az írók. S az írás, ami valóban maradandó, ami úgynevezett örök, az voltaképpen propaganda. *Agitációs anyag a jó, a szép és az igaz teljesüléséért.* A világirodalom a humánus reklámhadjárata, és íme, hol tartunk! Két világháború után azt latolgatjuk, hogy jöhet-e egy harmadik, és ha igen, elpusztítja-e vajon az emberi kultúrát. Van-e hát befolyása az írásnak a fejlődés menetére, befolyásolja-e a jóra a korszakokat? Vagy csak hirdeti ezt önmagáról? Minthogy nála vannak ehhez az eszközök. Árt-e az olcsó, rossz irodalom? Mindent összevetve tehát van hatása az írásnak, vagy nincs?

RICHARD HUGHES LEVELE

Richard Hughes – őt nálunk főként a *Szélvihar Jamaicában* című regénye nyomán ismerik – ezt válaszolta:

„1. Megjavítja-e az író vagy, mondjuk, befolyásolja-e a kort, amelyben él? Hatással van-e az emberiség fejlődésére? – hadd közelítsem meg ezt a kérdést egy példázattal, mert hiszen minőségi különbség van az írónak embertársaira gyakorolt hatása és, hogy úgy mondjam, a tettek emberének,

mondjuk, egy államférfinak a hatása között. A példázat: két ember sétál egy tó partján, és azon vitatkoznak, hogy melyikük tudja inkább megváltoztatni a dolgok menetét. Az első – egy nagy, erős fickó – sziklákat tördel, és a vízbe hajigálja. Látványos mutatvány ez, ijesztően hullámszik a víz, s a hullámok tovagyűrűznek... de elhalnak, minél messzebbre terjednek a mozgás középpontjától. A másik ember mindössze egy marék magot vesz elő a zsebéből, és elveti...

Igen, az író befolyásolja az emberiség fejlődését, akkor is, ha nincs észrevehető hatással a korra, amelyben él.

2. Okoz-e különösebb ártalmat az olcsó, a másodrendű irodalom? – Föltétlenül azt kell mondanom, hogy nem. Jobb, ha az emberek másodrendű irodalmat olvasnak, mint ha semmit sem olvasnak. És ha a másodrendűvel nincsenek összeköttetésben, akkor hogyan tesznek különbséget a jó és a nem jó között? Az ítélezést jobb az időre hagyni. Elvégre egy makk növekedése nem fogja megszenvedni a versengést egy véka famaggal vagy éppen bogánccsal. Az egyedüli olyan másodrendű írás, amitől egy írónak igazán félnie kell, az a sajátja.

3. Vajon segítette-e az irodalom az embert a haladásban, és ha igen, mik ennek a jelei? – Kérem, tűrje el, hogy erről jóval hosszabban írjak, mint a többi kérdésekről. Nézzük, hogyan haladt előre az ember, hogyan emelkedett ki az állatok birodalmából. Főként két sajátos fizikai szervének olyan kifejlődése által, amelyen szervekkel semmiféle állat nem versenyezhet. Tudja használni cselekvésre a kezét, és tudja használni beszédhez a nyelvét. A keze képessé teszi arra, hogy szerszámokat készítsen, míg az állat nem tud ilyesmit készíteni. De mindenekelőtt – és itt közelítek a kérdés lényegéhez – az ember tud beszélni. S a beszédképesség – sokkal inkább, mint a szerszámhasználat képessége – az, ami az ember számára a vezetést biztosítja, mert a beszéd tanítást jelent. Kérem, gondolja el: bármilyen új dolgot eszel ki egy ember, arra az összes többi ember megtanítható.

Még vitatható, hogy vajon az állatok vagy egyes állatok gondolkodnak-e. De – s erre akarok rámutatni – vajon az embereknek igen nagy száma gondolkozna-e, ha a mások kimondott szavai gyermekkoruktól fogva nem élesztgették volna bennük állandóan a szunnyadó képességet?

De még a beszédnek, a csak kimondott és le nem írt szónak is hátránya, hogy nehezen tud közlekedni, terjedni: a tanítónak és a tanítottak egy helyen kell lennie, ugyanazon időben. Tehát az emberiség haladása feltétlenül lassú egészen addig, amíg az ember belevonja ebbe a kezét is, hogy a nyelvének segítsen, és írni kezd. Mert csak az írás tudja palackozni a tudást, a gondolatot és az érést, palackozni úgy, hogy mindez téren és időn át továbbadható legyen.

És ez vezet a másik fontos lépéshez érvelésemben: az emberi haladás erősen meggyorsult az utóbbi néhány ezer évben. Az emberi agy egy ilyen, aránylag rövid periódus alatt nem fejlődhetett ekkorát. Annak a nemzedéknek, amelyik az atomot fölbontotta, a vele született képességei valószínűleg sokkal nagyobbak, mint azoknak a nemzedékeknek, amelyek először raktak tüzet, föltalálták a kereket, vagy kifejlesztették a szám fogalmát. Biztonságosnak látszik a nagyfokú haladást az írás művészetének tulajdonítani. *Az írás képessé tesz minden nemzedéket arra, hogy ott kezdje, ahol az előző elhagyta.* Nos, röviden: az irodalom a tudás, tapasztalat és bölcsesség felhalmozódása az emberiség mintegy egyesített emlékezetében. S ez az – sokkal inkább, mint az egyedi agy bármilyen fejlődése –, ami fölemelte az embert a paleolit színvonaláról, és ami talán egyedül tudja visszatartani attól, hogy ugyanoda visszaessen.

Irodalom és emberi haladás – melyik az ok, és melyik az okozat? Kérdezhetjük azt is, hogy mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás? – Őszinte tisztelettel: Richard Hughes"

ALFRED KERR VÁLASZA

Ugyanerre válaszolt Alfred Kerr. Őt ma már, legalábbis nálunk, talán inkább csak a színházi szakemberek tartják számon. A weimari Németország legjelentékenyebb színikritikusa volt; mint ilyen népszerűsítette Németországban Ibsent és Shaw-t, szatírái tisztító erővel hatottak; több versét Richard Strauss zenésítette meg. Népszerű és sokat támadott ember volt a maga idejében. 1933-ban emigrált, Franciaországban és Angliában élt. Levelét közvetlenül halála előtt írta, válasza harcos, szenvedélyes. Íme:

„1. Hogy hatással vagyunk-e írásunk által a fejlődés menetére? Úgy látszik, hogy alig. A közmondás szerint az ember még nem vadász, ha a kürtöt fújja. Mi a kürtöt fújjuk.

2. De nem! ...azért ez nem ilyen egyszerű. A francia forradalom a legközismertebb bizonyíték az író hatása mellett. Hiszen két író, Voltaire és Rousseau készítették elő, sőt majdnem hogy teremtették meg a forradalmat, ezt a felemelkedést az igazsághoz.

3. Most mondhatná: Nietzsche viszont hatással volt Hitlerre. Igen, az író lehet rossz hatással is, hogyne. Van is. De azért az említett hatásról – Nietzsche és Hitler – nincs szó. A náciknak nem kellett Nietzsche ahhoz, hogy aljasságaikat véghezvigyék. Hitler tudta, hogy Németországban épp elég söpredék ösztön van a cselekvéshez, ehhez neki nem volt szüksége filozófusra.

4. Menjünk tovább egy lépéssel! Eddig tehát úgy mutatkozik: az író néha befolyásolja a cselekvést, de nem mindig. Hallgasson csak ide... a feltaláló – az atomszakember is – szellemi erőket mozgat, úgy, mint az író. S a feltalálón erőszakot tesz a találmány felhasználója. Azon múlik tehát minden, hogy egy napon a feltaláló legyen egyben a felhasználó is. S hogy ő a találmányát arra a célra használja, ami a saját, magasabb eszményének szolgálatában áll. Szükség esetén akár így is, hogy: »Pusztulást a pusztítóra!« Nehéz lesz ezt megoldani, de ez az egyetlen remény. És egy kicsit már sietni is kellene... – fogadja szívélyes üdvözetemet: Alfred Kerr”

THOMAS MANN NEM LÉP A NYILVÁNOSSÁG ELÉ

Volt, aki kitért a válasz elől. Mint például Thomas Mann. „Igen tisztelt Uram, köszönöm levelét és a Magyar Rádió meghívását. Kívánságának persze sajnos nem tehetek eleget. Túlságosan ellenemre van, hogy a legmélyebb és végső dolgokról körkérdés útján a nyilvánosság előtt kifirtassanak. Mindazt, amit az ön által felvetett témákról mondanom kell, vagy elmondtam már, vagy el fogom mondani, ha ehhez a pillanatot elérkezettnek látom, őszintén sajnálom, hogy nem tehetek az ön és a Magyar Rádió kedvére, híve: Thomas Mann”

Thomas Mann levélpapírja viszont, az író jellegének megfelelően, elegáns és hűvös volt.

Elérkezett az 1948-as év első vasárnapja. Török Sándor hivatásos színészeket meghazudtoló módon, remek formában adta elő a Magyar Rádiót ismét az európai kultúrába bekapcsoló monológját – fűszerezve a korabeli világ legjobb szellemi erőinek sava-borsával.

Hétről hétre nagy szenzációt keltettek az *Ünnepi levelek* vasárnap délutánoként. Bennük nemcsak egy közös európai gondolat erővonalai feszültek, hanem az adott témákban a fogalmak tisztázása, megejtően kristálytisza tárgyilagosság és a másik fél véleményének meghallgatása, ami egyben a legfőbb dolgokban való egyetértést is hozta magával...

Úgy látszik, ez volt a baj – a nagy nyugati nevek felsorakoztatása mellett. Hiszen már 1948 tavaszát írtuk, a hidegháború szelei elérték a Bródy Sándor utcát is... 1948 előtavaszán (február végén), a hetedik levél „elküldése” után lezárták a stúdióajtót az európai humanista, szívmember Török Sándor előtt.

Nem ülhetté többé le hűségese barátja, a mikrofon elé...

ALBERT EINSTEIN A HÁBORÚRÓL ÉS A BÉKÉRŐL

Jelképes érvényű, hogy a hetedik levélben a 20. század egyik legnagyobb elméje, tudósa, Albert Einstein válaszolt a háborúról és a békéről feltett kérdésekre. Idézzünk válaszának summázatából:

„A békét nem lehet megőrizni nemzeti fegyverkezés alapján. A nemzeti fegyverkezés szükségképpen versengővé válik. A leghatásosabb fegyverek támadásra és nem védelemre való alkalmassága tétele egy valamelyest szilárd egyensúlynak, a hatalmi rendszer mérlegelésének alapján nem lehetséges többé. A versengő fegyverkezés kikerülhetetlenül háborúhoz fog vezetni... Semmi kétség, hogy a civilizáció, ahogyan mi értelmezzük, nem tudna túlélni egy új világháborút. Sőt, mi több, már szétrombolná egy ilyen háború előkészületei is.”

SCHÖPFLIN GYULA MŰSORIGAZGATÓ SZÁRNYAIT MEGVAGDOSTÁK...

A bajok már 1947 őszén kezdődtek, a hírhedt „kék cédulás” választások előtt. Majd tovább folytatódtak a politikai helyzet mesterséges kiéleződésével, aminek a kommunisták mindenkor ügyes mérregkeverői voltak. Érdemes ideiktatni a leginkább érdekelt műsorigazgató, Schöpflin Gyula megdöbbentő felismeréseit:

„A Rádiónál nem sokkal a választások után végzetes és végleges fordulat következett be, párt-határozat alapján megalakult a (nem hivatalos, kulisszák mögötti) rádióbizottság. És ezzel vége szakadt az aranyéletnek, a viszonylagos függetlenségnek, a szabad kísérletezésnek, az egész nagyvilág művelődésében való tallózásnak. Én, aki irányítottam odaadóan és élvezettel neveltem ezt az egyre lengőbb szárnyra kapást, most úgy éreztem, megkötik a kezem...”

Török Sándor összepakolt. Lehajtott fővel, szomorú szívvel kilépett a Rádió Bródy Sándor utcai kapuján... Ha nem tette volna meg, hamarosan ki is tiltották volna.

Ahogy Schöpflin Gyulát is, akit tekintettel nagy hírű édesapjára, a Nyugat-nemzedék kiváló személyiségére, Schöpflin Aladárra, egyelőre „felfelé” buktatták stockholmi magyar követnek, hogy azután a Rajk-per kapcsán (Rajkkal nemcsak jó barátok, de „perbeli” társak is voltak egykoron, a Horthy-korszakban az Eötvös Collegiumi titkos kommunista sejt szervezésénél) emigrációba kényszerítsék...

Török Sándor még belemenekülhetett az általa megteremtett *Csilicsala csodáiba*, majd tőle is – annyi író társával együtt – megvonták a nyilvánosság jogát. Nyomdai korrektorként tengette életét, majd a hetvenes években – amikor kijebb húzták a kádári korszak rácsozatát – máig emlékezetes szerkesztője lett a *Család és Iskola* című pedagógiai folyóiratnak.

Jómagam e levelezés dossziéinak becsukása után bánatomban engedtem az unszolásnak – amit mint „megtévesztett fiatal” kárpótlásul kaptam –, hogy az *Ifjúság Hangjában* megkezdjem a riporterkedést.

Ám csakhamar kiderült, miféle kelepcebe estem. A demokratikus (BBC-féle, az angol) rádiózástól akkoriban vált el a magyar, a Bródy Sándor utcai stúdió, hogy a diktatúra legfőbb „hangos szócsövévé” váljon – hajnaltól az éjfélű műsorzárásig.

Hogy egy hasonlattal éljek: akkoriban szaladt bele a Magyar Rádió expressz sebességű vonat-szerelvénye egy végtelen hosszúságú, sötét alagútba, amelyből még csak kiugorni sem lehetett... Benne maradt az a szerencsétlen rádiós, aki még a békés, koalíciós időszak alatt nagy reményekkel telítve szárnyalt...

Amikor az 1955-ös év tavaszán kiléptem a Rádió kapuján, mivel Képes Géza hívására a Magvető Könyvkiadó szerkesztője lehettem, úgy éreztem, mintha egy súlyos vasabroncs hullott volna le a homlokomról.

UTÓSZÓ

Az 1945 utáni rádiózás első, meghatározó személyisége a kisgazdapárti Ortutay Gyula volt, aki már 1945 előtt is a Rádió irodalmi osztályának munkatársa volt, később az osztályvezető Cs. Szabó László helyettese.

Az akkor már neves, „ régi rádiós” Ortutay Gyula, tudós néprajzkutató, mielőtt 1945. május elsejével megindította volna a Magyar Rádió új hangra, szabad, demokratikus „kottára” komponált műsorfolyamát, a Magyar Kommunista Párt titkos tagja lett.

Egy jegyzőkönyv 8. pontja szerint, amelyik felvétellett az MKP titkársági ülésén, 1945. március 7-én: „A titkárság elfogadja Ortutay Gyula és Borbély Mihály [szintén leendő rádiós vezető] titkos belépését a pártba úgy, hogy tagsági könyvüket más névre állítsák ki. Jelen voltak: Gerő Ernő, Vas Zoltán, Kossa István, Kiss Károly, Kovács István, Orbán László, Horváth Márton.” (Közli Lénárd Ödön *Erő az erőtlenségben* című könyve, Márton Áron Kiadó, első kiadás: 1995, második kiadás: 1996.)

Ki volt Lénárd Ödön? Szerzetes-tanár, aki paptársai közül a legtöbb időt, tizenhét esztendő telt a diktatúra börtöneiben, részletekben, mindig más és más „vápont” alapján...

Amikor Kádár Jánost, az MSZMP főtitkárát kihallgatáson fogadta Rómában VI. Pál pápa, az üdvözlések utáni első kérdése így hangzott: Van-e még római katolikus pap Magyarországon börtönben? Kádár megnyugtatóan válaszolta: Nincsen... Mire a pápa elé tett egy papírlapot, miszerint Lénárd Ödön újra, még mindig börtönbüntetését tölti.

Valóban így volt. Kádár János szinte megsemmisülve nézett szembe VI. Pállal. Intézkedni kényszerült: mire hazatért Budapestre, mintha mi sem történt volna, az idős Lénárd Ödön szerzetes-atya szabad emberré vált.

HAGER RITTA, Elveszett bárány, 2014

SCHWARZ VOLKER, Mielőtt leszáll az éj (Reinaldo arénák), 2015

SCHWARZ VOLKER, Éjjel-Nappal, 2015

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budaörs

NOVOTNY TIHAMÉR

Ars Sacra – „Fényt hozzon...” IV.

Vízivárosi Galéria, Budapest,

2015. szeptember 18 – október 4.

Azt mondja a hagyomány, hogy bennünk kódolt hiányérzetként lakik az Isten.

Az agysejtjeinkbe programozva, szívünk ritmusába ültetve, álmaink titokvilágából felderengve, lélektudatunk kapszuláiba rejtve, lélekformáink dúcaiba öltöztetve, jelképeink motivációiból figyelmeztetve, a „miért vagyunk a világon” mindenkit elérő, soha le nem tagadható kérdésébe foglalva, boldogságkereséseink mindent átkarolni igyekvő mozdulatai által mérve, barátságaink vérszerződéseibe zárva, szerelemérzéseink égvízébe oldva, ragaszkodásaink dogmáihoz kötve, a szépségről alkotott fogalmainkba oltva, az emberi durvaságok, gonoszságok és fájdalmak elől menekülve csirázódik bennünk az öröklét Istenének zsigeri szellemmagja.

És ez a szellemmag: az isteni rész mibennünk; a visszavonhatatlan eszközlehetőség önnön színváltásunk beteljesítésére. Akkor is, ha már nem lesz kultúra, és akkor is, ha már csak egyetlen ember fog farkasszemet nézni a halállal. Bár élhetünk az egymást felemészítő és önmagunkat elpusztító eszmegyakorlatok bármelyikével, vagy létrontásaink által végleg kihátrálhatunk az üdvösség és az örömhír egyetemességéből a negatív létbe, a bennünk élő lelki örökész felett semmi hatalmunk nincsen. Mert az nem a mi tulajdonunk, csak segédeszközünk az öröklét felismerésére.

„A boldogság a határtalan élet egész szerinti, egyszerre való és tökéletes birtoklása” – mondotta volt Boëtius, az ókor végén élt filozófus. „Tehát a boldogság élet, méghozzá határtalan élet. Ám határtalan élet csak a mennyországban van. Egész szerinti, egyszerre való, tökéletes, vagyis fokozhatatlan állapot” – teszi hozzá Bolberitz Pál katolikus pap és professzor. A boldogságállapotnak ez a szent érzése tölti be a szerelmesek, a barátok, a természetrajongók, az Istent imádók, a Jézust követők, valamint a művészetet művelők és élvezők lelkét.

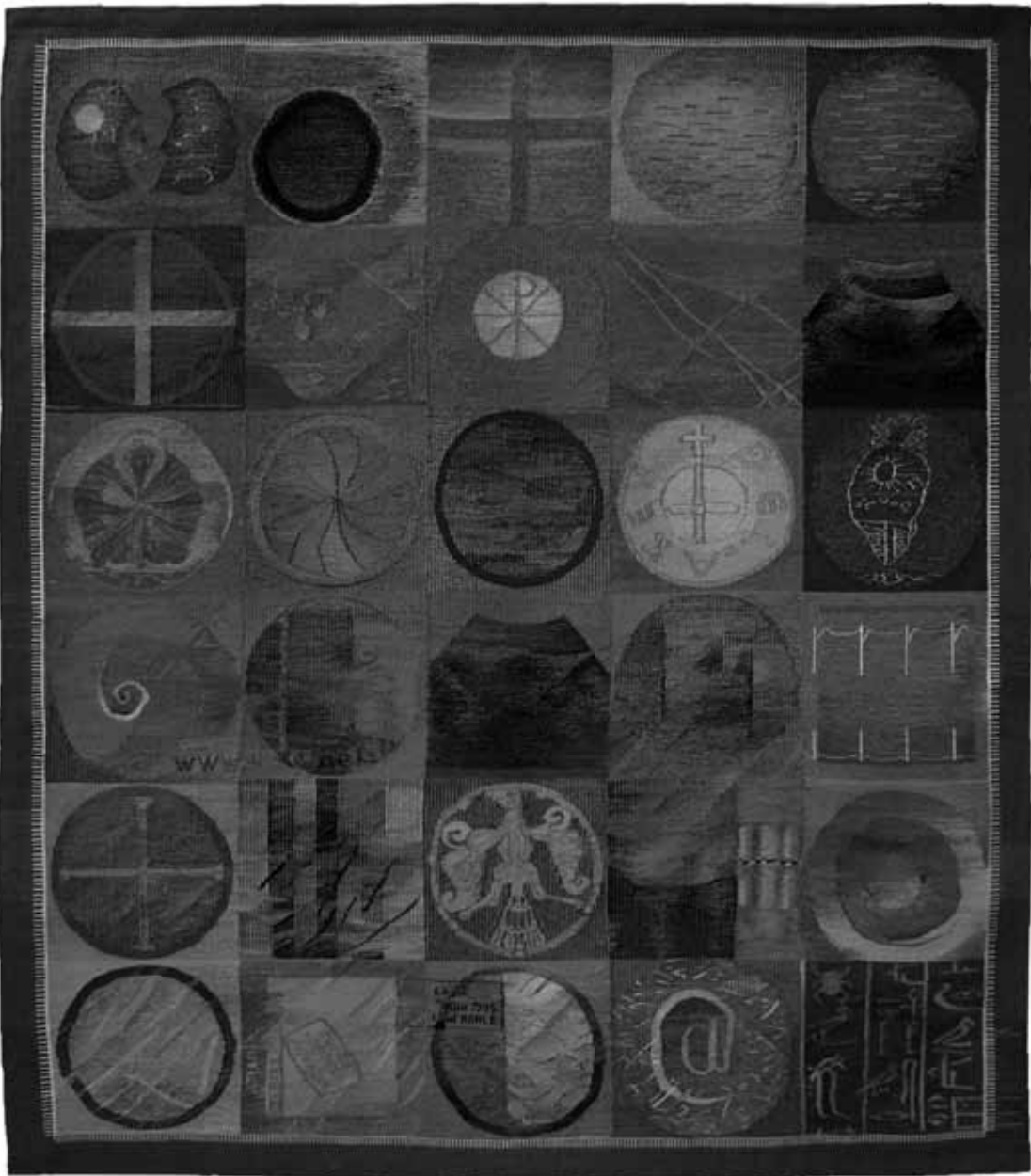
És a szent művészet éppúgy sokszínű, valamint közös gyökerekre visszavezethető, mint a világi – hacsak ez utóbbi nem a létrontás szolgálatába szegődött. S ezt a tényt a Vízivárosi Galéria évek óta tartó „ars sacra” kiállítássorozata is kézzelfoghatóan bizonyítja. S itt Szent Pálra kell hivatkoznunk, aki *A Szentlélek kegyelmi adományairól* szólva a következőket írta a *Korintusiaknak* címzett *Első levelében* (12,4–11): „a lelki adományok ugyan különfélék, a Lélek azonban ugyanaz. A szolgálatok is különfélék, de az Úr ugyanaz. Sokfélék a jelek is, de Isten, aki mindenben mindent véghezvisz, ugyanaz. A Lélek megnyilvánulásait mindenki azért kapja, hogy használjon vele. Az egyik ugyanis a bölcsesség ajándékát kapja a Lélektől, a másik a tudás adományát ugyanattól a Lélektől, a harmadik a hitet kapja ugyanabban a Lélekben vagy pedig a gyógyítás adományát szintén ugyanabban a Lélekben.

Van, aki csodatevő hatalmat kap, van, akinek a prófétálásnak vagy a szellemek elbírálásának képessége jut osztályrészül. Más különféle nyelveket vagy pedig a nyelvek értelmezését nyeri el ajándékol. Mindezt azonban egy és ugyanaz a Lélek műveli, tetszése szerint osztva kinek-kinek.”

Valami ehhez hasonló izgalmas változatosságról, közös gyökerúségről és a körön belüli egy azonos pontra nézésről tanúskodott ez a tárlat is. Erről vallott Balogh Edit gyapjúból és selyemből szőtt kör-kereszt és spirál szimbólumokat elemző, valamint a Tisza látképét misztikus fényködbe burkoló két francia kárpitja (*Tisza*, 1995–96; *Átváltozások II.*, 2005). Erről szóltak Batai Sándor töredezett temetőkövek faragott-véssett ékítményeit és írásjeleit papírontvényekkel frottázs-szerűen archiváló s a rajtuk rejtőzködő léleknymokat fapáccokkal és anilinfestékekkel előcsalगतó másolatművei (*Ősforma [Udvari I.]*, 2007; *Írás III.*, 1997–98). Erről győzött meg bennünket Bohus Zoltán belső keresztet sokszorozó, külső ingereket visszaszóró, félköríves, ragasztott üvegplasztikája (*Keresztek*, 2015). Ezt faragta formába BOLDI (Szmeccsányi Boldizsár) két lehetefinom, a kő anyagát látszólagosan súlytalanító fehér márvány *Galamb* (2011) és *Jó Pásztor* (2000) szobra. Ezt a közös

pontúságot sejtette Hager Ritta *Elveszett bárányt* (2014) felmutató, égre nyílt gobelinje. Ezt az érzésünket erősítették meg Kárpáti Tamás éterien izzó, narancsszínektől átvérző olaj-vászon szenvedéstörténetei (*Passió*, 2010; *Szent bor I-II.*, 2009–11). Erről a közös gyökerúségről meséltek nekünk Pirk László zsidó, keresztény és antik vallási civilizációk jelképeit alanyi módon megszólaltató filozofikus festményei (*Égő csipkebokor III.*, 2013; *Merre indulnak útjaink III.*, 2008; *Fa jelképek [Pièta fa]*, 1988). Ezt a belátásunkat fogalmazta újra *Érettünk* Rainer Péter – az *Isteni szeretet szobor triptichonját* (2014) egy házszerű ablakképkkeretbe építő – fotómontázs Korpusz-története. S végül ugyanerre a pontra tekintettek Szemadám György különböző liturgikus színtereket megörökítő pigmentnyomatai is (*Húsvét Andocson*, 1992; *Erdélyi triptichon*, 1975–2014; *Istentisztelet a Kaukázusban*, 2014; *Szentháromság*, 2014).

Ezen a tárlaton tehát szentté változott a világ, és szent maradt a szent. Nem volt szükség elferdült szexre, botrányra és istenkáromlásra.

BALOGH EDIT, *Átváltozások II.*, 2005

PIRK LÁSZLÓ, Égő csipkebokor III. 2013

BOHUS ZOLTÁN, Keresztek, 2015

SZEMADÁM GYÖRGY, Húsvét Andocsón, 1992

KURCZ ÁDÁM ISTVÁN

Nyíltan, de mértéktartóan

Szókimondás és irónia Gion Nándor

rendszerváltás utáni prózájában

Gion Nándor 1973-ban Újvidéken kezdte megjelentetni legismertebb művét, a *Latroknak is játszott* című tetralógiát. A sorozat első két regénye, a *Virágos Katona* és a *Rózsaméz* 1898-tól 1941-ig mutatja be a délvidéki magyarság történetét egy család sorsában. A kisebbségi magyar környezetben játszódó regények cselekményéből meglepő módon kimaradt a trianoni országvesztés időszaka, a helyi magyarság problémáiról pedig példázatosan: általában német köntösbe bujtatva olvasunk.¹ A *Virágos Katonáért* Gion megkapta a Híd-díjat, a dilógiáért pedig a legrangosabb vajdasági kitüntést, az Újvidék „felszabadulásának” emlékére alapított úgynevezett Októberi díjat. A regénysorozat cselekménye az 1941-es dátummal – az író többszöri ígérete ellenére, hogy hamarosan folytatni fogja az írást – mégis hosszú időre megszakadt, a *Rózsaméz* 1976-os megjelenése után egészen 1997-ig kellett várni a következő kötet, az *Ez a nap a miénk* megjelenésére.

Az író 1977-es *A kárókatona még nem jöttek vissza* című regénye, illetve 1982-ben megjelent folytatása, a *Sortűz egy fekete bivalyért* a legegényibb szimbólumrendszert alkalmazó magyar regények közül valók. Az első „ifjúsági” regény az 1941–1944 közötti délvidéki magyar uralom, illetve az utána következett megtorlás allegóriája, az utóbbi pedig a trianoni országvesztés, illetve az azóta kisebbségi sorsban töltött több mint hatvan év sajátos irodalmi reflexiója.² Éppen ezek a témák azok, amelyek a rendszerváltás előtt közvetlenül nem jelenhettek meg Gion történelmi regénysorozatának, a *Latroknak is játszott*-nak kötetében, minthogy nyíltan nem voltak megírhatók egy látens nacionalista diktatúrában. A trükkösködő ifjúsági regényeket viszont kiadták Jugoszláviában, fordítások készültek belőlük, iskolai kötelező olvasmányok lettek, sőt a szerző a Szerbiai Oktatási és Gyermekvédelmi Szövetség által odaítélt Neven-díjat is megkapta értük.

Az 1997-ben, már az író Magyarországra települése után megjelent *Ez a nap a miénk* című regény az 1976-ban félbehagyott dilógia egyenes folytatása, és – megkockáztatom – az egyik legizgalmasabb magyar regény. Hogy az 1941-től 1944-ig tartó időszak az, aminek a témája Giont mindig is a leginkább foglalkoztatta, és amit a külső körülmények folytán a legtovább kellett érlelnie magában, az abból is látszik, hogy erről a négy évről több oldalt írt, mint az 1898-tól 1918-ig tartó, szintén nem eseménytelen húsz, vagy az 1920-tól 1941-ig tartó huszonegy évről.³ Ráadásul a regény viszonylag nagy terjedelme ellenére sikerült mindvégig fenntartania a történet sodró, gyakran gépszíjszerűen magával rántó lendületét. A 250 oldalból legalább 200 tömény izgalomban telik, s közben az olvasó csak annyi pihenőt kap, hogy érdeklődése és figyelme készen álljon a következő feszültségre: a folyamatos hajszák, felfokozott helyzetek, életveszélyes próbatételek, majd megmenekülések között gyönyörű köztételekben fújhatjuk ki magunkat. A történet pergőtűzzé való felgyorsulásáról, hajtűkanyarjairól, kisodródással fenyegető fordulatairól maga a történelem gondoskodott, de hogy ezt át is élhetjük, az Gion érdeme. Aki össze akarná foglalni a regény szüzséjét, nem lenne könnyű dolga, ha egy mondatnál bővebben próbálná, pedig az időkezelés csaknem teljesen lineáris – leszámítva a mindentudó vagy legalábbis visszanező perspektívából láttató elbeszélő pár szavas előretalásait, amivel a cselekményt gyorsítja és az izgalmakat fokozza. Ilyen gyorsításokra a következő idézetek lehetnek példák: „Két honvédszakasz Szenttamáson maradt, a többiek mentek Szőreg és Újvidék felé. [...] Megéljenezték őket. Később tudtuk meg, hogy Szőreg előtt felrobbant az egyik teherautó, talán a hegylakó telepesek robbantották fel, tizennégy honvéd meghalt, őket a szenttamási magyar katolikus temetőben temették el a főbejárat mellett. De azon az ünnepi reggelen még az élő magyar honvédeknek éljeneztünk.”⁴; „Sokáig beszélt még nekem, magának és a levegőbe, nekem nem mindig tetszett az, amit mondott, csöndesen felálltam, a székem visszatettem a helyére, kihátráltam a szobából. Keveházi-Krebs Pétert akkor láttam utoljára.”⁵; „[Stefi] fegyvert fogott és elment a harctérre, soha többé nem láttam, évekkal később hallottam róla, amikor valami csoda folytán egy őszi napon elvergődött Budapestre Szibériából, az orosz hadifogságból, Buda-

pestről az egyik veje vitte el Százhalombattára, az odamenekült családjához.”⁶; „Sokáig szorította a kezemet [Mudrinski Ozren], és tényleg nem jelentettem fel, és azt hiszem, hogy ezzel a későbbiekre megmentettem a vejemnek, a Kis Kőművesnek az életét.”⁷

Látni való, hogy Gion ebben a regényben a magyar – mondjuk így: nemzeti – témákhoz pártatlanul, majdhogynem elfogulatlanul nyúl. Míg a szerbek 1918-as bevonulásáról az 1976-os *Rózsaméz* című regényben csak egyetlen apró negatív részletet közölt, tudniillik hogy a bevonuló szerbek vezetőjének „első dolga az volt, hogy a csendőrlaktanyáról lefeszítette kardjával a magyar királyi címert”, addig Gion a magyarok 1941-es bevonulását azzal indítja, hogy a honvédek elkezdik löni a görögkeleti templomot. Igen, a templomot, majd kiloccsantják az onnan fegyvertelenül kirohanó szerb harangozó agyvelejét. És Gion például azt a durva kifejezést is leírja a bevonuló magyar csapatokkal kapcsolatban, hogy „átrugdalták a Dunán a szőregi szerb telepeseket”.⁸ Közben pedig az utca népének az eufóriáját visszafogja,⁹ mivel megjegyzi, hogy „a szerbek nem jöttek ki” üdvözölni a magyar honvédeknek. De a magyarokról szólva sem örvendező, hanem tapintatosan csak „reménykedő” emberekről ír.¹⁰ Gion nem felejt el aztán megírni azt sem, hogy tetralógiája egyik főszereplője, Gallai István rögtön a bevonulás után elkísérte Török Ádámot a szerb gazdáik, Sava Jakšić és Ivan Milački megsarcolására.

Arról az örömről, ami 1941-ben Szenttamás magyar falurészén uralkodott, Gion naplójából is tudunk. Ezekben a feljegyzésekben az író még a saját megszületésének a családja számára való jelentőségét is tréfásan zárójelbe teszi, hiszen sokkal nagyobb esemény volt mindenkinek, hogy újra lehetett magyarul beszélni a községházán.¹¹ 1997-es regényében viszont, bár cenzurális keretek nem kötötték már a kezét, finoman csak úgy célzott a magyar uralom miatti általános lelkesedésre, hogy 1941 karácsonyán a Gallaiék ünneplésének mindenkori kellékét jelentő papírszalagok színe konkrétta vált: „piros, fehér és zöld papírszalagokat” aggattak a mennyezetről lelógó szögre.¹²

Az is Gion mértéktartását dicséri, hogy a két háború közt Szenttamáson is megtörtént kisebb-ségellenes atrocitásokról utólag sem olvasunk semmit a kötetben. (Esetleg a szerb birtokosok 1941-es rémületéből következtethetünk a magyar gazdáik 1918-as ijedelmére – amiről szintén nem olvashattunk korábban.) Ellenben Gion az *Ez a nap a miénk*-ben rémisztően tudósított azokról a „hideg napokról” is, amelyeken magyarok követtek el tömeges gyilkosságokat. Noha ezek a rémtettek Szenttamástól távolabb estek meg, az erről való tudósításban nem érzünk semmi részrehajlást, elkenést vagy fejfördítást; olyat sem, mint amilyenre Gion a szerbek iránti kíméletből a rendszerváltás előtt rákényszerült. És a regényben csak az ellenszenves Aradi József hasonlítja az 1849-ben a szenttamási szerbeket legyőző Perczel Mórhoz a bevonuló magyar alezredest, a második utalás Szenttamás és az 1848–49-es szabadságharc e legendás alakjára már teljesen ironikus: nem a győztesen bevonuló, hanem a visszavonulóban árkot ásó szakaszvezetőről mondják azt, hogy *nem* hasonlít Perczel Móra.¹³

Igen, Gion sokat emlegeti az „örökre”, a „mindörökre” és az „ezer év” szavakat, hogy tudniillik a magyar katonák addig maradnak majd, biztosítva a jó életet, és akkor a szenttamási magyarok is bízhatnak benne, hogy „itt maradunk még ezer évig”.¹⁴ Az „ezer év” lassacskán a magyar uralom vagy egyenesen Magyarország szinonimájává is válik a regényben, de éppen a gyakori emlegetéstől akkor is éreznék, hogy Gion ironizál, ha nem tudnánk, hogy a rövid magyar világ valójában alig tartott tovább három viharos évnél. Annak fényében vagy inkább annak árnyékában pedig kimondottan keserű fájdalom töltheti el a fentiek olvasóit, hogy tudjuk, a szenttamási magyarság fogyása évtizedek óta folyamatosan gyorsuló tendenciát mutat.

A tetralógia rendszerváltás előtti regényeiben naivak a szereplők, a narrátor pedig „jótékonyan” elhallgatja a kényes történelmi tényeket, sőt még anakronizmusokra is vetemedik. Bár az első világháború elvesztését furcsamód a magyar szereplők is előre látják,¹⁵ annak – az 1970-es évekbeli felemlegetés szempontjából kényes – következményeit egyáltalán nem mérik fel: az országvesztés lehetőségéről nem ejtenek szót. Szerb szereplők nincsenek is megszólaltatva a kérdésben, az „objektív” németek pedig többnyire örülnek az eshetőségnek, hogy vége lehet a magyar világnak. A rendszerváltás után viszont radikális változás áll be a magyar, de nem csak a magyar szereplők politika- és történelemérzékelése, illetve -szemlélete tekintetében. Ez rögtön látszik, ha elolvassuk a tetralógia rendszerváltás utáni folytatásának első bekezdését, amelynek stílusa és tartalma a több évtizedes elfojtás-elhallgatás alóli felszabadulás sodró lendületét mutatja: „Szép húsvéti reggel virradt ránk 1941-ben, a magyar csapatok Szenttamás alá érkeztek, [...] az 1941-es Feltámadáskor

SCHWARZ VOLKER, Allone a sötétben, 2014

SCHWARZ VOLKER, Kiruccanások Horna Rovenbe, 2015

senki sem ment el a templomba és a Kálváriára, napok óta azt hallottuk, hogy a visszavonuló jugoszláv hadsereg katonái, a menekülő csendőrök és a csetnikek legépfegyvereznék a húsvétra imádkozó katolikus magyarokat, így aztán Berecz plébános üresen kongó templomban celebrálta az ünnepi misét, [...] a Megváltó koporsója azonban nem maradt őrizetlenül, a négy Bicskás, vagyis a Szolnoki-Jász testvérek a Begluktól elmentek a templomba, [...] ők nem félték a vérfürdőtől, [...] vigyáztak rá egészen hajnalig, akkor a Krisztus katonáinak egyenruhájában, a jácinttal díszített asztrahánsapkáikban meg a kardokkal eljöttek az Újvári-bolt elé, hogy üdvözöljék a magyar csapatokat.”¹⁶ A hosszan kígyózó, oldalnyi terjedelmet túllépő két mondat sok tagmondatának olyan a tartalma, amely miatt 1976-ban az egész regény nem jelenhetett volna meg. Ahogy az a fent idézett részletből is látható, az *Ez a nap a miénk*-ben olyannyira direkt és leplezetlen a korábban érinthetetlen témákkal kapcsolatos közlés, hogy minden olvasó számára nyilvánvaló lehet Gion véleménye a leírtakkal kapcsolatban.

Ebben a regényben a korábban apolitikusan fejfélrefordító vagy történelmi-politikai szempontból közömbös, esetleg tényleg együgyű magyar szereplők egyszeriben nagyon érdeklődők és tájékozottak lesznek. A narrátor pedig az anakronizmusig mindentudóvá válik: a nagy történelmi átalakulások iránya, sőt konkrétabb menete – és természetesen a korábban érzékenynek számító ügyek – tekintetében is a jövőbe lát, és a szereplők is előre éreznek vagy tudnak olyan dolgokat a saját koruk történelméről, amelyekről akkor és ott nem biztos, hogy tudomásuk lehetett. Például: „Biztos vagyok benne, hogy a második magyar hadsereg is elpusztul.”¹⁷ Luszti Kornél pedig 1944 márciusában azt mondja, hogy Klein Alfréd étolajgyáros jól tette, hogy elrejtőzött, mert „gazdag ember. Az elsők között rakták volna be valamelyik marhavagonba. Ma már füstölögne.”¹⁸ Később a málenkij robotra hurcoltakról is hasonlóképpen olvasunk: „– Az oroszok munkára vitték. Azt mondták, hogy egy hét múlva visszajön. De már két hónapja nem jött vissza. – Öt év – mondta Tölgyesi Mihály. – Mi az, hogy öt év? – riadozott az asszony. [...] – Vannak emberek, akiknek nem szabad hinni. Ez megérzés kérdése. Én ebben mindig nagyon jó voltam. Ezért vagyok most itt, ezért beszélgethetek egy szép fiatalasszonnyal, miközben mások Szibéria felé menetelnek.”¹⁹ Tölgyesi Miska az 1944-es délvidéki magyarirtásra célozva szintén mond olyat, amit akkor és ott még nem tudhatott, hogy „nem mentem vissza, mert attól tartottam, hogy két darabba vágnak egy keresztvágó fűrésszel”,²⁰ hiszen például Gion Mátyást is „lehet, hogy már árokba lötték a szerb partizánok. Csúnya dolgokat műveltek arrafelé a Délvidéken.”²¹ Irónia, sőt akár még humor forrása is lehet, ha ilyen anakronisztikus kijelentéseket tesznek a szereplők, akármilyen szörnyű dolgokkal kapcsolatosak is azok. Érdekes megoldás, hogy az író irreális előrelátással ajándékozza meg némely regényhősét, akik számára a túlélés egyetlen esélyét jelenti, hogy a valójában csak később tudható ismeretek birtokában cselekszenek a regények jelen idejében.

A szereplők mindentudása arra is jó, hogy Gion a magyarországi olvasóközönség közvetítésével érdeklődővé tegye a közvéleményt a (délvidéki) magyar közelmúlt számára legfontosabb eseményei iránt. Célja lehetett ezzel nemcsak az 1944-es vérbosszúnak (vagy szépitőleg atrocitásnak) nevezett etnikai tisztogatás megismertetése, hanem például a „felszabadulás” és a „szabadság” szavaknak a kommunizmus utáni újraértelmezése is. Merthogy Gion manapság szokatlan módon az 1941–1944-es magyar uralom éveit nevezi „szabadnak” regényében, és ezt többféle összefüggésben teszi; míg egész életművében – a rendszerváltás előtti művekre is igaz ez! – alig-alig használja a „szabad” vagy a „felszabadulás” szót az 1944 utániakkal kapcsolatban. De ha használja, akkor azt minden esetben mérhetetlen gúnnyal teszi; a sok példa közül hadd idézzek kettőt: „– Ismertem egy cigány lókupecet – mondtam. – Karába Janinak hívták. A dicsőséges felszabadulás után Jovan Karicsra változtatta a nevét. Hitvány ember volt.”²²; „– Nem a megszállók csinálták – mondta a kemény kis asszony. – A felszabadító hadsereg katonái hasogatták szét a bútorokat. Betörték a házukba, rabolni akartak, és amikor látták, hogy nincs semmi érdemleges elrabolnivaló, dühükben széthasogatták a bútorokat.”²³ Ezzel Gion igyekszik gondolkodásunk után a szóhasználatunkat is átállítani, hogy még véletlenül se: tréfásan és idézőjelben se számítsuk a szabadságot 1944 iszonyú ősztől-telétől a Vajdaságban. Viszont a biztonság kedvéért nem egy mindentudó narrátor, hanem találékony, de esendő szereplői, például Gallai István szájába adva írt mindezekről, mert paradox módon így fogadjuk el objektívebbnek és hitelesebbnek az olvasottakat. A tetralógia utolsó regényében, az *Aranyat talált*-ban a trianoni országvesztés részleteiről pedig már nem is magyar, hanem bunyevác szereplőt beszélget: „– Ez a lötyty miből készült? [–] Idősebb Szkenderovics Márkó [...]

mosolygott háborgásomon. – Tisztelem a szakértelmét – mondta. – Ez a lötty szőlőből készült. De hát Kelebián vagyunk. Sivár homokon. Nemrégén megnéztem egy földtani térképet. A határt az első világháború után nagyon célszerűen húzták meg. A nagyvilág politikusai összegyűltek Párizsban, nagyokat röhögtek egymás között, apró ékszereket vásároltak feleségeiknek és lányaiknak, közben persze kuplerájokba jártak, és mellesleg országhatárokat húztak meg Közép-Európában. Legtöbbjüknek fogalma sem volt, hogy mi az a Közép-Európa, de valamelyik gondos balkáni szakértő jó térképet terjesztett eléjük. A gazdagabb földeket leválasztották Magyarországról, de Kelebiánál hiba csúszott a vonalvezetésbe, ócska földeket is idecsatoltak. Ezeket rossz szőlő terem. Ezért savanyú a forralt borom. Cukorral fel lehet javítani.”²⁴ A közlés ironikus, a szereplőválasztás pedig azért is nagyon találó, mert a szláv megszólaló itteni felléptetése eleve kizárja a magyar honfibu beszüremkedését a leírtakba vagy ráfogását az olvasottakra. Szkenderovics Márkótól objektíve igaznak érezzük a Trianonnal kapcsolatban elmondottakat, még akkor is, ha humoros a tálalás.

Az *Aranyat talált*-ban nem az általános posztmodern divat, azaz az elmondhatóság kereteinek feszegetése okán, de még a saját történetek hitelességével szembeni kételyek is megjelennek. A rendszerváltás előtt az volt az érdekes, amit a többség tudott, mégsem volt szabad leírni. Amikor viszont már mindent ki lehetett mondani, Gion visszafogottá vált, és számos esetben tompította az éleket. „A történet talán igaz is lehet”; „sohasem számított megbízhatóan igazmondó embernek, az ő külön történetét is csak fenntartással adom tovább, főbb vonalaiban bizonyára valóság, a részletek azonban esetleg színezettek”; „története zavarossá válik számomra”; „annyi bizonyos, hogy”; „Nem hittem el mindent, a részletek néha szárnyaltak”; „talán a teljes igazságot mondta”²⁵ stb. fordulatok jelennek meg a narrációban. Ennek oka a jól megszokott cenzurális keretek leomlása, az íróra szakadt szólásszabadság miatti tájékozódási zavar mellett paradox módon a hitel illúziójának keltése is lehet. Minthogy egy csapásra minden elmondhatóvá/leírhatóvá vált, Gion önként húzta be a féket azzal, hogy reflektált azokra a kételyekre, amelyek műve meghökkentőbb történeteivel, mérészebb állításaival szemben az olvasóban ébredhettek. Mióta az igazságnak is szabad a piaca, a tömegek bizalmatlanok lettek a túlzottan magabiztos állításokkal szemben. André Gide mondása példázza az általános hozzáállást, miszerint: „Higgy annak, aki az igazságot keresi, de óvakodj attól, aki azt hirdeti, hogy megtalálta.” Gion azáltal, hogy az *Aranyat talált* című regény elején Gallai István helyett egy olyan kevéssé szavahihető „adatközlőnek” adja át a szót, amilyenek a narrátor is tartja Tölgyesi Miskát, illetve hogy az ironia eszközeivel is hangot ad a saját maga által írottakkal kapcsolatos fenntartásainak, szerénynek tűnik, és hitelesebbé vagy legalábbis valahol valamilyen feltételek között érvényesnek tarthatóvá teszi az általa elmondottakat. (Ilyen meghökkentő történetre példa a kézigránátért sőt adó megerőszakolt asszony esete.²⁶)

A rendszerváltás idején nagyon nehéz alkotói helyzet lehetett, hogy a cenzúra kerülgetéséhez szokott író egyszeriben mindent leírhatott, nem volt rákényszerítve az érdekes, de nehéz megoldásokra. Az átmenet korának sajátos lenyomata *A jószágú szerzetes* című novella, amelyben a második világháború szörnyűségeiről példázatosan esik szó: Gion a saját korának mutat vele tükröt. A hamarosan megkezdődő jugoszláv polgárháború rémképe sejlik fel a történetben, ahol egy német kiképzőtáborban összezárt gyerekek nem az ellenség ellen fordulnának a fegyverekkel, amint megkapnák azokat a német kiképzőktől, hanem egymást mészárolnák le – nemzetiségi alapon. Ebben a novellában viszont, bár lenne rá lehetőség, mert időben és térben is közel kerülünk hozzá, még nem történik utalás az 1944-es délvidéki vérengzésekre: az íróban, úgy látszik, ekkor még nem szakadt fel a gát, hogy nyíltan írjon róla.²⁷ (A téma kihagyásának talán az is oka lehet, hogy Gion felelős beosztásban, az Újvidéki Rádió magyar szerkesztőségének élén beosztottjaira tekintettel sem akart provokatív szöveget közölni.)

Az olvasónak az is meglepő lehet, hogy a legnagyobb „vajdasági magyar” regény majdnem ezer oldalán összesen csak egyetlen oldalon, ott is mindössze kétszer szerepel a „vajdasági” melléknév. Először a nagyon ellenszenves, montenegrói származású jugoszláv rendőrfőnök, Vladan Drenovakovics,²⁸ másodszer pedig az ő embere, a szintén rendkívül barátságtalan „Banai László elvtárs” mondja ki, aki ugyanakkor halálosan meg is fenyegeti Gallai Istvánt.²⁹ Ennek oka nyilván az, hogy a Vajdaság mint területi egység és földrajzi név is olyan konstrukció, amelyet a szerbek a magyarok rovására gondoltak el és alkottak meg, így Gion nem véletlenül idegenkedett – és igyekezett el is idegeníteni – tőle. Gyakrabban és természetesebben olvassuk nála a kicsit mesterkéltnél, de magyaros szemléletmóddal alkotott „Délvidék” földrajzi nevet; még többször a „Bácskát”-t és a

„Bánát”-ot. Gion többször finoman és szemérmesen a „táj” vagy a „vidék” szóval írja körül szülőföldje nevét, például: „Ez a lány is a mi tájunkról jött?”³⁰; „Arról sokat beszélhetnénk, hogy ki a megszálló ezen a tájon.”³¹; „csángó magyarok jönnek a szerb telepesek helyére, és [...] mindörökre nyugalmas marad ez a vidék”.³² A legotthonosabb „Szenttamás” helynevet azonban több mint kétszázszor olvassuk a tetralógiában. A település hivatalossá tett szerb neve az itteni 1848-as harcokra (és szerb győzelmekre) utaló ’szerb erőd’ jelentésű Szrbobrán;³³ ez a név szerepel például Gion Nándor általános iskolai ellenőrzőkönyvében is,³⁴ illetve a *Virágos Katonában* egyszer „szerb fészek”-ként³⁵ olvasunk Szenttamásról, ami nyilván rájátszás a Szrbobrán névre. A település szerb nevét magyar szövegben viszont csak egyetlenegyszer olvassuk, és egy sötét alak, a félelemből jugoszlávvá lett Vékás Elek mondja ki. Ez a sértés, és az, hogy közben még fenyegeti is a más politikai oldalon álló nemzettársát, az életébe kerül.³⁶

Gion rendszerváltás utáni regényeiben tehát nemcsak a történelmi eseményekkel kapcsolatos ironia újdonság, hanem a nyílt állásfoglalás a legkényesebb kérdésekkel, például a kisebbségi megmaradási stratégiákkal kapcsolatban is. Amikor Gion már szabadon tehetett, Sütő Andrásnak „*A fű lehajlik a szélben, és megmarad, fiam*” intelméhez hasonló túlélési taktikát mutatott be mint a kommunizmusban élő kisebbségi magyarok által követendőt: „A háborúban álljunk a győztesek oldalára, legyenek azok akárkik. Vonuljatok be a győztesek közé. De a harcmezőn ne hősködjete. [...] Ha valaki közületek élve marad és visszajön, itthon teljes erővel fogjon bele a hangos hősködésbe. Féltéglával verje büszkén a mellét, és bizonygassa mindenkinek, hogy a magyar ifjúság milyen elszántsággal harcolt a fasizmus ellen. Ezzel talán megmenthetitek egy csomó szenttamási ember életét” – mondja Gallai István a hozzá tanácsért forduló fiataloknak, akik a háború végén azon gondolkoznak, hogy beálljanak-e az antifasiszta Petőfi-brigádba. Máshol pedig Gion ezt adja Gallai István szájába: „– Agitálni fogsz ezeknek a patkányoknak? [...] – Itt vannak a nyakunkon. Úgy néz ki, hogy elég sokáig itt maradnak. Együtt kell élnünk, ha élni akarunk. – Patkányokkal? – Az ember néha kénytelen patkánybajuszt növeszteni, hogy megmaradhasson embernek. A bajuszt bármikor leborotválhatja”³⁷ – Gion persze ezt is csak 1990 után írhatta így le, de közéleti tevékenysége azelőtt is ilyen stratégiát követő emberre vallott. Elég, ha egy Dormán Lászlóval megesett „afféjára” utalunk. A hírszerkesztő Dormán az Újvidéki Rádió magyar adásában ugyanis azt mondta be arról a pártkongresszusról, amellyel kapcsolatban némelyek azt gondolták, hogy a Jugoszláviát feszítő feszültségek majd ott törnek a felszínre, hogy „holló a hollónak nem vájja ki a szemét”. Ezt követően az adás főszerkesztője, Gion irodájába hívta Dormánt, majd ott hosszan és teátrálisan megróttá és megfenyegette. A fejmosás végeztével Dormán kérdésére: „Befejezted?”, Gion csak annyit felelt: „Megmondtam”, s közben magyarozatképpen az irodájában elhelyezett lehallgatókészülékek vélelmezhető irányába mutatott. Majd éles váltással megkérdezte Dormántól, hogy milyen italt kér.³⁸ Ebben a megtörtént esetben is megjelenik a megfigyeltség alapélménye, ahogy más visszaemlékezők elbeszéléseiben is. Franyó Zsuzsa dramaturg Gion Nándorral, az újvidéki színház 1983 és 1986 közötti igazgatójával tett temesvári útjáról például azt is nyilatkozta, hogy „[...] még az ülepünk alatt is lehallgató-készülékek voltak”.³⁹ Ez a tapasztalat már az 1972-es *Postarablók* című regényben is megjelenik: a gyerekszereplők lehallgatják a telefonokat, így átveszik a városka irányítását, és kijavítják, amit a felnőttek elrontanak. Ez, bár tekinthető társadalomkritikának is, még csupán kamaszos csínytevésként is értelmezhető. Az állandó megfigyeltség miatt érzett nyomasztó tehetetlenség természetesen majd csak a rendszerváltás után írott *Izsakhárban* válhatott regényszervezővé, ahol egy katonai távcső folyamatosan a főszereplő lakására mered, állandó félelemben tartva, és a vele való kommunikációra készítette M. H. J.-t, az író alteregóját.⁴⁰

Gion Nándor pályája kezdetétől a legvégéig saját magára és egész közösségére nézve is többször vetett számot a politikai szerepvállalás és a „helyezkedés” erkölcsi kérdéseivel. Számos ilyen vonatkozású története közül itt csak két nyilvánvaló példára mutatok rá. *Példabeszéd a szelídített állatokról és az emberszabású növényekről* című 1966-os novellájában a kutya- és a macskamenteliséget: a kifizetődőbb és elegánsabbnak tűnő simulékonyt versenyeztette meg a hűséges és alázatos kutyatermészettel. Egyik magatartás sem feddhetetlen erkölcsileg, ez is mutatja, hogy a diktatúrában túlélni akaró kisebbségnek olykor csak két rossz közül lehet választania. Egy kései nyilatkozatában pedig Gion saját politizálásával kapcsolatban általános érvénnyel beszélt a közéleti ember bepiszkolódásának örök veszélyéről: „Az alkudozások és házalások közben az ember óhatatlanul a politikához dörzsölődik, és óhatatlanul bemaszatolja magát. Minden szakmában maszatos

lehet valaki, [...] de ezt elintézheti reggelenként borotválkozás közben, amikor tükörbe néz, a politikai foltok azonban nehezebben halványulnak el, mert itt egy-egy téves lépés esetleg nagyon árthat más embereknek.”⁴¹

Gion kommunista párttagsága mellett többek érdeklődését csigázta fel az utóbbi időben szabadkőművessége is. Erről elsőként az Aracs nevű délvidéki magyar folyóirat tudósított 2011-ben, illetve csak kérdéseket tett fel ezzel kapcsolatban,⁴² noha már korábban is létezett olyan könyvesbolti forgalomban kapható mű, amelyből Gion páholytagsága tudható volt. Jászberényi Józsefnek *A magyarországi szabadkőművesség története* című 2005-ös könyve 139. oldalán egy fényképes illusztráción látható a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy Kelet című folyóiratának egy 1994-es száma, amelyen az olvasható, hogy Gion Nándor a főszerkesztője. Gion halála után csaknem tíz évvel látott aztán napvilágot egy cikk, amely adalékokat közöl az író ilyen jellegű tevékenységéről.⁴³ Gion első monográfusa, Árpás Károly kitűnő intuíciójára vall, hogy már monográfiájának címével is az építkezésre utal: a 2008-ban megjelent kötet címe *Az építő-teremtő ember*.⁴⁴ A vaskos kötet utolsó fejezetének címe úgy kezdődik, hogy *Kő rakódik kőre*, illetve a monográfia utolsó bekezdésének sorai is kőműves-szimbolikát mutatnak, minthogy ezek állnak benne: „Amikor műveket ír az író, amikor könyveket ad ki a kiadó, akkor tulajdonképpen emberi kultúránk Nagy Falát emeljük. [...] Gion Nándor ősei kőművesként érkeztek a törökidőktől Szenttamásra. A család történetében visszavisszatérő szakma másfajta megvalósítása a szépírás: nem téglák, hanem szavak sorakoznak, ebből épülnek mondatok, bekezdések, fejezetek-kistörténetek, regények-könyvek...”⁴⁵ Gion 1993-as felvétele után több írásában is találkozunk a szabadkőművesség tematikájával (*Saját kezűleg, Borszóró [pepperbox] revolver, Kőfaragók ünnep előtt*, ill. az *Ez a nap a miénk* egy részlete). Annyit mindenképpen érdemes itt megemlíteni, hogy Gion a saját apját, Gion Mátyást, aki foglalkozására nézve valóban kőműves volt, páholytagsága előtti írásaiban – jól beazonosíthatóan – „az Ácsmester”-ként,⁴⁶ illetve „Romoda, az ácsmester”-ként⁴⁷ idézte. Ugyanő, akit falujában a „Kis Gion”-ként emlegettek, az 1996-tól közölt *Ez a nap a miénk*-ben már mindig az író által kreált „Kis Kőműves” beceneven szerepel. (Az identitás megkonstruálásának tipikus vonása, hogy előzményeket keres magának!) Sőt, az említett regény legfontosabb fordulatánál, amikor eldől, hogy egy szűk kapun átmehet, és folytatódhat a délvidéki magyar élet – és a regény is –, amikor tudniillik Gallai István 1944 őszén megmenekül a község házában a pribékek kezéből, akkor az őt kimentő, illetve az ártatlansági bizonyítványt kiállító szerb földbirtokosokról, tehát a túlélés kulcsjelenetének legfontosabb pozitív szereplőiről kiderül, hogy szabadkőművesek. Gallai István nekik köszönheti az életét, és a megmenekülése utáni kábulatában meglepő módon az a legfontosabb dolga, hogy a szabadkőművességről kérdezze megmentőit: „– A Rojtos Gallainak megígértem, hogy épségben hazamehet – mondta Sava Jakšić. – Pecsétes írás kellene arról, hogy ártatlan. [...] Persze tudom, hogy nem ártatlan, hagynom kellett volna, hogy darabokra fűrészeljék, de hát tartozom neki. [...] – Hát akkor add ki neki a papírt, és széledjünk szét békeességben. – Ez kicsit szabadkőműves-ízű búcsúzkodás. – Mégis mozog a föld. Csak éppen rosszul. – Galilei? – Igen. – Nem rossz páholy. [...] Ketten maradtunk Đorđe Beličtyel, és én bambán megkérdeztem: – Milyen páholyokról beszéltek? Unottan intett a kezével. – Ül le valahová. [...] – Megkapom azt a pecsétes papírt? – Természetesen. A szabadkőművesek állják a szavukat. – Ki a fenék azok a szabadkőművesek? – Đorđe Belić legyintett. – Te nem tartozol közéjük. Meg azok a vörös csillagos legények sem, akik behoztak.”⁴⁸

Gion Nándor szabadkőművességgel kapcsolatos novelláiról annyit érdemes még itt megjegyezni, hogy karakteres szereplőjük dr. Rónay Antal világhírű nyugdíjas vegyészmérnök figurája. Gion narrátora „a Fehérhajú Szabadkőműves” néven emlegeti őt, és vele kapcsolatban többek között olyan népszerű témát is érint, mint a szabadkőművesek vélelmezett felelőssége Trianonért, és általa elhárítja róluk (illetve „magukról”) az ezzel kapcsolatos felelősséget: „Kapunári Zoltán öblös hangon átkozta a szabadkőműveseket, külön a magyar szabadkőműveseket, akik szerinte az első világháborúban példátlanul aljas módon agitáltak hazájuk és az egész magyarság ellen [...]. A Fehérhajú Szabadkőműves kissé vékonyabb hangon, de azonos heveséggel vitázott, elismerte, hogy néhány magyar páholy tagjai valóban galádul viselkedtek hazájukkal szemben, a többség azonban lojális és önfeláldozó volt, és a szabadkőművesek ma is a hazafiságra és a Bibliára esküsznek, lényegében tehát makulátlan állampolgárok.”⁴⁹

Eddig talán még arra sem mutattak rá, hogy ahogy a Gion gyerekkorának élményeiből merítő „ifjúsági” tetralógia a négy évszakot fedi le (*A kárókatonák még nem jöttek vissza*: nyár, *Sortűz egy fekete bivalyért*: ősz, *Az angyali vigasság*: tél, *Zongora a fehér kastélyból*: tavasz), úgy a Gion nagypja életéről írott „felnőtt” tetralógia, a *Latroknak is játszott* kötetében is felfedezhető, hogy egyenként hangsúlyosabban jelenik meg bennük egy-egy évszak. Ráadásul a tetralógia regényei az emberi élet egy-egy korszakát is példázzák. A *Virágos Katona* természetesen a tavasznak és a gyermekkorának feleltethető meg: Gallai István gyerekkora az idilli(ként felidézett) békeidőkben zajlott. Ennek vetett véget az első világháború, ahonnan Gallai a realitással való szembenézést tovább már elkerülni nem tudó felnőtt férfiként tér haza. Ezt követi a *Rózsaméz*, amely a fiatal felnőttkor és az ahhoz illő évszak, a nyár regénye. Míg az első regény címében a *virág*, a másodikban a *méz* a hangsúlyos jelentéselem, ami a regények tartalmán felül is erősíti az évszakokkal kapcsolatos asszociációinkat. Az *Ez a nap a miénk* című regény az érett, majd az illúzióvesztett férfikor, a télbe forduló ősz regénye. Benne a leghangsúlyosabb részek 1944 őszét, majd telének elejét: az újra vajdaságivá lett délvidéki magyarok legembertelenebb hónapjait mutatják be. A kötetzáró *Aranyat talált*-tal pedig megérkezik Magyarországra a korábbi kötetekben már emlegetett orosz tél. S bár a regényfolyam a Kálvárián végződik, abból az ironikus mozzanatból például, hogy Rusznyák Maris, egy kiöregedett rosszlány kutat már csak a Krisztus térde mögé dugott kincsek után, abból is látszik, hogy ez már nem az a tavasz, nem az a feltámadás, mint a *Virágos Katona* cselekményének idején volt.

Összegzésül elmondható, hogy a diktatúrában felnőtt, benne már-már magabiztosan mozgó írónak a szabadságban új keretek, új fogódzók után kellett néznie. A paradigmaváltás be is következett: a körmönfontóságot fokozatosan az ironikus tálalás váltotta fel. Gion kellő iróniával korszerű módon úgy tudta továbbmesélni érdekes történeteit, hogy közben meg is védte magát attól, hogy túlzásokba essen.

JEGYZETEK

- ¹ L. részletesebben: KURCZ Á. I., *A németek szerepe Gion Nándor rendszerváltás előtti prózájában*, Kortárs, 2015/3.
- ² Vö. KURCZ Á. I., *Gion Nándor temetői*, Forrás, 2014/3, ill. Uő, *A katonák még nem jöttek vissza. Elhallgatások és allegóriák Gion Nándor rendszerváltás előtti prózájában*, Forrás, 2015/3.
- ³ Az életműkiadásban a *Virágos Katona* 191, a *Rózsaméz* 245, az *Ez a nap a miénk* pedig 251 oldalt foglal el.
- ⁴ GION Nándor, *Ez a nap a miénk* [1996–1997] = Uő, *Latroknak is játszott*, Noran, Budapest, 2007, 457.
- ⁵ Uo., 591.
- ⁶ Uo., 586.
- ⁷ Uo., 545.
- ⁸ Uo., 497.
- ⁹ Vö. GEROLD László, *Gion Nándor*, Kalligram, Budapest, 107.
- ¹⁰ GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 452.
- ¹¹ Vö. GION Nándor, *Keresztapámról és hitvallásaimról* [1996] = Uő, *Véres patkányirtás idomított görényekkel*, Noran, Budapest, 2012, 7–8.
- ¹² GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 524.
- ¹³ Uo., 454, ill. 616.
- ¹⁴ Uo., 457.
- ¹⁵ Vö. GION Nándor, *Virágos Katona* [1973] = Uő, *Latroknak...*, i. m., 179.
- ¹⁶ GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 451–452.
- ¹⁷ Uo., 569.
- ¹⁸ Uo., 592.
- ¹⁹ GION Nándor, *Aranyat talált* [2002] = Uő, *Latroknak...*, i. m., 711.
- ²⁰ Uo., 738.
- ²¹ Uo., 715.
- ²² Uo., 774.
- ²³ GION Nándor, *Mint a felszabadítók* [1994.] = Uő, *Műfogsor az égből*, Noran Libro, Budapest, 2011, 405.
- ²⁴ GION Nándor, *Aranyat talált*, i. m., 793.
- ²⁵ Uo., 706, ill. 708, ill. 719, ill. 753, ill. 754.
- ²⁶ Uo., 708.
- ²⁷ GION Nándor, *A jószagú szerzetes* [1991.] = Uő, *Műfogsor...*, i. m., 274.

²⁸ GION, *Aranyat...*, i. m., 894.

²⁹ „A vajdasági magyarok nagy többsége szereti Jugoszláviát. Hazájának tekinti, és kész megvédeni mindenkivel. Testvériségben és egységben élünk. Az elvetemült embereket, akik hazánk kárára ügyködnek, kiirtjuk magunk közül.” *Uo.*, 895.

³⁰ *Uo.*, 796.

³¹ GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 625.

³² *Uo.*, 496.

³³ „1849ik év ota mellék Szerbobrán nevelt nyert, mely tsak a környékbe ösmeretes.” Kuszli István szenttamási bíró 1864-es adatát közli: PAPP György – RAJSLI Ilona, *Bácskai helységek Pesty Frigyes 1864. évi kéziratoss helynévtárában*, Logos-print, Tóthfalu, 2006, 195.

³⁴ Lelőhely: Gion Nándor Emlékház, Szenttamás, Popovača Venac 30.

³⁵ GION Nándor, *Virágos Katona*, i. m. = *Uő, Latroknak...*, i. m., 174.

³⁶ GION, *Aranyat talált*, i. m., 859.

³⁷ GION, *Ez a nap a miénk*, i. m., 657, ill. 696.

³⁸ Dormán László személyes közlése nyomán.

³⁹ *Gion Nándor rádiós és színházi éveit: Beszélgetés Franyó Zsuzsanna színházi dramaturggal és Vajda Tibor rádiós rendezővel*, elhangzott a Szenttamási népkönyvtárban 2014. február 7-én, Németh Dezső hangfelvétele.

⁴⁰ Pl.: „M. H. J. riadtan elkapta tekintetét, de aztán megint szembefordult a katonai távcsővel. Szerette volna kifürkészni, hogy ki van mögötte, a kis színházi látcsővel azonban nem sokra ment a hatalmas katonai látcsővel szemben. Hiába meresztette a szemét, senkit sem sikerült meglátnia.” GION Nándor, *Izsakhár* [1994] = *Uő, Börtönről álmodom mostanában*, Noran, Budapest, 2008, 474.

⁴¹ ERDÉLYI Erzsébet – NOBEL Iván, *Latroknak is játszott... a műsák nem hallgattak el, de igen-igen megkeseredtek...* *Beszélgetés Gion Nándorral* [1993] = GION, *Véres patkányirtás...*, i. m., 243.

⁴² *Gion Nándor szabadkőműves volt?*, Aracs, 2011/4, 100.

⁴³ BENEDEK Szabolcs, *Gion Nándor és a szabadkőművesség*, *Élet és Irodalom*, LVI. évfolyam, 17. szám (2012. április 27.), 13.

⁴⁴ ÁRPÁS Károly, *Az építő-teremtő ember. Gion Nándor életművéről*, Bába, Szeged, 2008.

⁴⁵ *Uo.*, 417.

⁴⁶ Pl. GION Nándor, *Keresztvivő a Keglovics utcából* [1966] = *Uő, Műfogsor...*, i. m., 40.

⁴⁷ Pl. GION Nándor, *Ezen az oldalon* [1971] = *Uő, Műfogsor...*, i. m., 59.

⁴⁸ GION Nándor, *Aranyat talált* [2002], i. m., 642–643.

⁴⁹ GION Nándor, *Borsszóró (pepperbox) revolver*, [1999] = *Uő, Műfogsor...*, i. m., 517.

HALPER LÁSZLÓ

A nem hallható, mögöttes hang

Beszélgetés Kozma András szitárművésszel

HALPER LÁSZLÓ (1966) Budapest

Kozma András 1952-ben született Budapesten. A hetvenes évek óta kizárólag szitározik és az indiai klasszikus zenével foglalkozik. A Calcutta Trió alapítója. Többek között a világhírű Ravi Shankar is tanítványának fogadta.

✔ **Úgy tudom, hogy kisebb-nagyobb megszakításokkal hosszú időt töltöttél Indiában. Hány évet jelent ez?**

✔ Több, mint tíz évet, ha mindent összeadunk. Először igyekeztem hosszabb időt egyhuzamban ott tölteni – egy vagy két évet, később fél éveket, három hónapokat, és aztán az utolsó tíz évben egyszer-kétszer megyek évente, de nem hosszabb időre, mint pár hét.

✔ **Hány évesen jártál ott először?**

✔ Huszonegy-két éves voltam, amikor először mentem Indiába. Ez a még a hetvenes években történt.

✔ **Hogyan sikerült akkor eljutnod Indiába? Ez ma sem egy egyszerű vállalkozás.**

✔ Azokban az években ez nagyon nehéz volt, mert nem lehetett Európán kívülre utazni, legfeljebb meghívással. Az első jó néhány alkalommal ösztöndíjjal voltam Indiában. Akkor létezett egy ilyen ösztöndíj, pontosabban bizonyos értelemben én vívtam ki, hogy legyen egy darab ilyen ösztöndíj. Volt egy Indiai–Magyar Kulturális Csereegyezmény, azt hiszem, ma is létezik, én pedig kiharcoltam, hogy legyen benne egy művészetekkel kapcsolatos hely is, ami addig nem létezett. Azt tudni kell, hogy az indiai klasszikus zene, amit én játszom, egy olyan műfaj, amit csak egy szoros mester-tanítvány kapcsolatban lehet megtanulni, ahogy Indiában, mondjuk, guru-shishya-parampara alapon, amikor a mester és a tanítvány szinte állandóan együtt vannak. Indiai zenét ugyanis nem lehet iskolában tanulni. Indiában persze vannak egyetemek, és ott rengeteg zenei tanszék, ahol nagyon jó zenészeket képeznek, de nem profi zenészeket. Ez Indiában egészen másképp van, mint Európában. Aki a legmagasabb színvonalon akar a zenével foglalkozni, annak mester-tanítvány kapcsolatban kell azt megtanulnia. Nem volt minden szempontból szerencsés ez az ösztöndíjrendszer, mert papíron valaki más volt a tanárom, miközben az igazi mesterem „maszekban” tanított.

✔ **Mielőtt Indiában tanultál volna, játszottál már szitáron, vagy addig csak az indiai klasszikus zene iránti érdeklődésed volt meg?**

✔ Persze, játszottam. Tulajdonképpen profi zenész voltam tinédzserkoromtól kezdve, főleg gitároztam. Popzenét és dzsesszt is játszottam. Azután összetalálkoztam az indiai klasszikus zenével, és ez olyan volt – még ha ez patetikusan hangzik is –, mint a szerelem első látásra. Rögtön tudtam, hogy ez az, amit nekem csinálnom kell. Elég következetes voltam, mert abban a pillanatban abbahagytam minden mást, és elkezdtem félig-meddig autodidakta módon szitározni tanulni. Pont akkor járt egy indiai táncsoport Magyarországon, akik három hónapot töltöttek itt. Voltak velük zenészek is, akik közül az egyik fuvolista volt. Ő ma is nagyon neves fuvolaművész Indiában, és tőle nagyon sokat tanultam. Volt egy másik idős muzsikus, akihez kimentem Párizsba, és tőle is próbáltam tanulni. Ezek amolyan kényszerű próbálkozások voltak, mert számomra az igazi tanulás akkor kezdődött, amikor hosszabb időre kimehettem Indiába.

✔ **Azzal a mesterrel, akitől Indiában tanultál, hosszabb kapcsolat alakult ki? Amikor a későbbiekben Indiába mentél, mindig tőle tanultál?**

✔ Igen, mesterből jó esetben csak egy van. Ez egy életre szóló kapcsolat. Én olyan szerencsés voltam, hogy Pandit Ravi Shankar – aki mind a mai napig a mesterem – nem egyszerűen, nem könnyen, de elfogadott engem tanítványának. Korábban is mindig tőle szerettem volna tanulni.

✔ **Ő a világhírű szitárművész, Ravi Shankar?**

✔ Igen, ő az a bizonyos Ravi Shankar. Én nem azért akartam tőle tanulni, mert ő egy nagyon ismert és híres, ahogy az angol mondja, egy „household” név volt, hanem azért, mert egészen speciálisan az ő klasszikus zenei megközelítése állt az én zenei ízlésemhez, vénámhoz a legközelebb.

✔ **Hogyan sikerült vele megismerkedned?**

✔ Benáreszben találkoztam vele először. Elmondtam neki, hogy egész életemben tőle akartam tanulni. Ő ezt megértette, és talán látta, hogy mennyire elkötelezett vagyok, és ezért annyit ajánlott föl, hogy amikor legközelebb Delhiben jár, keressem meg, és meghallgat engem. Elmentem, meghallgatott, és azt mondta, hogy ez pocsék ugyan, de látja rajtam, hogy értem, mi az ő zenei megközelítése, és ha vállalom azokat a nehézségeket, amik azzal járnak, hogy tényleg komolyan tanuljak, akkor elvállal tanítványként. Én persze igent mondtam – akkor kezdődött a kapcsolatunk.

✔ **Úgy tudom, hogy amikor Indiában valaki egy mesterhez kerül, első időkben nem a zenét kezdi tanulni, hanem különböző feladatokat kell ellátnia a ház körül, és csak később kezdheti el a zenei tanulmányait. Ez a ti esetetekben nyilván nem így zajlott.**

✔ Ma már ez Indiában nem egészen így van. Ez addig volt így, amíg a királyok, maharádzsák és navábok udvaraiban éltek ezek a zenészek. Ez érthető is volt, mert minden mesternek az volt a kötelessége, hogy amikor valakit tanítványává fogad, azt ne csak így dolgoztassa, hanem el is tartsa, méghozzá több mint egy évtizeden keresztül. Ez az ő felelőssége volt. India függetlenné válása után, miután nincsenek többé helyi királyok, uralkodók, ez az egész rendszer megváltozott. Ma a mester-tanítvány kapcsolat két részre oszlik. Egyrészt mind a mai napig létezik – bár nagyon kevés – olyan jellegű tanítvány, mint amit mondtál, aki a mesterével él. Emellett van egy kívülről nagyon európainak tűnő rendszer, amikor valaki rendszeresen és komolyan tanul egy mestertől, de nem lakik vele, hanem fizet a tanításért, mert a mester sem tudna másképp megélni. Az én esetem természetesen más volt, mert Ravi Shankar egy világhírű zenész volt, tehát ő semmiképpen sem volt szegény ember, ezért nem szorult rá az én anyagi segítségemre. Én azzal „fizettem” neki, hogy abszolút komolyan vettem a tanulást, és éjjel-nappal azt csináltam, amit csinálnom kellett. Ő rendszeresen utazó zenész volt, aki az ötvenes évek végétől a hetvenesek legvégéig évente talán egy hónapot töltött Indiában. Én azért voltam szerencsés, mert 1980-ban, amikor elkezdtem tőle tanulni, már hatvanéves elmúlt, és elhatározta, hogy egy kicsivel kevesebbet fog utazni. Akkor több mint fél évet töltött Indiában egy évben, és én permanensen, éjjel-nappal tanulhattam tőle. A későbbiekben az is előfordult, hogy amikor Európában koncertezett, én kimentem például Londonba vagy Berlinbe, és ott találkoztunk, és töltöttünk el együtt egy pár napot. Ilyenkor játszhattam is vele a koncerteken. Ezt nem úgy kell elképzelni, hogy én mindig ültem a hangszerrel, és ő velem szemben ült a hangszerével, és úgy tanított volna. Az indiai zene egy énekes, vokális alapú zenei rendszer. Nagyon sokszor előfordult, hogy sétáltunk – például Londonban, a Piccadillyn –, és ő énekelt, kompozíciókat tanított nekem. Amikor Budapesten volt, három alkalommal is, sétáltunk a Duna-korzón vagy a Várban, és ott is így tanított engem.

✔ **Említetted, hogy egy tanítványt tizen-egynéhány évig el kellett tartania a mesterének. Ez azt jelenti, hogy ennyi időt szántak a hangszeres tudás elsajátítására?**

✔ Nem a hangszeres tudás elsajátítása tart ennyi ideig. Bármilyen hangszerről is legyen szó, vannak hangszerek, amik technikai értelemben kicsit könnyebbek vagy kicsit nehezebbek. Az indiai klasszikus zene hangszerei általában nehezek, de elsősorban nem a hangszeres tudást kell elsajátítani, hanem magát a zenét. Ez ugyanis egy zenei nyelv, aminek nagyon bonyolult, nagyon összetett, szigorú szabályokon nyugvó belső struktúrája van. Ha visszamegyünk akár több mint ezer évet, tradicionális értelemben az volt a szabály, hogy általában tizenkét év a tanulási idő. Az egy kerek szám, hiszen az pont egy tucat. Általában tizenkét évig tanult egy mesternél a tanítvány, de ez nemcsak a zenére volt érvényes, hanem a táncra és más művészeti ágakra is, sőt a jógára és még sok minden másra is. Manapság nyilván nem mindig lehet tizenkét évig folyamatosan tanulni, tehát ez lehet tíz év, de lehet huszonöt is. A tanulás ugyanis sohasem ér véget. Az én mesterem, Ravi Shankar mestere egy Ustad Alauddin Khan nevű csodás muzsikus volt, aki nagyon szerencsés ember volt, mert százhárom évig élt. Ő egy óriási zenész volt, és azt mondta nekünk százéves korában, hogy „tudjátok, nem hiszem, hogy lett volna az életemben egy olyan zenei hang azok közül, amiket játszottam, amire azt merném mondani, hogy tökéletes volt”. Ez a mentalitása az indiai klasszikus zenének. Nem állhat meg az ember a tanulásban, mindig tökéletesíteni kell a tudását, még százéves korában

is. Ha az ember körülnéz itt, Európában – pláne ma, amikor nem is mindig zene a zene, hanem gyakran üzleti vállalkozások tűnnek fel zene címén –, az ember lát olyan huszonegy-két éves tehetséges fiatalembereket, akik saját maguk szerint is elérték már a tökéletességet, ahonnan már nem kell továbblépni. Ez borzasztó, hiszen ebben az életkorban kezdődne tulajdonképpen az igazi tanulás. Én ugyan vén vagyok, mint az országút, de indiai zenei értelemben nem vagyok idős. Egy indiai klasszikus zenét játszó muzsikus gyerekkorában kezd el zenét tanulni, technikailag beérik huszoneves korára, és onnantól érik-érik és csak érik. Az érett zenész az ötvenöt éves kortól kezdődik, odáig ígéretes tehetségnek tartják. Ez egy nagyon hosszú folyamat.

► **A régi időkben meg lehetett abból élni, hogy valaki zenész volt? Ha igen, akkor hogyan?**

► Igen, meg lehetett élni. Például volt egy maharadzsza – egy király –, akinek az udvarában volt, mondjuk, százharminc zenész, természetesen a legjobbak. A maharadzsza minden másnap megkérte valamelyik zenészt, hogy jöjjön, és játsszon neki. Egy szerencsés zenész egy évben tízszer-húszszor ha eljutott a maharadzsza színe elé. Persze ezek a zenészek éjjel-nappal játszottak a királyi udvarban lévő embereknek – minisztereknek, az alkirálynak, az udvar népének is. Ők semmi mást sem csináltak, csak zenéltek. Tehát eltartotta őket a maharadzsza, méghozzá nagyon magas, nagyon jó színvonalon, családotstul, a gyerekeikkel együtt. Ez így adódott tovább, mert a gyerekeit már kis korukban tanította a zenész apa vagy anya a „mesterségre”. Ez így ment évezredekken keresztül.

► **Kicsit avass be minket az indiai zene szerkezetébe! Mit jelent tulajdonképpen az, hogy rága?**

► Az indiai zene egy modális zenei rendszer, amit talán úgy lehetne a legegyszerűbben lefordítani hétköznapi nyelvre, hogy hangsorokra, hangkapcsolatokra épül. Nincsenek benne akkordok. Nem az a lényege, hogy két, három, négy vagy több hang szól egyszerre, hanem csak mindig egyetlen dallam. Ezért is mondjuk, hogy az indiai zene énekes, vokális alapú, mert amit el tudsz énekelni – mivel csak egy géged és egy torkod van –, azt el is tudod játszani a hangszeren. Egy indiai klasszikus zenét játszó muzsikus nem játszik többet, mint amit akár el is tudna énekelni – vagyis nincsen nagyzenekar. Mindig egy szólista áll a középpontban, plusz egy vagy két kísérő hangszer. Ez eszközeiben mindig nagyon egyszerű. Ezek a bizonyos rágák – az előadási darabok – hangsorukban eltérnek egymástól, de nem úgy, mint az európai zenében, mert amíg mi az európai zenében tizenegynéhány skálát ismerünk, ez Indiában 32 848 hangsor.

► **Azonos számú hangból állnak a rágákat alkotó hangsorok?**

► Nem, ötfokú a legkisebb, és elvileg hétfokú a leghosszabb, és ezeknek a különböző kombinációit használjuk. De nemcsak a hangsorokról van szó, hanem ezekre ráépülnek különböző tipikus dallamok is. A rágákban a hangoknak különböző súlya van. Tehát van, mondjuk, egy rága, amiben egy adott hang nagyon fontos, egy másikban ugyanaz a hang nem annyira hangsúlyos. Ez egy nagyon összetett és bonyolult rendszer, amiben egy dolog a lényeg, hogy minden egyes rága egy adott hangulatot, egy színt, egy ízt akar elmondani. Igaz, hogy ugyanazon az eszközrendszeren keresztül teszi ezt, mert a szerkezet, ahogy egy rága felépül, az minden egyes rága esetében ugyanaz, de mégis minden rága egészen mást mond. Egy rága olyan, mint egy ember, aki egyszeri, megismételhetetlen, egyéni, individuális. Mondok erre egy példát. Látok valakit, aki több száz méterre áll tőlem. Először semmi mást nem látok, csak azt, hogy ott egy ember áll a messzeségben. Nem látom, hogy szőke, kék szemű, vagy barna a szeme, azt sem látom, hogy férfi vagy nő, csak azt látom, hogy ember. Majd egy kicsit közelebb megyek, és már látom, hogy férfi vagy nő. Majd még közelebb és közelebb megyek, és már nemcsak azt látom, hogy kék a szeme, hanem a belsejét is látom, a valódi alapsztruktúráját egy embernek. Egyre inkább mélyebbre és mélyebbre haladva bontom ki, hogy milyen is az a „Kovács Lajos”, aki egyszeri és megismételhetetlen, hiszen belőle csak egy van. Így játszik el az ember egy rágát. Mivel az indiai zene improvizatív – persze egészen más értelemben, mint ahogy mi Európában az improvizációról gondolkodunk –, ezért minden előadás egyszeri és megismételhetetlen. Nincs két egyforma rágaelőadás. Egy rágát el lehet játszani három percben, de három órában is, és az mégis ugyanaz a rága marad. Persze a háromórás előadás az igazi, és három percben csak úgy lehet eljátszani, hogy vagy nagyon összetömrítem az egészet, vagy kihagyok belőle tételeket, és csak egy tételnek egy kis részét játszom el.

► **Az meg van kötve, hogy hány tételből áll egy rága?**

► Igen. Öt tételből állhat egy rága. Az első három tételnél nincs ritmuskíséret. Ezek a nagyon lassú, elmélyült részei a rágának, de később ezek is felgyorsulnak. Ezután jön a ritmuskíséretes rész, amiből két tétel van. Ennek a tempója a lassútól egészen a nagyon gyorsig fokozódik. A rága a dinamikus

fokozódás elvére épül, mindig a lassútól a gyorsig fokozódik a tempó. Ez is egy más dolog, mint amit Európában megszokhattunk, mert például itt játszhatunk olyan zenét, amiben egy lassú rész után egy gyors jön, utána egy közepes, majd egy lassú, és a végén megint egy gyors rész következik, de az indiai zenében ilyen nincs, mert az mindig a leglassabbtól a leggyorsabbig halad.

✔ **Amikor kiválaszt egy rágát, milyen információkkal kell rendelkeznie a művésznek? Ha jól értem, minden rágáhot tartozik egy hangkészlet, amiből a dallamok kialakulnak, amiben vannak fontos és kevésbé fontos hangok, valamint vannak dallamfordulatok, amik arra a rágára jellemzőek. Az meg van határozva, hogy hányszor térhet vissza egy ilyen jellemző dallamfordulat?**

✔ Mi ahhoz szoktunk hozzá például a dzsesszben, hogy van egy téma, ami kötött, és utána következik az improvizáció. A dzsesszben nagyon sok irányba el lehet menni. Az indiai zenében nem, mert ott köt minket maga az egész rendszer. Az indiai zene egyszerre improvizatív és nem improvizatív. A kettő úgy épül össze, hogy nem is tudod, hogy melyik rész improvizatív, és melyik nem, mert mind-egyik az, és egyik sem. Állandóan improvizatív, de nem úgy, hogy rögtön észreveszed, hogy az előadó most a saját „zseniális” ötleteit játssza, majd visszatér egy kötött témához.

✔ **Tehát nincs az improvizatív és a nem improvizatív részek között egy direkt differencia. Gondolom, valamilyen ritmusképletet is meghatároz egy rága, amikor bejön a ritmuskíséret.**

✔ Ez már a nagyon bonyolult része a dolognak. Ezt a ritmikus rendszert tálának hívjuk, és az indiai zene nem ritmusképleteket, hanem ritmusciklusokat használ. Nincs olyan ritmus, hogy kétnegyed, ötnegyed stb., hanem mindig csak egy adott tála szólal meg, de ez már valóban bonyolult dolog.

✔ **Egy rágához egy bizonyos tála tartozik?**

✔ Nem, bármelyik ritmikus ciklusban, tálában el lehet ugyanazt a rágát játszani.

✔ **Ki határozza meg a tálát?**

✔ Mindig a szólista. Ő dönti el, hogy milyen rágát játszik egy koncerten, és milyen ritmikus ciklusban teszi azt. Ha bemész a Zeneakadémiára, és odamész a faliújsághoz, látod, hogy egy év múlva melyik napon fog játszani egy adott muzsikusk, és mi lesz a műsor. Ez nálunk elképzelhetetlen. Én ha, mondjuk, történetesen Magyarországon koncertezem, és elérkezünk egy vidéki városba, beme gyünk egy színházba, akkor ott leülök, körülnézek, beleszagolok a levegőbe, és ott és akkor döntöm el, hogy mi az, amit játszani fogok. Mert az függ az én hangulatomtól, a hely szellemétől és még sok mindentől.

✔ **Úgy tudom, ez még a napszaktól is függ.**

✔ Igen, a tradíciónak van egy ilyen része, amit manapság ha lehet, be is tartunk, de nem mindig, hiszen zárt helyen játszunk. Ennek azért van jelentősége, mert például ott mesterséges világítás van, és ezért nem érzékeljük egy zárt helyen, hogy reggel van vagy este, borús az idő, vagy süt a nap. Ennek akkor volt jelentősége, amikor nyílt téren vagy egy félig nyitott hatalmas palotában játszottak. Ennek ellenére azért az nagyon ritkán fordul elő, hogy egy esti koncerten egy reggeli rágát játszom.

✔ **Az indiai zenében nemcsak a félhangok, hanem a negyedhangok is meg vannak különböztetve egy hangsorban. A szitár viszont egy érintőssel – bundokkal – ellátott hangszer, mint a gitár, ami ezáltal egy temperált hangszer, hiszen a félhangok egyenlően vannak elosztva a fogólapon. A szitáron hogyan intonálják a negyedhangokat?**

✔ Mi ezt úgy szoktuk mondani, hogy a félhangoknál kisebb hangközöket is használjuk, mert ezek nem pontosan negyedhangok. Ha azt mondom, hogy negyedhang, akkor a temperációról beszélsz, mert ez a hangsor egyenlő felosztását feltételezi. Bizonyos rágákban egy bizonyos hangnak – mondjuk, egy hangsor harmadik fokának – egy picit magasabb változatát használjuk, egy másikban egy picit alacsonyabbat. A szitár egy olyan hangszer, amin ezek a bundok mozgathatóak. Ha én egy más változatát használom az adott hangnak, akkor feljebb vagy lejjebb tolom ezt az érintőt is.

✔ **Ennek az elmozdításnak megvannak a fix pontjai?**

✔ Nem, ezt fülre állítom be. A szitáron nemcsak úgy játszunk, hogy lefogjuk a bundoknál a hangokat, hanem oldalirányba elhúzzuk a húrt.

✔ **Ez hasonló ahhoz a technikához, amit először a blues-, majd a rock-gitárosok is használtak.**

✔ Igen, hasonló talán, de a szitáron egy adott hangot öt hanggal magasabbra is lehet nyújtani. Bármilyen dallamot el tudunk így játszani.

✔ **Ezeknek a félhangnál kisebb hangtávolságoknak az intonálása mennyire okozott a tanulás elején gondot? Természetesen más zenékben – akár az európai zenében vagy a bluesban – is használnak félhangnál kisebb hangközöket, de nem olyan hangsúlyosan, mint az indiai zenében.**

✔ Aki indiai zenét tanul, az ezzel néz szembe, és ennek kell a fejében lennie. Ha ez nehézséget okoz, akkor sohasem fogja megtanulni, mert kissé másképpen építkezik a dolog. A nyugati zene az „hegyes”. Ott önálló hangok vannak, legfeljebb az adott hangot egy picit díszíted, egy picit összekötöd a másik hanggal, de úgy alapjába véve az egész „hegyes”. Ha leütsz a zongorán egy hangot, akkor az egy konkrét hang, amit még összekötni sem tudsz egy másik hanggal. A hegedűn például már meg tudod csinálni a bonyolultabb hangkapcsolatokat is, hiszen ott nincsenek bundok a fogólapon. Az indiai zenében soha sincs „hegyes” hang, ott egy hang mindig valamelyik irányba egy picit elmozdul – valahonnan jön, és valamelyik irányba tart, megy tovább. Az egész mindig „gömbölyű”, és nem „hegyes”, mert mi mindig összekötjük a hangokat egymással. Egymásból következnek a hangok, egymással érnek össze. Persze itt is vannak szabályok, hogy hogyan lehet díszíteni egy adott rágában egy adott hangot stb. Az indiai zene koncepciója az, hogy ha te egy igazán nagy zenész vagy, akkor egy vagy maximum két hanggal el tudod mondani azt, amit akarsz. Egy végtelenül eszköztelen szemléletből indul ki az indiai klasszikus zene. Azt mondja, hogy ha te egyetlen hangot meg tudsz úgy szólaltatni, hogy az embernek a hideg rohángásszon a hátán, vagy kicsorduljon a könnye, akkor miért kellene ahhoz egymillió hangot használni? Miért kellene ehhez egy nagyzenekar, ahol húsz hegedű húzza ugyanazt, miért kellene ahhoz egy egész bonyolult és nagy apparátus. Egyetlen hang kell csak hozzá. Persze nem egyetlen hangot játszunk mi sem, de ez mindennek az alapja, így építkezik ez a zenei forma. Indiában is vannak zenészek, akik hihetetlen technikai felkészültséggel bírnak, füstöl az ujjuk a hangszeren, de még sincs mögötte semmi tartalom. Persze ezt Indiában is megtapsolják, de a koncepció mégis az, hogy egy hangban legyen benne minden. Amikor azt az egy hangot úgy eljátszod, ahogy kell, és azt összekötöd egy másikkal, akkor tulajdonképpen megmutatod ugyanannak a hangnak egy másik aspektusát. Aztán azt a hangot is összekötöd egy másikkal, és az egészből ott és akkor keletkezik valami, ami egy bizonyos rága, ami egyszeri és megismételhetetlen.

✔ **Érdekes, hogy ez a gondolkodásbeli kettősség más zenei műfajokban is létezik. Például a dzsesszben Miles Davis kevés hanggal fejezte ki magát, míg Charlie Parker hihetetlenül virtuóz módon nagyon sűrű szólókat játszott.**

✔ Természetesen az indiai zene is nagyon virtuóz, de ha nincs mögötte semmilyen tartalom, akkor üressé válik a zene. Indiában azt mondjuk, hogy kétféle hang van. Az egyik a fizikai értelemben hallható hang, ami egy hullámmozgás, és amit a füleddel hallasz. A másikat úgy hívják, hogy „anáhata”, az a mögöttes hang, amit nem lehet hallani. Ha ez nincs meg egy hallható hang mögött, és csak a fizikailag hallható hang szólal meg, az bizony baj. Amióta én muzsikus vagyok – lassan ötven éve –, azóta jelent meg a zenében az elektronika. Az én fiatalkoromban az embernek legfeljebb egy Tesla magnója volt. Hasonlíts össze ezt a mai világgal! Ha ma bekapcsolod a tévét, még a híradóban, amikor a híreket felolvassák, akkor is szól a zene. Szinte nem hallasz már emberi hangot a médiában úgy, hogy mögötte ne szólna valami zene. Így elveszik a zene funkciója, mert a zenéhez leginkább egy zenész kell, akinek a játékában benne van az is, hogy aznap jobb lábbal kelt fel, vagy ballal stb., és benne van az a harminc év is, amit tanulással töltött. Az elektronika és a rögzített zene mindent megváltoztatott. Amikor szerkesztő voltam a Magyar Rádióban, egyszer fölmentem a huszonkettes stúdióba, ahol hazánk egyik nagy hegedűművésze készített egy háromperces felvételt, amit százvalahány kicsi magnószalagból vágtak össze. Ez így elég mesterséges ugyebár... Ma már nem is kell ehhez szalag meg olló, mert digitálisan is meg lehet csinálni ugyanezt. Sőt, ma már nem kell hozzá hegedűs sem, csak egy sample, egy hangminta. Ma, ha felmész az internetre, „százhuszonkét dollárért” megveheted Yehudi Menuhin hegedűjének hangját hangmintaként. Ez zene-e, vagy sem? Egy indiai erre azt mondja, hogy nem. Ő azt mondja, hogy a zene az, ami mögött ott van a zenész és az „anáhata”, a nem hallható, mögöttes hang. Ha csak a fizikai hangot hallod, ami akár borzasztó jó és nagy hatású is lehet, az önmagában mégis kevés. Tehát az indiai gondolkodás másból indul ki, és máshová tart.

✔ **A zene egy nagyon ősi kultúra része Indiában.**

✔ Így igaz. Gondolj bele, hogy én rágákat játszom az indiai zene szabályai szerint, az én mesterem is ezt játszotta, és a mesterem mestere is ezt játszotta. Ez százharminc-valahány generációra nyúlik vissza. Ezeröttszáz évvel ezelőtt valaki ott, Indiában nagyjából ugyanazt játszotta, amit ma én. Nézzük meg az európai műfajokat, hol vannak ott ebben az értelemben vett tradíciók? A dzsessz például egy szép tradíció, de meddig tart? Addig, amíg öt év múlva nem mondják azt, hogy „na, ez

már unalmas, találjunk ki valami mást”. Ha ma valaki Oscar Peterson stílusában ugyanúgy zongorázik, mint ő, az senkit sem érdekel. Az európai felfogás szerint mindig valami újat kell kitalálni.

✔ **Ennek a két világnak a kulturális felfogásában van a különbség.**

✔ Igen. Az indiai kultúrában nem kell mindig valami újat kitalálni, hanem el lehet játszani ugyanazt jól, még jobban, és még annál is jobban. Ha ma valaki egy gyönyörű szimfóniát komponál Mozart stílusában, kiröhögik, mert azt mondják, hogy ezen már túl vagyunk. Az indiai klasszikus zene háromezeröttszáz éve nagyjából ugyanolyan, és ha az istenek megsegítik, még több száz vagy ezer évig ugyanolyan lesz.

✔ **Természetesen az, hogy ez mennyire követendő gondolkodásmód, az felfogás kérdése. Erre sokan mondhatják azt, hogy számukra az a szimpatikusabb, ha stílusok jönnek-mennek, és a világ változik. A kiváló muzsikuss, Orszáczky Jackie gyakran mondta, hogy „a világ változik, és ez így van jól”.**

✔ Igen, változnak a dolgok, és az indiai zenében is változik sok minden, de ne a gyökerek változnak. Mondjuk, ezeröttszáz évvel ezelőtt az én egyik elődöm, aki hatéves korától kilencvenhat éves koráig semmi mást nem csinált, mint zenélt, s ha nagyon nagy zenész volt, és nagyon kreatív, hozzá tudott adni 0,1 százalékot ehhez a tradícióhoz. Amit ő hozzátett, az aztán beépült a hagyományba. De ilyen a legjobb esetben is ezer zenész közül is csak egy volt. Ezután valaki megint kilencven évig éjjel-nappal csak a zenével foglalkozott, valaki, aki nem járt moziba, nem olvasott újságot, nem bújtta az internetet, hogy továbbvigye ezt a tradíciót. Ezt nem lehet úberelni. Az én mesterem, Ravi Shankar is nevezetes arról, hogy csinált néhány apróbb dolgot, ami új, és ami beépül a tradícióba. Ha nem épül be, az azt jelenti, hogy nem ér annyit. Ezt nem lehet azzal összehasonlítani, hogy komplett stílusok változnak. Miért játszunk ma egy rágát úgy, amilyenné az az évszázadok során kialakult, pedig ezeket senki sem írta le, senki sem kötelezett engem arra, hogy én azt így vagy úgy játszom. Azért játszom úgy, ahogy, mert ezer évvel ezelőtt sok zenész megpróbálta ezt előlről, hátulról, fölülről-alulról, kitekerte, becsavarta, mindent csináltak vele, amit lehetett, és kijött belőle valami, ami olyan, mint az aranymetszés – hogy annál nem lehet jobban csinálni, mert csak úgy tartalmaz valamit. Én azt hiszem, hogy a roma hegedűsök ezt nagyon jól értik. Vannak bizonyos dolgok, amiket nem lehet másképp csinálni, és hiába próbálja valaki felülírni, megváltoztatni, az csak úgy jó, ahogy van. Hiába gondolom magamról, hogy én olyan kreatív és tehetséges vagyok, és hogy én majd megváltoztatom – de ez nem lehetséges. Csak akkor hozhatok ki az egészből valamit, ha ehhez úgy állok hozzá, hogy nem akarom felülírni a tradíciót, generációk életértelmét, hanem szépen végigcsinálom azt az utat, ami az elsajátításához vezet, és hozzáteszem a magam 0,1 százalékát, ha képes vagyok rá. Ezért nem lehet igazán máshoz hasonlítani az indiai zenét. Ezért lesz még az indiai klasszikus zene egy élő zenei rendszer akkor is, amikor a nyugati klasszikus zene mai nagy sikerei már régen elfeledettek lesznek...

TOLDI ÉVA

A „véletlenül végigsuhanó tekintet” regénye

Patak Márta: A test mindent tud

TOLDI ÉVA (1962) Újvidék

Patak Márta első regénye, *A test mindent tud* többféle befogadói stratégiát hoz mozgásba, legalább kétféle olvasóval számol. Az egyik a szöveget teljes egészében fikciónak fogadó, a témát nem ismerő, új információt váró, rácsodálkozó, a másik viszont, akinek ismeretanyaga és tapasztalatai közel állnak a regény által megjelenített világhoz – vagy legalábbis annak egy részéhez –, ezért a fikció méltánylása mellett nem tekinthet el teljes mértékben a referenciális olvasástól sem. Ezek a stratégiák összefüggésben vannak azzal is, hogy a szerző két, egymástól meglehetősen távol álló témát helyez egymás mellé, amelyeket megpróbál sok szállal egybefűzni. Az egyik a második világháborús délvidéki vérengzések – tágabb értelemben a nemzeti identitás kérdése –, a másik az egymás elfogadásának problémája, az a toleranciaelv, amit a kötet Weöres Sándortól származó mottója fogalmaz meg, a „teljes-ember” szemével láttatott, elfogadó szeretetkultusz jegyében alakuló identitás problémája, amibe a nemi identitás is beletartozik. Ráadásul mindkét téma számos vonatkozása kényes kérdéseket érint. Különösen érvényes ez az „újvidéki” események történetesorára, amely nagy horderejű, sorsfordító, valós történelmi eseményeket referencializálható helyszíneken textualizál. A könyv terjedelme lehetőséget ad arra, hogy a két téma jó néhány kiágazását is érintse, amelyek hálószerűen terítik be – és kuszálják össze – a szöveget.

A történelmi dimenzióhoz illően a narráció az emlékezés pozíciójába helyezkedik. A szöveg a narrátor kiléte felől nem sok bizonytalanságot hagy, az elbeszélő identitásának pontos leírásával kezdődik. A könyv első mondata nem mindennapian konkrét: „Helén vagyok.” Majd úgyszintén az első oldalon megtudjuk, hogy elvált szülők gyereke, édesapját, aki feltehetően visszaköltözött Újvidékre, hétéves kora óta nem látta. Nemzeti identitása – ha nem is hibrid – meglehetősen bonyolult, sőt bizonytalan, török–szerb nagyszülőkről van tudomása. Az idő múlásával egyre inkább felébred benne a vágy, hogy ellátogasson szerb őseinek származási helyére, Újvidékre.

Az emlékezést az indítja el, hogy gyermekkori testi-lelki jó barátjának, a festő Csernai Mátyásnak hamvait hazahozzák Madridból, s vele együtt naplója és filmforgatókönyve is megérkezik. Matyi nemzeti identitása egyértelmű, személyiségét viszont meghatározza, hogy rendkívül érdeklik a háborús események. Szinte megbabonázza színész apjának alakítása, aki német katonatisztet játszik egy darabban. Attól kezdve mindent meg akar tudni a második világháborúról, és egy ideig rajzolni is csak térképet, csatahelyszínt, repülőgépet hajlandó. Minden vágya, hogy szerezzen egy második világháborús oldalkocsis DKW motorkerékpárt, majd érdeklődési köre egyre inkább a Délvidékre irányul, megszállottan kutatja a háborús erőszak extrém eseteit. Festő létére erről készít forgatókönyvet, amelynek szövege betétként jelenik meg a regényben.

Madridba Imrével együtt megy el, aki Uruguayból érkezik Spanyolországba, tulajdonképpen vendégmunkásnak, pénzt keresni. Imre magyar identitással rendelkezik, ezért látogat Budapestre, ott ismerkedik meg a festővel. Az ő hovatarozása sem egyszerű képlet szerint alakul: szicíliai apa és délvidéki magyar anya gyermeke. Pontosabban anyjának kiléte bizonytalan, az újvidéki „hideg napok” után maradt árva – többször szóba kerül, hogy lehetne akár „szerb, szlovák, magyar, zsidó, cigány vagy sváb, esetleg székely vagy dobrovoljac, rutén vagy román is akár”, akit egy magyar család fogad örökbe (mellesleg a felsorolás paradigmájából a „dobrovoljac” minden szempontból kilóg). Imre Uruguayba kivándorolt magyar nagyapjának ígéri meg, hogy egyszer ellátogat Újvidékre. Saját rögeszmés délvidéki érdeklődését Matyi azzal magyarázza, hogy a történetek megismerésével és filmes rögzítésével segít Imrének megérteni, miért kellett a nagyapjának elhagynia a szülőföldjét.

Rendkívül körültekintően, már-már körülményesen motiválja a szerző a szereplőit, hogy azok eljuthassanak a délvidéki helyszínre, a traumatikus történetekig. Ráadásul Imrének talál még egy anyai másod-unokatestvét, aki elmeséli emlékeit. S ezzel elkezdődik a háborús pszichózis te-

remtette tragikus, véres történetek elmondásának parttalan sora, a regény második fejezetétől kezdve.

Jellemző, hogy a kötet kiadója irodalmár helyett történészt tüntet fel szaklektorként, mert az is kiderül belőle, hogy a téma még mindig milyen kényes, vitákat kavarázó; lehetőleg történésznek kell igazolnia a szöveg történeti hűségét.

A regény többször említi a magyar csapatok 1941-es újvidéki bevonulását, beszél a második világháborús visszarendeződés körülményeiről is. Majd az emlékező rokon és a naplók az 1942-es újvidéki razzia eseményeit elevenítik fel – amelynek során nemcsak az akkori rendszer ellenségei, a partizánok estek áldozatul, hanem a civil lakosság is, többnyire ártatlan szerbeket és zsidókat öltek meg, sokukat a Duna jege alá küldve –, továbbá az 1944 őszen bekövetkezett megtorlásokat, amikor viszont a partizánok jórészt büntelen magyar embereket lőttek agyon egész Bácskában – Újvidéken többnyire a Dunába vagy a nyílt utcán.

A történetek, különösen az 1944 őszen bekövetkezett események az egykori Jugoszláviában a legnagyobb tabunak számítottak. A fiatalabb nemzedék egyáltalán nem is hallott a háborút követő megtorlásokról. A tettesek még éltek, az áldozatok hozzátartozói mélyen hallgattak. 1989-ig, amikor megjelent Matuska Márton *A megtorlás napjai* című könyve, amely elsőként negyven vajdasági és baranyai faluban lejegyzett történetet tartalmaz, nevüket és arcukat vállaló emberek mondják el életük legtraumatikusabb napjait, amikor szeretteiket egyik pillanatról a másikra, maguk sem tudják, miért, elvesztették, ám még ekkor is voltak, akik meg akarták őrizni névtelenségüket. Azóta két tucatnál is több tényfeltáró kötet, történeti vagy publicisztikai munka jelent meg, amelyek főként az oral history adataira támaszkodnak. Ma már a „második generációs” szakmunkák jelennek meg, amelyek hetvennél is több kötetet tüntetnek fel irodalomjegyzékükben, s amelyek már nemcsak eseteleírások, hanem okfeltáró tanulmányok. Mivel releváns iratok alig találhatóak az irattárakban, annak ellenére, hogy ma már hivatalos szerb–magyar tényfeltáró vegyes bizottság dolgozik az „ügyön”, az események felderítése nehezen halad. Továbbra is a vallomások és az egyre-másra megjelenő visszaemlékezések, népi önéletírások jelentenek támpontot az ismeretszerzésben. Az utóbbi időben film és színházi előadás is készült erre a témára; Burány Nándor, Gion Nándor, Végel László, Kontra Ferenc regényei, illetve novellái pedig irodalmi eszközökkel dolgozzák fel a történeteket.

Az olvasó, akinek vannak ismeretei erről az időszakról, a könyv olvasása közben végig azon töpreng, miért nem érintik meg igazán a halállal végződő emberi tragédiák, miért olvassa azokat – néhány kivételtől eltekintve – szenttelen egykedvűséggel. A válasz egyrészt abban keresendő, hogy ilyen töménységgel, ennyi publicisztikus eseteleírással azt a hatást lehet elérni, mint amit a tévéhíradókban is nap mint nap látunk: a halál kommercializálódik, a tömegek pusztulása nem vált ki olyan erős érzelmeket, mint a hozzánk közel álló egyes emberé. Másrészt a narrátor elbeszélő pozíciójának megválasztásában rejlik. Helén nem a saját történetét konstruálja, amikor elmondja a történeteket, hanem átmeséli mások szavait, újramondja a hallottakat, túl sokszor adja át az elbeszélői pozíciót más szereplőnek, így végső soron hiányzik belőle a személyes érdekelttség. A holtakra való visszaemlékezésnek számára igazából nincs tétje, legalábbis abban az értelemben nincs, ahogyan Jan Assmann beszél az emlékezetkultúráról *A kulturális emlékezet* című könyvében: „a felelevenítés olyan aktusáról van szó, melyet az elhunyt a csoport abbéli eltökélt szándékának köszönhet, hogy nem engedték az enyészet martalékává válni, hanem az emlékezés erejével megtartják a közösség tagjainak sorában és magukkal viszik a tovahaladó jelenbe”. Azok az emberek, akiknek a sorsáról olvasunk, mintegy zárványként ott is maradnak a múltban.

Ráadásul a gördülékeny, feszes tempót diktáló szöveg nem hagy elegendő teret a talányosság-nak, nem hoz létre elegendő feszültséget ahhoz, hogy az olvasót is igazán érdekeltté tegye a történetek végigkövetésében. Az elbeszélő egy pillanatra sem zökken ki stílusából, ugyanúgy viszonyul a jelen és a múlt eseményeihez, ugyanolyan modalitásban beszél róluk. Matyi filmforgatókönyve sem másmilyen: „Mindig hiányzik valami, és mégis van valami plusz, amit hozzáteszek a történethez. Tudom, amit ők akkor még nem tudhattak.” Talán ez a legfeltűnőbb: történelmi eseményeket úgy feleleveníteni, hogy az utólagos tudást is hozzáadjuk. Ezért a narrátor nem elégszik meg a tények rögzítésével, mindent magyaráz is. Az eseményekhez – mások emlékeihez (!) vagy történelmi tényekhez – gyakorta fűz kommentárt, semmit sem hagy elmondatlanul, beszél akkor is, amikor hallgatnia kellene. Különösen zavaró, amikor mások visszaemlékezését véleményezi: „Valaki me-

sélte egyszer, hogy az a férfi, aki megölte az egyik nőismerősüket, de előtte meg is erőszakolta, azóta is minden vasárnap elkerékpározik előttük, rendszeresen jár misére, gyón, áldozik. Ezek az emberek tudják, ki tette, ki volt a nőismerősük gyilkosa, a meggyilkolt, megerőszkolt nő hozzátartozóinak persze sose merték elmondani” – olvassuk egy helyen. Majd azonnal halljuk az elbeszélő naiv kérdéseit és ostoba válaszát: „Miért hallgattak évtizedeken keresztül a szemtanúk? Mitől féltetek? Vajon ha a saját nagyanyjunktól, anyjunktól lett volna szó, akkor is hallgattak volna? Nem hiszem.”

Én viszont elhiszem. Nem akartak azonnal a Goli-otokra kerülni. De mintha Helén nem fogta volna föl a helyzet életveszélyes komolyságát. Mintha mégsem hallott volna eleget a délvidéki eseményekről, és nem olvasott volna Újvidéken kívüli történekekről. Például arról, hogy egy másik bácskai faluban, Bezdánban a tömeges kivégzést követően az emberek segélykiáltásokat hallottak a tömegsír felől, mégsem mertek odamenni, nem mertek segíteni a valószínűleg életben maradt áldozatokon (dr. Balla Ferenc – dr. Balla István: *A bezdáni vérengzés, 1944*). Mintha Helén nem olvasott volna a perfid megfélemlítésekről. Vagy nem egy olyan társadalomban nőtt volna fel, amelynek szintén volt elég elhallgatnivalója traumatikus eseményekről. Mintha nem diktatúrában élte volna le élete nagy részét.

Pszichológusként pedig éppenséggel ismerhetné Dori Laub traumaelméletét, miszerint a félelem, hogy a sors rossz ómenként visszatérhet, kulcsszerepet játszik a trauma-elbeszélésekben, és ez fosztja meg mind a tanút, mind az emlékezőt a róla való beszédétől. A csend a biztonságot szavatolja, de a szavak kimondása által az, amitől valaki rejtőzni próbált, újraéledhet. Ezen túlmenően pedig már maga a beszéd aktusa is traumatikussá válhat. S a felélesztés, a beszéd már nem gyógyírként hat, hanem további trauma forrásává válik. A félelem lélektanát járja körül például Aleksandar Tišma is *Blahm* könyve című regényében, de a trauma elbeszélésének ékes példáját láthatjuk *Igaz történet* címmel megjelent visszaemlékezésében Aleksandar Tišma nagyanyja, Müller Teréz is, aki egyike volt az újvidéki razzia túlélőinek – pár lépéssel a Dunán vágott léktől fordították vissza. Müller Teréz bizonyára a családját is meg akarta kímélni a történektől, amikor visszafogottan adja elő a vele történeteket, hiszen lánya így reagált a hallottakra: „Szegény Olgám az izgalomtól merevgörcsöt kapott, alig bírtuk Gáborral ágyba fektetni. Az izgalmat Olgámnál ágyban fekvő pihentem ki pár nap, szombaton, vasárnap és hétfőn.” Dori Laub szerint a traumatikus elbeszéléseket hallgatók „védelmi álláspontjának” egyike a teljes paralízis, valamint a „teljes visszavonulás és lebénulás a kétségbeeséstől”.

A test mindent tud legjobb fejezete a Trombitás Janó hagyatékát közlő, aki a legutóbbi háború idején, '91-ben költözik az édesanyjával Budapestre, nem tudja megszokni új környezetét, és felakasztja magát. Feljegyzéseket készít Imrének, aki a narrátor rendelkezésére bocsátja. Trombitás Janó egyszerű emberekről ír, akik főként 1941 és 1944 között estek áldozatul. Teljes homályban marad ugyan, hogy neki miért a mondott időszak érdekes, hiszen nem élte át ezeket az eseményeket, s kiderül róla, 1970-ben volt gimnazista, vajmi kevés hasonló történetet hallhatott: szerelme-sekről, akik véletlenül voltak rossz helyen, Boros honvédről, akik képtelen embert ölni, a körorvos-ról, aki mindenkin segített, a lányról, akit megerőszkolnak a partizánok, a szépasszonyról, aki öngyilkos lesz, mert nem tudja elviselni, hogy maga is részt vett emberek gyilkolásában, az illegális kommunista feleségéről, aki nem olvassa el férje naplóját... A történetek éppen azért válnak érdekessé, mert itt egy másik narrátor beszél, Trombitás Janó, aki egészen más szempontokat, elbeszélői eljárásokat érvényesít a történetlétesítés során. Szabályos tárcákat ír, s mint a szépirodalom általában, teret enged az olvasói fantáziának.

A referenciális olvasat apró tévedéseket is regisztrálhatna: Újvidéken nincs Dunára néző temető; Újvidékre utazva nem esik útba Magyarokiszaga; és nehezen hihető az is, hogy a vukovári harcok áthallatszottak Magyarországra, sokkal valószínűbb, hogy a majd tíz évvel későbbi bombázások voltak azok, amelyeket hallhattak az ott élők. De olyan valószínűtlen kijelentésekre is kitérhetne, amelyet Matyi forgatókönyve vizionál: nagy egyetértésben tárják fel a tömegsírokat, hogy mindenki békében eltemethesse a halottait – ugyanis ez a helyzet a teljes tájékozatlanságot feltételezi, hiszen az esetek nagy részében még az sem derült ki, pontosan hol vannak a tömegsírok; középületeket, jobb esetben tenispályát építettek rájuk, még az is kérdéses, egyáltalán hol kellene keresni azokat. Ez azonban merő szórszálhasogatás lenne. A regény legszembetűnőbb sztereotípiája mellett azonban nem lehet elsiklani, mert az összes tényfeltáró munka és kutatás valójában ennek cáfolataként jön létre. A regény folyamatosan szuggerálja, Matyi pedig a következőképpen fogalmazza meg:

„Ebből a filmből ki kell derülnie, hogy a 44 őszén történt kegyetlen öldöklés a 41/42-ben történtek közvetlen következménye.” Ez, a hatalom és a közvélekedés által elfogadott „eredeti” elmélet valójában a jogos büntetésről szól, arról, hogy a délvidéki magyarok meg is érdemelték, amit kaptak 1944-ben. A megtorlás, a viszontgyilkolás indoklásaként tulajdonképpen a kollektív bűnösség teóriája, amely máig gátolja a történetekkel való szembenézést és a gyász munkát. Holott a korszerű történeti munkák ma már ki merik mondani, hogy a háborús ellenség kollaboránsaival való leszámolás mellett a térség nemzetiségi összetételének megváltoztatása, a gyűlölet, a győztes bosszúvágya és rablási szándéka is közrejátszott a megtorló hadjárat végrehajtásában.

Nem tisztzem a történelmi félrehallások kiigazítása vagy a meggyőzés egy máig vitákat kiváltó kérdésben, nem vagyok történész, és távol áll tőlem az a gondolat is, hogy egy regényben fontosabb lenne a történeti hitelesség az irodalminál. Hogy éppen az újvidéki fejezetnél időztem el hosszabban, az a referenciális olvasat adta körülményekből adódik. Az előbbieken leírtaknál feltűnőbb, mennyi közhely és publicisztikus klisé fedezhető fel a könyvben. A magyarok depressziósak és önsorsrontóak, ezzel szemben a spanyolok tapintatosak és nagyvonalúak. Újvidék mint a borzalmak városa, Madrid mint a szabadság színhelye tematizálódik. A regényben viszont arra is találunk példát, amikor a sztereotípiák életképesek; ez akkor fordul elő, ha nem a narrátor mondja ki azokat, hanem valamelyik szereplő, akit jellemez. Ilyenkor hiteles, hogy a bácskaiakat iszákosoknak nevezék, ami férfiasságuk bizonyítéka. Ide tartozik a madridi Concha kijelentése is, aki télen-nyáron farmerben és ujjatlan pólóban jár, „nem bír elviselni semmit, aminek ujja van, még a rövid ujjú pólókból is ujjatlant csinál. Télen, ha kell, akár az irhabundát is felveszi rá, de szereti, ha jár a hóna alatt a levegő, nehogy bepálljon neki, mint a franciáknak, akik nem mosakodnak rendesen, bűdösek, azért találják ki azt a rengeteg parfümöt”.

A szöveg egészének megformálására illik a következő kiragadott részlet: a regény egyik szereplője „nem szeret alaposan megbámulni semmit, mindent újra úgy néz, mintha csak véletlenül végigsuhanna rajta a tekintete”. Sehol nem látjuk az elmélyült tekintetet, az elidőzést, inkább a publicisztikus fordulatok szapora sorjázását. Különösen hiányzik a külső tekintetet, a más nézőpont. Nem a Másikat, hanem a Másik kapkodó tekintetét látjuk.

A történet másik szálán egy szokatlan nevelődéstörténet bontakozik, egy nem mindennapi színészházaspár ikergyermekei – Anna és Matyi – története, akik oly szorosan kötődnek egymáshoz, hogy Anna „egyszerre az édesanyja, a nővére, a felesége és a szeretője is akart lenni az öccsének”. Közéjük furakodik be a narrátor, aki kezdetben mindkettejükkel, majd Matyival, később Annával alakít ki bensőséges kapcsolatot. Az öntörvényűen felnőtt gyerekek előtt minden nyitva áll, amit a felnőttek világa általában eltakarna előlük – itt Jean Cocteau *Vásott kölykök* című műve is eszünkbe juthat –, a bontakozó, önmagára ismerő testiség, a szenzualitás ebben a történetben működik jól, s majd Matyi és Imre egy-egy pillantásában válik igazán történetalkotó elemmé. A könyv legszebb lapjain a festő modelljének arcát fürkészi, s a befogadóra bízta a következtetések levonását: „Matyi Imre szája vonalát figyelni, a szemét az arcával együtt első pillantásra lefényképezi magában. Mintha ujjbegyén érezné a finom rovátkákat, a kissé előreugró felső ajak csúcsát, a szájugot, az alsó ajak egyre élesebben kirajzolódó kontúrjait. Szeretne minél tovább elidőzni rajta, de a keze hajtja tovább, úgy érzi, mintha egy örökkévalóság óta rajzolná. Ha hirtelen cselekvésre szánhatná el magát, akkor első mozdulata az érintés lenne. Ahogy a hitetlenkedő gyermek ösztönös kíváncsiságán, ugyanúgy az önmagán valami miatt uralkodni kénytelen emberén is csak az érintés segíthet ilyenkor, mert minden szónál valóságosabb a bőrfelszín, a testmeleg.” A regényben azonban sokat ígérő címe ellenére a testiség szemérmesen tematizálódik, vagy az elmélkedés határán marad. (Forum, 2015)

TARY ORSOLYA

Társértő pillanatképek, avagy önarckép másokban

Tóth László: Határsértők, I. rész

TARY ORSOLYA (1989) Budapest

Mások arcára vetített mozgó önarckép Tóth László legújabb esszékötete. Rendhagyó ez az önéletírás – nem is önéletírás, mert tizenhét, a szerző identitását meghatározó író, költő, munkatárs, barát portréját villantja fel Tóth, keresve bennük önmagát, az „én”-t. Éppen ezért nem beszélhetünk konkrét értelemben vett íróportrékról, hacsak nem belső portrékról, pillanatsfelvételekről, a teljesség igénye nélkül. Tóth a műfajok határait feszegeti, „sértegeti”, akárcsak egyik mintája és témája, Somlyó György. Átjárást látunk önéletírás, memoár, íróportré és tanulmány között. Személyes hang és objektív elbeszélés egymást gomolyítja, emlékszilánkok és idézetek fonódnak egybe. „Mozgó önarcképet” említettem, mert mintegy diavetítés-szerűen ugrálunk térben és időben, kiollózva „egy pillanatnyi” Tóth Lászlót a történelmi szövetből, amit múltnak hívunk. Az író visszanyúl a jelenből, hogy újra találkozzon mestereivel és szellemi testvéreivel, hogy az életéből kikopottak (kivételesen Fried István) ne kophassanak ki emlékezetéből s a kollektív emlékezetből. A *Határsértők* az ilyen „átcsempészések” révén küldetést teljesít: az „én”-elbeszélés részleges irodalomtörténeté, történelemkönyvvé tágul. Minden fejezet Tóth lelki enciklopédiájának külön szócikke, s e szócikk-fejezetek sajátlagos emlékkönyvet alkotnak. A megrögzött „öngyűjtő” ember immár nemcsak másokból,¹ de másokat is gyűjt. Embergűjteménye első kötete pedig feltételezhetőleg a legszuggesztívebb alakokat mutatja be. Weöres Sándor a verset, Mészöly Miklós a prózát reformálta meg számára, előbbi „arkhimédészi pontként”, utóbbi „sorvezetőként” igazgatta s igazgatja pályáján.

Ez az „irodalmi szemle” (utalva ezzel a költő szerkesztette folyóiraatra) hasznos szakirodalom Tóth Lászlóhoz. Nemcsak megkönnyíti a mindenkori értelmező dolgát a hatásmechanizmusok keresésében, de feltárja előttünk a csehszlovákiai kisebbségi s általánosságban a kisebbségi magyar sors, kisebbségi magyar irodalom lehetőségeit és lehetetlenségeit. Mert volt időszak, amikor a magyar nyelvű irodalom „idegenben” kevésbé minősült veszélyesnek, ezért több mindent megengedhetett magának; sőt volt olyan időszak is, amikor szükség volt az anyanyelvi irodalomra: kellett. Ez volt az első generációs elcsatoltak ideje, amikor igény támadt az „új” kollektív identitás megfogalmazására, kifejezésére. Hogy elmondják, „hát így vagyunk”, s még inkább „hogyan legyünk”. De volt olyan időszak is, amikor az államhatalom katonái az Irodalmi Szemle lapszámaikat sorra jelentették fel, és kifizethetetlen mértékű büntetéseket rótták ki a „felelősökre”.

A „prágai tavasz” elnyomása nemcsak a reformtörekvések leverését jelentette, hanem kettős tragédiát is a magyarság számára: magyarországi magyarokat köteleztek bevonulásra csehszlovákiai magyarok ellen, akiknek nemcsak ezzel az abszurd helyzettel kellett megbirkózniuk, de a megújuló nacionalista szelekkel is. A már eleve megtört önazonosság (az „itt magyar, ott csehszlovák, itt is idegen, ott is idegen vagyok” érzete) tovább repedezett. Ezt tetézte az erőszakos konszolidáció, a „normalizáció”, amely gyakorlatilag eltiltotta a felvidéki magyarságot anyaországi kultúrájának egészétől. Így ír erről a szerző az emberi jogok érdekében felszólaló Charta '77 kapcsán: „Mészöly tilalmi listán volt nálunk, a Charta '77 aláírói elleni csehszlovákiai boszorkányüldözést elítélő magyarországi rokonszenv-nyilatkozatot ugyancsak aláíró Csoóri Sándorral együtt (de más miatt, a *Nemzet és erőszak* gondolatai végett tilalmi listán volt Illyés Gyula is) – s hogy humorosabb legyen a dolog, rajta volt Lope de Vega is! –, tehát még a nevüket sem lehetett leírni kockázatvállalás nélkül.”

A kommunizmus évtizedei abszurdisztánt teremtettek Kelet-Közép-Európában (s nem bizonyos, hogy ez véget ért a kommunizmus bukásával). Talán éppen ezért virágzott a humor a legnagyobb önkény és terror idején is, de az idézet kapcsán látható, hogy szinte tálcán kínálta magát a rendszer, hogy nevetségessé tegyék. Tóth egy klasszikussá vált viccet be is emel egyik nemzedéktársáról, Hervay Gizelláról szóló esszéjébe. Beszélgetésük során szóba kerül egyik közös ismerősük betiltása, mire Tóth megkérdezi költő kollegináját, hogy „tudja-e, ismerősünk publikálási tilalmát »Mi célból« rendelték el. De nem ismerte a szójátékos választ, ezért kíváncsian nézett rám:

»Hát A-czélből«, válaszoltam, mire ő, még mielőtt elnevette volna magát, már vágta is rá – szemében huncutkás mosollyal – villámgyorsan: »És mi erre mit csinálunk?« Persze erre meg én nem tudtam a választ, hiszen a replikát ott helyben találta ki, s már nevetett is: »E-fehéredünk«, mire nálam is leesett a tantusz, megértve az utalást az aczéli kultúrpolitika sokak szerint Moszkvából vezényelt csinovnyikjára, E. Fehér Pálra.”

Kedélyes anekdotákban, humoros megjegyzésekben bár nem szűkölködik a könyv, mégsem ez adja alaptónust; minden írásra rátelepszik valamiféle melankólia, amelyet a „szereplők” okozta hiányérzet és a viszontagságos életre való visszatekintés kettőse szervez. Sziveri János, a fiatalon elhunyt újvidéki költő temetésén mélyen elnyomott (és mégis mindent meghatározó) érzések szabadulnak fel az íróból:

„[A] Farkasréti temetőben döbbsen néztem a gyászoló gyülekezet közt zavartan tébláboló kisleányt. Ránézésre annyi idő lehetett, mint én az édesapám temetésekor. Nem sírt, ahogy annak idején én sem. S ahogy e kissrácot néztem, mintha azt láttam volna, hogyan állhattam és viselkedhettem én azon a bizonyos, hatvan évvel ezelőtti napon, amiről mára semmi emlékem nem maradt már. [...] Úgy éreztem: János kisleány nem sokat ért abból, ami körülötte történik. Ahogy én sem érthettem annak idején semmit.

És most, annyi év elteltével, még kevésbé értem az egészet.

Csak a síráshoz lettem érett.

Még ha az olyan férfiatlan is, nagyapám.”

Megkerülhetetlen kérdés, hogy hogyan viszonyul ez az „önéletrajz” az énhez és a családdhoz. Ezen a ponton ugyanis érezhetünk némi kielégületlenséget. Tóth László Budapesten született 1949. szeptember 26-án, ötéves korában azonban, édesapja halála miatt, Csehszlovákiába, Izsára költöztek édesanyjával (s az izsaiak ezért csak pesti Laciként emlegették a költőt). Mindkét szülője onnan származott el. Komáromban érettségizett, és Pozsonyban kezdte a főiskolát, amelyet nem fejezett be, s „rövidesen sörgyári, később traktorgyári munkás, továbbá pincér, raktáros, majd 1969-ben a Kis Építő című gyermeklap szerkesztője, végül 1975-ig – kisebb-nagyobb megszakításokkal – a Csallóköz című dunaszerdahelyi járási lap szerkesztő-újságírója lett”.² Az idézett időszakról a kötet nem sokat árul el. Az elliptikus felépítés okát a rendhagyóságban kereshetjük: egy irodalmi közegű „én” szakmai önéletrajzát olvassuk, s ehhez a sörgyári munka valóban nem volna releváns tapasztalat.

A családi és privát szféra ezért csak minimális hányadban szerepel az írásokban. Elszórt információkból szerzünk tudomást arról, hogy a költő főiskolai diákéveiben (s azután egy rövid ideig) vegyészhallgató barátai kollégiumi szobájában lakott két ágy között, a nyári éjszakákat a Medikus kert fái alatt vagy a főpályaudvaron töltötte, s mielőtt megtalálta volna „hűtőmentes” alberletét, éjjelenként a Hét szerkesztőségében aludt két összetolt fotelban. Izzalmas utalásokat olvashatunk egy állampolgársági kérelem bürokratikus körülményeivel kapcsolatban mégis szokatlanul bőbeszédű a szerző. Az érzelem eluralkodik az objektivitáson, akár csak a temetésélménykor: „Fájdalmas-furcsa tapasztalat volt például a híres-nevezetes KEOKH (ma Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság) Andrassy (akkor még Népköztársaság) úti épületében – mellesleg szülővárosomban – egyedüli magyarként beállni a sorba, és akár századikként kivárni, mikor szólítanak, majd végigcsinálni ugyanazt a tortúrát, amit a vietnamiaknak, araboknak, afrikaiaknak kellett. Miként az is, hogy amikor végre kézhez kaptam a letelepedési engedélyemet, abban a szülőváros neve: Budapest mellett az Állampolgárság rovatban ez állt: »Hontalan«. Vagyis nekem megadatott a *dicsőség*, hogy szülővárosomban legyek hivatalosan hontalan...” Talán ez az állandó hontalanságérzet, idegenségélmény is felelős azért, hogy Tóth végül 2005-ben új családot alapítva visszaköltözött Szlovákiába.

Múltat és sorsot nem lehet cserélni (ha rendszert váltani lehet is). S tegyük hozzá, a magyar kommunizmus sem minősülhetett valójában menedéknek; a korhangulatot, a közérzetet a kötelező optimista maszk alatt mindenhol enerváltság vagy szorongás jellemezte. Érzékletes példát erre a Csiki László-esszében olvashatunk. A szerző sokat utazott, „faluzott” barátjával, s egyik útjuk során Csesztvén, a vegyesbolt előtt rengeteg földbe taposott piros kupakra lett figyelmes. „Csikinek [...] a helyismerete is mélyrehatóbb volt az enyémnél, nem okozott gondot a válasz: sósorszeszesüvegkupakok. Igen ám, de a helybeliek nem heveny reumatikus vagy fej-, illetve fogfájásuk csillapítására, esetleg masszírozásra használták a boldog emlékeztető hajdani gyógyszerész, Erényi Béla mentollal vegyített csodaszerét, mely már a 19. század vége felé kiszorította összes elődjét, így a Brázay

Kálmán-félét is, hanem a nyomasztó kilátástalanság ellen, bár annyiban eredeti rendeltetésének megfelelően, hogy vérkeringés-javítóként: a legolcsóbb szesz gyanánt.”

A *Határsértők* érdekes tény- és élményanyagot közöl, de szociográfiai vonulata ellenére főleg irodalmi szakmabeliek számára forgatandó. Személyes leírásokban, bennfentes lélekrajzokban állnak eléink Tóth László „figurái”. Thurzó Gáborról, a *Ködlovagok* kötet (írói arcképek!) összeállítójáról megtudjuk, hogy dadogott gyermekkorában, de kitartása révén leküzdötte. A „kohéziós erővel bíró” Zalabai Zsigmondban a Tóthtal való levelezés tartotta a lelket egyéves kötelező katonai szolgálatán, s a levelekből kiderül, hogy a távollétében is elsőként az Irodalmi Szemle színvonala foglalkoztatta. Simonffy András, a hatvanas évek „közérzet-irodalmának” egyik ikonikus alakja viszonylag sikeresnek mondható indulása ellenére egy ideig tizenharmad-magával lakott egy lakásban. A festőből költővé lett Deák Lászlóval közös gyászidőszakot éltek meg (Deák a feleségét, Tóth a három hónapos kislányát veszítette el). Hervay Gizella erdélyi költőt tragikus sorsa szinte predesztinálta az öngyilkosságra, gyermekkorában háta mögött robbant fel a Margit híd, férje, Szilágyi Domokos öngyilkos, fiuk, Attila pedig a bukaresti földrengés áldozata lett. Pedig az anya már a budapesti áttelepülésüket szervezte... Érzékletesen vázolja egy helyütt Tóth az áttelepülés okozta lelki traumákat is: „volt, akinél mindenféle bírósági perpatvarokkal, volt, akinél súlyos depresszióval, volt, akinél átmeneti potenciazavarokkal, s leggyakrabban teljes alkotásképtelenséggel járt ez a hosszabb-rövidebb ideig tartó tortúra”. Az író depresszióról és tériszonyról számol be önmaga kapcsán.

Tóth László „portréiban” tragikus, kelet-közép-európai tragikomikus és komikus szituációkba is beavat bennünket. Kormos Istvánnak ötvenévesen sem volt saját lakása, de éppen a bohém életmód miatt költözhetett ki alkalmanként Párizsba, ahol egyszer Jean-Paul Belmondóval is lábtengőzött. A Világszövetség folyóirat szerkesztősége egy beregszászi út során tankkal veszi be az Ung által elmosott szállót, Hornyik Miklóssal az élen. Ozsvald Árpád, az első generációs határon túli, cseh-szlovákiai magyar költő (a kései após) pedig hadgyakorlat közben csapdába vezette tankját egy vadvirág miatt. Fodor Andrásról nemcsak az derül ki, hogy mindig szigorúan a nyári fonyódi tartózkodására időzítette a versfaragást (és itt meg is írta éves „lírai termését”), de az is: annyira szerette a *Dallast*, hogy egy közönségtalálkozó-turné során egy vendéglőnél le kellett húzódnuk megnézni az aktuális epizódot.

Nem szeretném elősorolni, hogy mely művésztől (akik minden bizonnyal egytől egyig életművészek is voltak) milyen többletet kapott Tóth László, ezt nagy alaposággal megteszi Kulcsár Ferenc.³ Kulcsár az Egyszemű éjszaka költői kör tagjaként (akárcsak az egyik megidézett, Mikola Anikó) elég közelről ismerheti a szerzőt. A „távkritikust” azonban, mint minden olvasót, elsőik közt foglalkoztatja, hogy mit kapott ő a könyvtől, amelyről írnia kell. Mit kaptunk tehát Tóth Lászlótól? Kiegészítést a magyar irodalom történet(ei)hez. Bevezetést egy „elsikkadt” recepciójú nemzedékbe (az említett költői körbe). És egy problémaérzékeny, elemző múltelbeszélést, értékes észrevételekkel és kérdésekkel, például: „miként lehet az, hogy irodalmunknak évszázadok óta először – s immár talán a második-harmadik nemzedékében – nincsen igazi, a korábbiakhoz fogható élő klasszikusa?”

Kifogásunk mindössze három van, amelyek azonban nem elhanyagolhatók. A szöveg olykor túlzó, megterhelő, a többsoros mondatok értelmezése, áramlása gyakran megakad egy gondolatjeles vagy zárójeles közbevetésen. A három nagy fejezet némi aránytalanságot mutat: a weöresi befolyást (I. fejezet) még tekinthetjük egyenértékűnek a tizenöt szereplőt magába foglaló II. fejezettel, de a III. fejezetként önállóan tagolt Fried István-esszé nem érezzük azonos fajsúlyúnak. S végül kisé túlzónak tartjuk a hátsó borító végkövetkeztetését, amely a „minden emlékezés egyben teremtés” axióma mentén arra a megállapításra jut, hogy „Tóth kötete ilyen értelemben bizvást nevezhető akár a teremtés egyik könyvének...” Hatásos mondat, de irreleváns, mert minden kreatív írás: teremtés.

Végezetül egy rövid eszmefuttatás erejéig térjünk rá a szövegiség posztmodern poétikájában otthonosan mozgó költő címválasztására is. (A *Határsértők* titulus 2015-ben könnyedén aktualizálható politikailag, s ez a figyelemfelkeltés minden bizonnyal jót tesz a könyvnek.) A határsértés nem minden esszéalany esetében kardinális tulajdonság. A kötetegész tekintetében azonban világossá válik, hogy a bűncselekménnyé avanszált szabálysértés nem elsősorban az egyéni, politikai vagy műfaji határok sértését jelenti, hanem a szerzői „én” határának átlépését – tehát magát az impulzust, a ráhatást. S ha a *Határsértők* illegitim, peremlétre utaló negatív fogalmát a szóalak felől

vizsgáljuk, pozitív töltést is találunk: a „társértőt”. Valami ilyesmi történik itt. Az érték- és sorsközösség megvallása s a valamikori ismeretség felett érzett öröm. A (lelki, szellemi, honfi-, kor-) társak megértése és az általuk történő önmegértés. József Attilára asszociálva: arcfürösztés másokban.⁴ (*Gondolat, 2015*)

JEGYZETEK

¹ Az online Irodalmi Szemle 2014 októberében közöl egy önéletrajzi beszélgetést Tóth Lászlóval, amelyben így nyilatkozik a költő: „ha azt vesszük, az ember szinte mást sem tesz egész életében, mint hogy a felmenőtől örökölt s a génjei által közvetített tapasztalatok mellé összelopkodik magát. Kezdetben a szüleitől, közvetlen környezetétől les el viselkedésmintákat, szavakat, szófordulatokat, majd mind szélesebb körben, kíméletlenül és gátlástalanul elveszi másoktól – kollégáitól, szerelmeitől, barátaitól, de olvasmányaiból is – mindazt, ami a maga egyedi és megismételhetetlen identitásához szükséges. S ha ez így van az emberrel, miért lenne másképpen a verssel?” <http://www.irodalmiszemle.bici.sk/lapszamok/2014/2014-oktober/2121-toth-laszlo-a-szoevegember-oeneletrajzi-beszelgetesek>

² Tóth László életrajza a költő hivatalos honlapján megtalálható: http://tothlaszlo.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=29

³ KULCSÁR Ferenc, *Tóth László: Határsértők*, <http://www.felvidek.ma/ajanlo/konyvajanlo/55505-toth-laszlo-hatarsertok>

⁴ „Hiába fürösztöd önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat.” József Attila: *Nem én kiáltok*

SZAKOLCZAY LAJOS

Kiülni az idő elé

Lezsák Sándor: Társai elmentek Megváltót nézni

SZAKOLCZAY LAJOS (1941) Budapest

Rendkívüli pálya, rendkívüli életmód. De egy költő – aki igazán költő – élhet-e másként, mint a vers ígézetében? Hogy Lezsák Sándort az igazságmondás-igazságkeresés, a köz nemes szolgálata vitte-e a politikusi pályára, miközben időlegesen odahagyta a versírást követő publikálást, nem tudhatni. Úgy látta, gondolom, hogy hasznosabb munkát tud végezni – lásd a legendás lakiteleki sátor rendszerváltó hatását –, ha (nagy szó!) népe fölemelése érdekében cselekszik.

Mindig is ezt akarta – a közösséget fölrazni. Az egyetemes magyarság érdekében, ideértve a Trianon által meglopott nemzeti kisebbségeket is, cselekedni. Ám a vers mint életforma sosem maradhat abba. Korai költészete sem volt más – egy balladai, néhol fájdalmas, némelykor vigasztaló *balladai láz* kivetítése.

Ebben a tág horizontban természetesen benne volt a fiatal értelmiségi végül valósággá vált illúziója – nem akármilyen tett: képesítés nélkül tanítást vállalni a tanyavilágot is kiszolgáló kis alföldi faluban – és az a jobbra Németh Lászlóhoz köthető *növési (növekedési) terv*, amely mindvégig iránymutatóként szolgált. Érdekes, hogy az építés lendülete (ideértve az önépítést is) megmaradt a szigorú korlátoknál. Életmódban, költészetben, politikában – csak az igazat! Ha kell, bajvívó szabályával vágott rendet – ezt tették klasszikusaink is, Zrínyitől és Balassitól Nagy Gáspárig –, ha szükséges, a bársonyosig elmenő szép szóval.

Ki gondolta volna, hogy a profi politikussá vált író továbbra is – másfajta terhelése miatt nyilván ritkábban – a költészettel kötött szövetségének áldoz. Pedig ezt tette. Lezsák azonban valójában nem közéleti lírát művelt (és művel), legalábbis a hagyományos értelemben vett ilyen jellegű szólásoktól távol áll a verse, hanem önmegvalósító gesztussal a családot, az otthont, a reményteli reménykedést, a metaforaként élő Kárpát-medence kis és nagy „ügyeit” (a farkaslakai szívárványt és Trianont), az ellopott forradalom és tönkrevert március miatti szégyent és a bátor helytállás fegyelmét állítja lírája fókuszába.

Keresetlen, egyszerűnek tetsző beszéd az övé, mintha a „nagy szavak” aknája – másfajta robbanásban hisz – nem is érdekelné. Közben a konkrét vers – lásd *A kimondhatóság határáig könnyelmű helyszínrajz az LS-49/1030-íróasztal és környéke/I. jelzésű aktához* bravúros, jellemrajzként is fölfogható leltárát –, a gondolatritmusra épülő „prózavers” különféle válfajaiban megnyilvánuló „lírai korbács” (*Csoóri Sándor látogatói*, a Nagy László irtalmos haragját követő *A fészekből kizuhant város, Babák a nézőtéren*) éppúgy robban, mint a metaforába bújtatott, gyakorta biblikus élethelyzeteket és a megvertséget imával fölidéző régmúlt (*tegnapi és mai történelem*) megannyi fóliánsa, kódex-bejegyzése (*A Csíki névtelen jegyzései*).

Kétségkívül, valaminő profán – magyarán: látva lássatok! – rejtezésről van szó. A metaforaként megélt látomás kiteljesítéséről. *A líra-én* nem tud – nem is akar – annyira hátrálni, hogy a maszkos örömtáncban (mi más volna a *Kik jönnek a házamhoz* leleplezése) ne volna fölfedezhető a kortörténeti valóság. Az ügynök, a cenzúra, a besúgásra épülő szocialista hatalom rémuralma.

A hetvenes–nyolcvanas éveket írjuk, amikor valójában már enyhülni kellene az állami dresszura szigorának, a szellemi emberek, köztük az írók megvesszőzésének. Ám 1848 és 1956 távolian is közeli – letagadott – igazsága egyre jobban éget. A költő első verseskönyve, a *Békebeli Éjszaka* (1983) már nyitó darabjában a „szellőztető március” tavaszi pompájáról regél. „Micsoda tavaszi Respublika! Csillagot / rúg most Európa, de tisztul a Kert, / s pocsolja-szemekből hiába figyel / a félhold Személyem Köztársaságát, / úgy élek már, olyan védtelen méltóságban, / titkomat szélnek eresztve, amilyen / nyugalomban március pontos híreket mond...” (*Március*). Kulcsszó a „védtelen méltóságban”. Azért is, mert a félelem és reszketés – hányszor bekopogtatott házukba az éjjeli látogató! – az igazmondás páncélingjét szüli meg.

Szavakba kellett burkolózni, groteszk léthelyzetekbe és föloldozásért esdeklő imákba – *A rádió-bemondó szavai a vak leányhoz, A nyugdíjas sintér aranylakodalmán, A tenyeret szögező fiát neveli, illetve Rákóczi panasza a rodostói kápolnában, Békebeli Éjszaka, Julianus harmadik útja, Évforduló* –, hogy kimondhassa: *Személyem Köztársasága* érinthetetlen (önérzetét növelvén hasonló államforma-játékkal dicsekedett egyik versében a nyugati magyar irodalom egyik jelese, András Sándor is).

Eme bátor kiálláshoz erősítő háttérnek ott volt a régi József Attila Kör forradalmisága – Lezsák a kései, 2014-es emlékező versében (*Tudósítás a Millenárissról, egy születésnapról*) nosztalgikus bájjal szívére öleli a hajdani barátokat –, és ott a Nyugatról beszüremelő szemnyitogató példák (Új Látóhatár, Nemzetőr, azon belül is Tollas Tibor tevékenysége: *Gloria victis 1848, Gloria victis 1956* stb.). Bármennyire is serénykedett a besúgók siserahada, hogy letörje a hiedelemvilágban is otthonos *tisztán látó* szarvát, visszapattant a makulátlanról.

Persze ebben a *tartásban* góg is volt, hon- és családszerelem is volt, nem kevésbé a (vesztesnek sosem látszó) megtámadott minden galádsággal szembeni könyörtelensége. Több minden – a Vörösmarty-, Petőfi-, Illyés-, Jékely-, Dsida-, Tollas-, Kodály-sor és -helyzet – allúzióként belopódzik a versekbe, de a haragos költeményekben leginkább az Adytól csent, Nagy László révén „újraszentelt” ostor suhog. Nem véletlen, hogy a nagy újítók mellett Lezsák kortársként annak a tisztán szóló költőhadnak, az *Elérhetetlen föld* lírikusainak is örököse, akikről büszkén írhatta a *Versben bujdosó* poétája: „ezek a fiatalok a torkon vágott forradalmak pirosát és gyászát viselik belül”.

Méltó állapot, ha sokszor befelé nyelt is a sírás, egy talpig edzett, a szavak libikókájára mindig az igazságot, az igaznak vélt helyzetet fölültető költőhöz. Ez a magatartásforma még olyan líradarabokban is jelentkezik – jó példa erre a groteskségében is félelmetes *Séta a Grand Trianonban*: „Elindulok. Mintha / Európa albumában, a / Világéjszakában, / préselt virágok, // lélegző mondatok. / Már megint egy mond- / hatatlan vers vagyok. / Áramol téniszony” –, amelyek abszurd vagy ahhoz közeli voltak ellenére ugyancsak az elementáris erejű *ítélkező hang* megjelenítői. A drámaírás csinját-binját és a drámai helyzeteket mesteri fokon ismerő költő – újólag és újólag meg kell említeni remekművű abszurdját, a *Nyolcvan vödör levegőt* – párbeszédes versekben és dramolettekben is elsőrangú (*Szavak piacán; A Kertben*).

Lezsák vagabund mosolya, játékosága és virgoncságában élénk udvarló-geisztusa – a formájával is bővülő vers szinte mindig lélekhúrként pattan ki – a legtermészetesebb módon jellemzi a lírahóstit (*Sej-baj, lúdvér!; Rímes névmutató vándorláshoz, maradáshoz; Táncoltató; Kedveskedő; Páros táncrend*). Ha fürdőzik a nyelvben, a sok réműlet-éjszakával szemben föl szabadító gesztus, a költői szóalkotás olyasféle formáit követi, mint ami Bella Istvánt és Utassy Józsefet jellemezte (hetfősödik, belekeddül, kényszeredázik, csütörtükröznek, vasárnapoz – *Napozó*). Az archaikus nyelvi közegben való kutakodás – középpontban a csángó (sors- és magatartásformaként szintén becses) bájolás – a verset az *Ómagyar Mária-siralom* magasába emeli (*Felnőtt fiát siratja*).

A két korai verseskötet, a *Békebeli éjszaka* (1983) és *Fekete felhő, teafű* (1988) adja a *Társai elemek Megváltót nézni* alapját. Stílusban, látásmódban szinte azonosak. A bibliai érezettség, akár profán változatban, nem csupán szembetűnő, ám drámai hatása tagadhatatlan. A betlehemi fény és a Golgota sötétje egyként sugárzik. Úgy tetszik, mintha a költő csak válogatott verseit írta volna meg, oly elegáns a korabeli „szótlansága”. És végképp elegáns az utóbbi pár évtized termése is. Itt a groteszk hang több-kevésbé elmaradt, helyette valaminő tisztulási folyamatnak is értékelhető bölcsesség uralja a nem nagyszámú kollektívot. A ciklus címe, *Azonnali versek órája* föl villant valamit a parlamenti humorból, a pulpituson ülőt – aki szót ad a fölszóalóknak, de versaktivitását épp saját lekötöttsége gátolja – igyekszik valaminő nem hétköznapi színben föltüntetni.

Mi ez a különlegesség? A szolgálat mint munka, és a szolgálat mint bezártság. Ahogyan a *Kormánypárti frakcióban* mondja: „mert itt ülök / a nincsen és a lesz között, valahol félúton, // de nem tudom, kicsim, / hogy meddig, és otthon / megint nélkülem tavaszodik, // itt meg kezünk, lábunk / a Világnagy / Történelmi kalodában”. S Lezsáknak a nyílt beszéd most is éppúgy kenyerre, mint korábban volt. A némelykori humor és groteszk helyét, ez által alakul a vers aforisztikus bölcsességgé, a *szigorú* csodálkozás veszi át: „Amit nem mondtam el, / az romlik most. / Ma is megköveznének / Mindszenty bíborost” (*Amit nem mondtam el...*).

Hát persze, hogy érdekes színfolt a könyvben az *Attila, Isten kardja* (1993) című rockopera érzelemmel teli, a történéseket korhűen visszaadó szövege. Valódi költő költői librettót is tud írni. És bravúrosan szép a képverse, a számok garmadájaiból összeálló *Önarckép*. A toposzok (néprajzi,

történelmi stb.) versbeni szerepe – a konkrét verstől a szürrealista álomképig húzódik a sor – külön tanulmányt érdemelne. S nem különben a saját képére alakított, legegyszerűbb közlésmodorban előadott versek stílusgazdagsága is.

A Zúzdadáról másik verset írok! – a helyzet inkább fájdalmas, mint humoros, ahogyan a költő a lakiteleki Alkotmány utca 9-ből kinéz Európába – többé-kevésbé 1981-es látletet is. A lét ismerszik meg általa. Benne a lírikus „kicsi virágos Asszonyát” szólongatja. A *nagyhazán* és a *kishazán* belül a család az a kör – Lezsáknál a koncentrikus körök egymást erősítik –, amelyben a sok munka után megnyugodhat a lélek. „Ahogyan alszol, ahogyan fölébredsz, / csak úgy szabadna verset írni, / olyan egyszerűen. // Évek óta akarok Néked verset írni, / de a vers is én vagyok – / Most építünk egy házat a gyerekeknek, / ajtót nyitunk a spicliknek is, / jönnek majd a barátok is. // Aki ennyire védte- len már, / az kiülhet az idő elé – / s nem lehet bántani azt.” (*Kairosz*, 2015)

BOLDI, Jó Pásztor, 2000

ZSOLNAI GYÖRGY (1986) Budapest

ZSOLNAI GYÖRGY

Térey János: A Legkisebb Jégkorszak

Jelenkor, 2015

Nehéz szabadulni attól a gondolattól, hogy Térey Jánost sajátos vonzódása a társadalom egy bizonyos földrajzi vagy éppen szociológiai értelemben körülhatárolható szeletének bemutatásához, a zenei betétekhez, a jelenetezéshez, a vágási technikához és egyéb speciális effektekhez (és így tovább) korunk egyik első számú magyar filmsorozat-forgatókönyvírójává avatja. Ezzel nem lebecsülni, sőt, inkább magasztalni szeretném a szerzőt: az unásig ismételt formák meghaladásának kísérlete, a szabadvers-sorokba tördelt mondatok alá kevert zenei világok, a fel-feltűnő dalszövegbetétek, a hiperrealista közeget, beszédmódot kifacsaró látomások egyaránt a legújabb filmsorozatok világának formanyelvéhez közelítik Térey művét. Nem állítom azonban, hogy *A Legkisebb Jégkorszak* egy az egyben forgatókönyvként lenne használható, de azt igen, hogy a szerző intenciói között kiemelt helyen szerepel a filmszerű megformálás igénye.

Melyek azok a jegyek, amelyek a sorozatszerűségre, a valódi series-szerűségre utalnak Térey művében? Ilyen jegy például az, hogy jelen kötet tulajdonképpen protagonistánélkül maradt. Amíg *A Legkisebb Jégkorszak* előzményeként olvasható *Protokoll* meglehetősen konzervatív módon egy világosan azonosítható főhőst, Mátrai Ágostont helyezett a fókuszába, addig jelen kötet esetében csak egymás körül kavargó, valódi szándékok és célok nélküli figurák tűnnek fel. Laza egymáshoz kapcsolódásuk a közösség hálóján túl az a jól körülhatárolható budapesti negyed, ahol a mai fogalmaink szerint a felső tízezer él. Mátrai Ágoston visszaminősül egyszerű, még csak nem is túlságosan érdekes szereplővé, és helyét nem is más szereplő veszi át (erre talán még az *Asztalizenében* megismert Labancz Győző lenne a legalkalmasabb), hanem a szereplők közötti véletlen struktúrája – ki kinek az ismerőse, szeretője, főnöke, beosztottja, erőszaktevője. Ebből a szempontból a Térey által felállított facebook-struktúra nagyban hasonlít ahhoz a strukturális kísérlethez (igaz, eléggé elnagyolt módon), amelyet Nadas Péter valósított meg a *Párhuzamos történetek* című művében. Egyszerű ismeretségek, elágazások, gráfokká rendezhető, csomópontként azonosítható kapcsolatok, amelyeket a véletlen (vagy ha úgy tetszik: a sors) esetenként köteteken át-

nyúló ereje képes csak értelmezni. A hegyvidéki társaság egyetlen tagja sem értelmezhető önmagában, csakis a társaság többi tagjához való viszonyrendszerén keresztül. Sznob karakterek, nemcsak gesztusaikban, affektálásukban, hanem ontológiájukban is. Ebbe a társaságba érkezett meg Mátrai, a *Protokoll* kívülálló protokollfőnöke, és ebben a társaságban vegyült el, oldódott fel végleg. A *Protokoll* híres kétfelé ágazó lezárásán egészen *A Legkisebb Jégkorszak*ig lehetett tanakodni. Ez a cliffhanger azonban új értelmet nyer *A Legkisebb Jégkorszak* évadjában: Mátrai mint Mátrai végső soron nem élte túl a *Protokollt*, hanem átvedlett olyan újjagdaggá, akikkel szemben korábban megtartotta a három lépés távolságot, akikről gúnyosan és iróniával beszélt.

Aztán ott van a series-eszköztár egyik rendkívül jellemző példája, a zenehasználat. Egy filmsorozat epizódjában nincs annyi lehetőség körülírni egy lelkiállapotot, elmélyíteni egy karaktert, árnyalni egy helyzetet, mint az írott műfajokban. Ezért a jelentéssűrítés szinte követelmény, amelynek képi és hangyi eszközei lehetnek: például egy szereplőről úgy tudhatjuk meg, milyen érdeklődéssel, ízléssel rendelkezik, hogy az autójába szállva milyen rádióállomásra teker, illetve milyen zeneszámot indít el a lejátszón keresztül. A megfelelő soundtrack kiválasztása a megfelelő eseménysorhoz egyben egy digitális kódként is működik, hiszen azokat a narratív tartalmakat, amelyeket a narrátor nem tud hitelesen vagy egyszerűen nem akar elmondani, zenévé kódolva közölheti a befogadóval. Hogyan másként lehetne közölni ironikusabban az olvasóval azt, hogy csakugyan „kizökkent az idő”, anélkül, hogy ki kellene mondani ezt az egykoron jól hangzó, de ma már banális félmondatot? Úgy, hogy például *A Legkisebb Jégkorszak* kétségkívül korszerűtlen miniszterelnökének, Radák Zoltánnak a temetésén a hangszóróból szűrődő, kötelező Bachba némi Portishead vegyül. Vagy úgy, hogy épp az otthonról a semmibe tartó Binder Gyula protokollfőnök (szintén az előzmény regény alakjának) autórádiójában a nyolcvanas évekből szólal meg a New Order „borús, színjózán” *World* című száma. Térey zenéhez való, tudatos viszonyát remekül jellemzi egyébként az a mini betéteszé, amit Szemerédy Alma nevű figurája fogalmaz meg Lana Del Rey mint énekesnő-jelenség kapcsán, mintegy mellékesen.

És a történet, jutunk-e egyről a kettőre? Szigorú értelemben nem. Az egyetlen történés a befagyás, a jégkorszakba való átlépés. Minden ehhez képest értelmeződik, és végső soron nem bizonyul még ez az apró glaciális sem alkalmasnak arra, hogy szétdúlja a valóságunkat. A magyarra belső ellenség tör, ha ironikusan akarnánk fogalmazni: a kertek alatt szöszmötölő magyar fundamentalisták, akik az utolsó könyvre teljesen szétdúlják a 2020-as év politikai kereteit. Igaz, ők nem többek papírmásé bábuknál, akiknek nincsenek valódi szándékaik, elképzeléseik, inkább csak ösztöneik. Megformálásuk elnagyolt, ábrázolásuk skicc-szerű, már-már parodisztikusnak mondható. Térey bizonyára szándékolta alakítja a fundamentalistákat félhülyékké, jelezve, hogy a történesek folyását nem lehetnek képesek ténylegesen alakítani. Fájó viszont a felismerés, hogy a kötet végén feltűnő diszkómészárlás és a 2015 novemberének közepén lezajlott párizsi terrortámadás között csak a történelem jelenlegi folyásába kódolt érzületek teremtenek kapcsolatot, valójában ugyanis semmiféle konkordancia nincsen a fiktív és a valóságos történés között. Érdekes, hogy a szélsőségek megerősödésének problémája mennyiben foglalkoztatja Téreyt, és hogy miként fogalmazza meg ezt szinte Michel Houellebecq *Behődolásának* hangulatához egészen közel eső módon ma, Magyarországon, egy képzeletbeli jövőbe vetítve a problémát. 2019–2020 nincsen olyan messze, de valóban a politikai sci-fi világába tartoznak a robbantató, merényletet elkövető magyar fundamentalisták talán éppúgy, mint a 2018-ban felálló jobbközép–baloldali/liberális nagykoalíció létrejötte is. De ez tényleg az író szabadsága; a ma leginkább égetőbb kérdése inkább az lehet, hogy mik azok az ideggócok, feszültségek, amelyek egy, a társadalom legapróbb rezdüléseire is oly fogékony alkotót arra késztetnek, hogy extrapolálva

azokat egy terrorba hajló, véres scenáriót vázoljon előtünk.

Visszatérve a történetességre: éppen annyira nincsen jelentősége egyik-másik epizódnak a kötet során, mint azoknak a betétjeleneteknek, amelyeket Labancz Győző rejtélyesen hallucinál hol visszavonuló szovjet katonákról, hol Eichmannról, hol Jókai asztaltársaságáról. A hely szelleme csupán ez a néhány jelenés, mondhatjuk, éppen úgy szellemek, mint a Normafa, Németvölgy, Istenhegy, Zugliget és a Svábhegy tipikus alakjai. Indifferens az egyes emberek sorsa, a társadalmi mobilitás oda-vissza ugráló görbéje mentén ki hol helyezkedik el aktuálisan, és végső soron Térey is e felismerés mentén, szenvtelenül, már-már defetistán tudósít kötetain átnyúló szereplőinek státusáról, legyen az az ellenszentes Kovács a *Protokollból* (aki pár sor erejéig itt is feltűnik), Tompa Henrik kritikusról az *Asztalizenéből* (aki kvázi-hajléktalanként remeteéletet él egy viskóban) vagy éppen Labancz Győzőről, aki vendéglős karrierjét konyhabútor-stúdió vezetésére cserélte. Hasonló indifferencia figyelhető meg magában a jégkorszak mint ötlet felhasználásában is, ami ráadásul remek zsánerképző erővel rendelkezik (és a *Fargo* című film, illetve sorozaton keresztül ugyancsak bír „popkulturális” konnotációkkal). A tél, a fagy, a fehér hó mint közeg nemcsak extrém helyzeteket, hanem emberi extremitásokat is kitermel magából. Elég csak a kötetbeli Franci botcsinálta túszejtésére gondolni, vagy a már említett politikai szélsőségek elhapódzására.

Térey könyörtelen teremtői cinizmusa végig-görög ezen a kötetben is, éppen úgy, ahogyan a jégkorszak. Hidegfejtű ítélete korunkról, amelyből ez a 2019–2020-as állapotfelmérés csíráztatható, olyan metsző, mint a *Legkisebb Jégkorszak* fiktív csodatele.

BÁNYAI TIBOR MÁRK (1979) Budapest

BÁNYAI TIBOR MÁRK

Keszthelyi Rezső: Emlék Kert

Kalligram, 2015

Keszthelyi Rezsőnek az ideai könyvhétre megjelent *Emlék Kert* című gyűjteményes kötete a költő válogatott és legújabb verseit, köztük korábbi költeményeinek átiratait tartalmazza. Fellapozva a vékonyka könyvet óhatatlanul az a benyomásunk támad, hogy az életmű összegzését, számvetést tartunk a kezünkben. Akár a véletlen műve, akár a tudatos szerkesztés eredménye, jelentésnek tűnik, hogy

a mintegy kilencven darab közül az utolsó éppen a századik, az utolsó számozott oldalon található.

A leghosszabb versek harminc-egynéhány, a leg-rövidebbek – és ezekből van több – két-három sorosak. Az 1994-es *Magánbeszéd* kötet *Biborka* ciklusától eltekintve Keszthelyi szűkszavúsága közismert. Ez a ritkán megszólaló, de annál igényesebb, csak a lényeg jelzésére szorítkozó költészet leginkább a hetvenes

évek előtti Pilinszky mértéktartásával rokonítható. Stílusán annyira egységes a kötet, hogy oda nem illő darabot keresve sem találunk benne.

A címben szereplő nagybetűs *Kert* nem csupán a könyv központi motívuma, hanem egyszersmind visszautalás, emlékezés az 1969-es első kötetre, a *Vonalak kertjére*. A versek élményanyaga egy nemcsak keresett, hanem megtalált idill köré szerveződik, amelynek része a természet csendje és a mulandóság is. A legmarkánsabb szövegszervező erő kétségtelenül a verseket átszövő egységes motívumhálozat, amely a költészet ősi, elemi toposzaiból építkezik. Az ember által megművelt természet és a Paradicsom szimbólumaként is felfogható kert gazdag témavilága mellett meghatározóak a nyelvi-fogalmi gondolkodáson túlmutató – kiemelten a látvány és képiség körébe tartozó – érzékszervi tapasztalatok. Keszthelyi lírája arra tesz kísérletet, hogy az érzelkek nyelven túli dimenzióit nyissa meg. A nyelv által. Ilyen értelemben nyíltan vállalja a vers mint nyelvi kifejezés biztos kudarcát: „A sok befejezett érzésem / siralmas közhelyem, // a többi sok befejezetlen / addig tart, / ameddig az életem” (*Sorok*).

A nyelvi megformáltság elégtelenségének ténye Keszthelyi lírapoétikájában azonban nem a kortárs költészetre oly gyakran jellemző nyelvkritikus túlírás, hanem a szavak érvénytelenségébe vetett „természetes bizalom” formájában nyilvánul meg. A versek mögött e látszólagos önellentmondás mint metafizikus, transzcendens alaphang húzódik meg, és sosem tolaszik előre tanító céllal. „Az őrült nyelvet lengeti a lét” (*Mozdulatlan eltűnés*). A költemények tárgya tehát nem elsősorban a nyelv maga, a közlések azonban kivétel nélkül a legszükségesebbre korlátozódnak. A versek beszélője ugyanakkor mind az írás aktusára, mind saját én-érzetére folyamatosan reflektál: „aligha éli meg az én, mi az, ami én” (*Véletlen terzinák*). Ha mégoly tudatosan is tehát, de ezen a ponton ütközik ez a líra saját korlátaiba: „sose jut odáig, / hová iparkodik” (*A költészet dalnoka*).

Keszthelyi költészete ott a legletisztultabb, ahol gnóma- vagy koanszerű sűrítéssel túllép a duális gondolkodás keretein („a térnélküli súly ígérete”, „ami szikla a szóban”, „én pedig megmúlhatom, / ami belőlem benned lakozik”). A legjobb példa erre az emlékezés és a jelen pillanat paradox időbeli viszonyára érzékenyen rátapintó *Távozó idő*: „arra int minduntalan, / abban legyen jelen, / miben emlékét észleli a pillanat”. A versek legtöbbször azonban egy kettősségeket tételező, közös időszemlélet fűzi össze, amely mindig egyenes vonalú, de olykor nem előre, hanem visszafelé haladó mozgást eredményez, mint például a *Szópillanatok* sorozat *Serény* alcímű második darabjában is: „Gyűjti belőlem / pillanatait, / ami végeszakadatlan”.

Rengeteg egyedi szóalkotás, ún. hapax – a költő saját megfogalmazásában „szópillanat” – irányul részint a képiség és láttatás, részint a kézzelfoghatóság hiányának, pontosabban a megfoghatatlanság érzésének kifejezésére: „árnyfehér”, „zöldsötét”, „remetefényelés”, „fénykék”, „színillanás”, „színterher”, „színbeszéd”, „színvirág”, „színgyümölcs”, „sófény”, „szűrtfény” – „légmenny”, „légszem”, „áglélegzet”, „levegősóhaj”, „levegőfűkert”, „levegőszív”. Az egyedi szóösszetételek némelyike olyannyira telitalát, hogy önmagában is megállná a helyét Weöres egyszavas verseinek műfajában: „anyagszép”, „lélekszünet”, „életárva”, „hiányöröm”, „csöndszív”.

A soráthajlások már nem az egyes szavak, hanem a mondatok szintjén eredményeznek többértelműséget. A *nemtelenség bája* című kétsoros példaül – a művi megalkotottság tényét kiemelő – az elütő hangzás és íráskép révén teremt feszültséget: „a Mindenható / embernek markában”.

Tüzetesebb értelmezői munkát követel meg az olvasótól az a „kényelmetlenség”, hogy lépten-nyomon olyan vonzatokba kell botlania, amelyek a hétköznapi beszéd szabályai szerint nem tekinthetők jól formáknak. Ezek a klasszikus retorika által antiptóznak nevezett tudatos tévesztések, nyelvi szabályszegések igencsak meg tudják növelni a versek kifejezőértékét: „fekete evezők csobbanják árnyukat”; „csodát szenvedek”. Azonban a tárgyatlan igék tárgyiasítása vagy az egyedi vonzatkapcsolás helyenként túllontúl modorosnak, sőt egyenesen hatásadásnak hat: „lepkeszárnyak bóklásznak levegőt”, „lény eseményem pompát csepereg”, „apránként ezt tétovázom”, „aki világra érés”. Nem ennyire meghatározó, de jellegzetes szövegszervező alakzat a figura etymologica is, amelynek célja itt nem annyira a fokozó vagy kiemelő jelentéstitűlet, hanem sokkal inkább a hagyományos mondat szerkezet megbontása: „létezi létét a lét”, „formákra bontják formáikat a formák”, „virágot virágozó virág”.

Ez a líra megengedheti magának az archaizáló szóválasztás patetikus komolyságát. A régiesen csendő szavak sosem ironikusak, és legtöbbször nem is tudnak szervesen illeszkedni az egyébként feszesen koherens versszövegekbe („nékem”, „véle”, „alant”, „legott”, „be furcsa”, „hisz”, „eladdig”, „hallga”, „ó”). Ám Keszthelyi költészete elbírja az olykor zsenyszerű, sőt giccsbe hajló darabokat is: „A tartós golgota / tébollyal babusgattott / sugallatot / adományozott” (*Pszti*).

Olyan remekművek, mint a fény és árnyék ellentétét feloldó *Észrevétlen történet* vagy a keresztalát tematizáló *Stádium* teszik végül is megkérdőjelezhetetlenné Keszthelyi lírájának érvényességét. Mindazonáltal továbbra is maradnak kételyeink, de már csak azért, hogy a kötet újraolvasására sarkalljanak.

FEKETE J. JÓZSEF

Pintér Lajos: fényöröm fénybánat.

Válogatott versek 1995–2015

Orpheusz, 2015

A kulturális identitás közösségi megelőzöttséget feltételez, csupán a kollektív emlékezet továbbhagyományozódása mellett bontakozhat ki, ám ez az azonos tapasztalatokkal, szokásokkal, szóban és írásban megőrzött nyelvi és kulturális tradícióval rendelkező kollektivitásnak az egyéni megjelenési formája mindig magában foglalja a más identitásokkal szembeni vagy melletti viszonyt. Egyszerűen mondva, az identitás hordozója akkor válik önazonosságának tudatos vállalójává, amennyiben tudja, meddig tartja a világot sajátjának, és hol kezdődik a határ, amelyen túl már nem vállalhatja azt föl. Az identitás számtalan megnyilvánulási formája, például a nem, nyelvi, vallási, világnézeti stb. mellett a fociidrukkerség is egyfajta közösséghez tartozást fejez ki, jelenít meg, így talán Pintér Lajos válogatott verseinek kapcsán nem esélytelen a költői identitás mint a kulturális önazonosság jelenségének nyomába eredni. Annak a kulturális állapotnak, amelynek sajátos része a kultúrhagyományok ismerete és az azon kívüli tradíciók megismerési szándéka, az egyéni megújításukra törekvés, az anyanyelvbe ágyazottság és ennek az állapotnak a termékeny mozgósítása, a külső művészeti hatások integrálása iránti készség és megannyi más mellett a fizikai és intellektuális, szellemi és anyagi, szociális és politikai környezet ingereit művészetbe transzponáló lírai, személyes érzékenység, tudat és adottság.

Talán nem véletlen, hogy ezek jutottak eszembe Pintér Lajos gyűjteményes kötete kapcsán. Hiszen már a kötetnyitó versében (*Hajósi Cabernet dicséretére*) kötelékről ír, „amely nem kötél, csak kötelez”. Ez az identitás, ha úgy tetszik, költői önazonosság, ami tápláló indákkal kötődik – miként a versben mondja – az emberiséghez, a nemzethez, a városhoz, a családhoz, és ne feledjük, a nyelvhez és a műveltséghez. A költői pozícionáltság elfogadott, természetes állapotnak tűnik, de ott settenkedik mögötte az alapvető emberi, egyben költői magatartás, a folyamatos kételkedés állapota, a dolgok állásának megkérdőjelezése. Egy Vietnamban élő, ausztráliai magyar fotóművész rokon lányról írt versében (*Zsu Hajdu*) az identitásörzésre irányuló kételyét állításként fogalmazza meg: „a gyökerét vesztett / sokszor átültetett fa is / megfakul megtörik / a sokszor átültetett / lélek is”.

A gondolatformáló kételkedése saját alkotómunkájára, a költészetre is folyamatosan kivetül. Már az említett, *Hajósi Cabernet dicséretére* című versében is: „Szétverem a verset, nincs költészet.” Más-hol a poézis létezésének eme radikális tagadásával szemben árnyaltabban kérdez rá a versírás lényegére: „Ennyi lenne a vers, mondd? / Egy toll, egy füzet – hogy itt ülsz / a tengernyi szorongás zöld partfalainál, / és hallgatod, mit súg apály, dagály. / Mit súg a múltból holt apád, / és hallgatod, hogy mit súg a jövő, / mit súg az áldott anyaöl-öböl. // E súgást, susogást leírod” (*A tengerzöld füzet leírása*). Az *Annyira jeltelen* című versében szinte kétségbeesve tekint vissza saját költészetére: „Mi is a vers? / Már nem tudom – / pedig megannyi verset megírtam, / meg mertem írni, botor, én.” Végül eljut a „Már nincs szavam” állapotáig (*Félelem a holnaptól*), a „semmi húrjait zenge-tem” (*hegedű*) ürességének fölismeréséhez.

Életművének korábbi szakaszát ismervén, és a mostani, két évtized költői terméséből válogató könyv alapján is leszögezhető: a költő etikai állásfoglalása irányadó, szociális érzékenysége hangsúlyos, poétikája hagyományörző és egyben megújító. Költői pozíciója a „jelen és a múlt határhídján” (*Tested könyve*), „élő és holt eszmék” (*Medalion*) mezsgyéjén, a könyvek, a „becsomagolt fájdalom” (*A pénzügyminiszter reggelije*) hordozói között helyezkedik el. Költői adottságának köszönhetően a versében megjelenik a múlt és a jövő szinkretikus, összefogó, lírai elegye: „Érzel, fogsz egy / feléd nyújtott csont-kezet, / holt kezet a múltból. / S fogsz egy kezet, / egy másikét, aki még / meg sem született – – –” (*Világosságot!*).

Sajátosan, és talán állíthatom, egyedi módon a kultúrába ágyazódás mellé Pintér harmonikusan kapcsolja a mindennapok adta élményeinek reflexióit. Olyan, a mai magyar költészetben ritkán, de mégis előforduló műfajokat szorgalmaz, mint a bordal, a verses köszöntő, verses kiállításmegnyitó szöveg, verses búcsúztató. Ezek a műfajok még nyilvánvalóbbá teszik teremtő szövegalkotásának mélyen gyökerező alanyiságát, a személyes érintettséget, az alkalmiságnak a művészi átjellegítés révén történő cáfolatát.

Versbeszéde egyszerre tömörszerű és változatoságában dinamikus. A hűség beszédeként is értelmezhető a költészete, ugyanis költői pályájának

során ugyanazokat a tematikai-poétikai alapvetéseket építette tovább, amelyeket indulásakor a meghatározó elődök (Illyés Gyula, Nagy László, Weöres Sándor, Szabó Lőrinc, József Attila, Radnóti Miklós, Kormos István) nyomán, nagyszerű mesterek keze alatt, kiváló költőtársak (Nagy Gáspár, Baka István, Simonyi Imre, Buda Ferenc, Tandori Dezső) mellett fogalmazott meg. Hű a hagyományhoz, van mire visszatekintenie a magyar nép- és műköltészet századaiban, ugyanakkor hű magához is, amikor a hagyomány korszerű átértelmezésére építi versét. Költészetének alaptétele az anyanyelv, a haza, a természet megbecsülése, az etikus élet megvalósítása, a tisztaság megőrzése, a szépség meglátása, a jelen társadalmi-emberi torzulásaival szembeni lázadás. Feladatának érzi, hogy szót emeljen amellet, ami szép, jó, erkölcsös, értékes, és az ellen, ami nem az. Ez a költői identitásának határszituációja: nem vállal közösséget azzal, ami silány, kontár, alantas. Erkölcsi érzékenysége és bölcséleti alapvetése kiválóan idomul aprólékos figyelméhez, rámozdulási készségéhez, képalkotó nyelvi leleményességéhez, verstani jártasságához, ökonomikus beszédmódjához, így versében a feladatvállalásból eredő képviselési szöveg nem satnyul kinyilatkoztatássá, hanem szívárványozva oldódik a vallomásos alanyiségében. Pintér Lajos meghatározóan lírai költő, reflektált beszédmódja az első személyű közlés, s ezen belül mindig közel engedti magához a dolgokat, azt, amit megfigyel, amit átél, amit érez vagy felidéz. Ez a ráközelítő perspektíva a dinamikus versbeszéddel párosulva olyan költeményeket eredményez, amelyek minden olvasatban más és már érzelmeket, de egyetemes jelentéseket generálnak.

Egyik alaptémája a nyelv, amit a nyelvelmélektől saját neologizmusaiig íveltetve vizsgál, használ és értelmez. A nyelv nem csupán témája és eszköze Pintér költészetének, hanem logikái, tehát tartalmi tartománya is, ami magából eredően terjeszti ki értelmezési síkját az otthonra, az otthonosságra, az egy helyben maradás biztonságára, a hazára. Nem egyértelműen a nyelvet nevezi meg hazaként és az otthonosság szinonimájaként, hanem e hármat egymásba tükrözteti, egymásnak felelteti meg, s e sajátos szentháromságot a humánium párnájával övezi, miközben tárgyilagos láttelepet ad az értékdevalvációról, ami mindent erodál abból, ami számára e szentháromságban kedves.

A költőnek a festészethez, a képzőművészethez, a képzőművészekhez kötődése egyenesen ki-

bontható Pintér Lajos plasztikus, érzékletes és érzéki képi világából, verseinek akusztikája a lapidáris megszólalásokban is zenei, ütemben, ritmusban egyaránt idézi a klasszikus (modern) költőelődöket és a szájhagyományos népköltészetet, gyakori belső rímei dalszerűségükkel a komoly, esztétikai minőségként értelmezett játékokat.

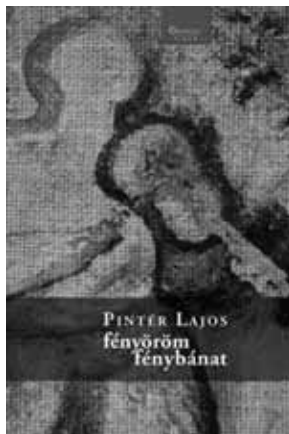
Pintér Lajos költészetének fontos jellegzetessége, hogy egyszerre korszerű és konzervatív, hogy harmóniát teremt a kísérlet és a hagyomány között. Versteremtő kutatásai során eljutott a versellenes költészetig, a „nincs rá szavam” állapotáig, miközben magabiztosan mozgósítja a költemény ritmikai-akusztikai, képi tartományait. Olykor verssorokat, képeket sajátít ki, de se nem az imitáció, se nem az áttekinthetetlen szövegköztiség létrehozásának céljával, hanem a költői hangsúlyok továbbgondolásának szándékával. A tisztaság, a hit, a jövőféltés irányából és irányába vezet a közéletinek és magánjellegűnek egyaránt értelmezhető, egyre szűkszavúbb, halkabb, kikristályosodott lírája.

Önérzete, amit esetében a költészetét meghatározó jellemzőnek tarthatunk, mértékadó etikai vonás, a habituson túlmutató ethosz. Széles horizontú szemlélődése során a pogány Nap- és Holdkultuszoktól kezdve a kommunista diktatúra ikonográfiájáig tele van daccal, elutasítja a magyar iro-

dalom jelenében az irodalmi szekértáborokat: „persze szeretném / ha szeretnétek / itt sétálok két / lövészárók / között amit ti / ástatok irodalmárok / itt sétálok / a senki földjén / két lövészárók között / kétfelől golyótűzben / itt szállok / a kettészelt irodalom / terei fölött én / kettészelt madár” (*irodalom*). A múlt század és Európa szegényteljes múltjával azonosulva vállalja magára a történelem gyalázatát, ártatlanul, és a történelmi-ideológiai-humánus újrakezdés – a világ

újratereztetésének – reményében bízva a *Prodigium* című versében: „ez a kurva élet bánt el velünk, nem a halál”.

Pintér Lajos válogatott verseinek korábbi kötetét ugyancsak az Orpheusz Kiadó jelentette meg *Fehéringes foglyok* címmel 1998-ban. Azt a kötetet is a szerző válogatta. A *fényöröm fénybánathoz* képest, ahol a válogatás adott motívumok köré fűzi föl a verseket, a korábbi inkább egy adott költői periódus összegyűjtött verseit tartalmazza. A két különböző koncepció mentén készült válogatás viszont egyaránt egyéni és szubjektív, és ebben az értelemben költői önarckép.

KEMSEI ISTVÁN

Doboss Gyula: A Merza-napló

Magyar Napló, 2014

KEMSEI ISTVÁN (1944) Budapest

„Az őssejtig vagyok minden ős” – írta le József Attila. „Mintha a legifjabb fiúutód (M. fiktív figura) számára a dédnagyapa naplója mégis jóslat és determináció lenne” – alapozza meg előszavában *A Merza-napló* közreadó narrátora (szerzője?) a mű szüzséjét.

A két költői kijelentés között szemmel látható a gondolati azonosság. Mindketten ugyanarról beszélnek, ugyanazt a jelenbéli problémát kívánják feloldani: „ki vagyok én?” „Miért lettem én, és a sorsom olyan, amilyen?”

Doboss Gyula az irodalom felkent tudósaként és tanáraként mindent tud az írói mesterségről, ami belőle elsajátítható. Amilyen mesterien munkál meg szépprózát, úgy talán még jó rövid szövegek megformálására is képes lehetett volna. Az ösztönös, alapvető szépírói tehetségről árulkodó írásról életkoránál és magát tudóssá képzett mivoltánál fogva azonban a poeta natusokénál kevesebb figyelembe vehetőre. Nehezen elképzelhető például, hogy idősebb létére (hetvenéves) hajlama volna elemi élményvilágából, mondjuk, Hajnóczy-féle feszességű, alapvetően ambivalens kisugárzású novellát kikanyarítania, leginkább úgy, hogy alkata se kívánná ezt a teljes embert felemészítő katarzist. Pláne nehéz lenne hivatásos prózaíróvá avanszálnia. „Egykönyves” prózaíróként lehorgonyozhat annak a világképnek feltérképezésénél, ami hosszú idő óta érlelődhet benne, s amihez annak benső kidolgozottságánál fogva legjobban ért: az elméletnél, az elvonatkoztatásnál s annál a regénnyé növeszhető hipotézisnél, miszerint az e földre születő ember sorsa nem több az elődök viszontagságai és a történelem fordulópontjai által beteljesített jóslatnál s determinációnál, s aki valamilyen úton-módon mégis, mint magában való individuum, folytonosan kénytelen beleütközni kényszerűen meghatározott mivoltába. Azaz: az ember nevű lény őseiből, az ősei által megtapasztalt, átélt esemény sorokból mint filozófiai értelemben vehető általánosból következik, sorsában tébláboló egyes képében.

A szintén tudós Gyulai Pál életműve jár analógiaként az eszemben, s szépírói remeke, az *Egy régi udvarház utolsó gazdája*, ez a maga nemében ugyanúgy korszakot összegező s egyben már Jókai számos műve előtt le is záró alkotás, amit többek a szatirikus *Beszterce ostroma* tragikus előképének tartanak. Ám ahogy annak idején a szabadságharc,

a Bach-korszak és az azt követő modern 19. század, sőt a Nyugat indulását is átélt Gyulainak, úgy a 20. század második felét s századunk nem kevésbé megrázó másfél évtizedét megélt Dobossnak is meg kellett írnia azt a szépirodalmi művet, amit ebből a szemszögből tekintve csak ő volt képes formába önteni, s ami nem mást idéz fel, mint a történelem sújtotta s egy civilizációváltás válságos időszakát megtapasztalni kénytelen alkotó létélményét.

A Merza-napló nem napló és nem családregegy. Valójában ügyesen álcázott én-regény. A közreadó *Narrátor* is ezért bizonytalan könyvének műfaját illetően, jobb híján *családregegyféleként* aposztrofálja. Hogy az elbeszélte történet műfaji mibenlétével tisztában legyünk valamennyire, leginkább a narráció felől lehetne megközelíteni a mű műfaji meghatározását, de csak addig, amíg zavarba nem jövünk, hiszen narrátorunk benne hol heterodiegetikusként, hol homodiegetikusként mutatkozik, azaz hol szereplője-figurája a történetnek, hol pedig kilép belőle, hol első személyt használ, hol rábízta a történetmesélést egy harmadikra. S a kérdés rendre lóg a levegőben: vajon ki beszél el ugyanazt? A beidézett szövegdarabok írója, a harmadik személyű elbeszélő vagy maga a történetmesélő? Netán az elbeszélte történet lenne megmásíthatatlan minden időben?

A mű azonban vagy mindezek következményeképp, vagy pedig mindezen zavarba hozó tulajdonságai ellenére: korszaklezáró alapműként élvezhetően áll a maga lábán. Mintha azt akarná mondani, hogy egy szétesőben lévő világot nem is lehetséges másképpen tetemre hívni, mint a maga homályba veszettségében, ziláltságában, összekuszáltságában, kibogozhatatlanságában.

A múlt század hatvanas éveiben, amikor még nem állt az irodalmárok rendelkezésére a járatlan befogadót csapdába ejtő s ködös jelentésvilágú, idegen eredetű szakkifejezések egész szótárrendszere, mindközönségesen emlékezőtechnikának nevezték ezt a műformálási módszert. Lényege a széttöredezett idő szálainak megragadása, az ok és okozat viszonyának valamiképpen helyreállítási kísérlete. Lélektanilag ugyanis az emberi emlékezet nem lineáris sorokba rendezi az egyes emlékmorzsákat, hanem az időbeliséget figyelmen kívül, a töredékesség miatt a maga összezavarodottságában

hagyva olyan törmelék történetekből építkezik, amelyek vagy hitelesek és időállóak, vagy nem, vagy valóságosak, vagy a köztes, az információt zavaró események által összekeveredett állapotukban leledznek. Vagy lehet segítségükkel tovább hurcolni a létezést, vagy nem. Mindezek a narrátort segítő és nagyjából felmentő támpontok az ambivalens létérzések hitelessé tételéhez. A fennmaradt dokumentumok halmaza, családon belül elpostázott levelek, fényképek beidézései s a hozzájuk táplált, regényessé formált, mozaikszerűen elrendezett történettöredékek, amikkel – valljuk be – nem sokat kezdhethetünk, ha a „szerző” rendező emlékezetének kontextusteremtő fantáziája nem irányítaná figyelmünket a lényegbeli mondanivalóra.

A szövegbelsőben lezajló narrátori pozícióváltások sora persze esetünkben korántsem a véletlen szülötte, hanem a modern szépírói eszköztár mindenkorai sajátja. Maga a forma. A bravúros mesterségbeli tudás megnyilvánulása. A naplóról első világháborús hadifogoly Merza István és a legifjabb (fiktív) fiútudó között a közreadó narrátorra (itt: a kiemelt, egyes szám első személyű elbeszélőre és annak változataira) mint a múltba saját, jelen idejű reflexióit közvetítő köztes figurára kell tekintenünk, akinek feladata végiganalizálni egy teljes család-történetet, hogy egyéni sorsfordulataira, jelenbeli állapotainak alapkérdéseire válaszokat találjon.

Tételezzük fel, hogy létezik a történelemnek egy olyan szegmense, amely bár valóságos és életbe vágó, az emberiség sorsát, világát nagymértékben meghatározó, de valahogy mégis minden adódó alkalommal elhanyagolhatóan tekintett intermezzóként félúton kizuhan a történelemtudomány vizsgálódásának hatóköréből, annak elenére, hogy jelentős hatással van a társadalmak további formálódására, távlataiban pedig minden további történelmi aktus alakulására.

Embertörténetekről, sorstörténetekről – tágabb értelemben véve döntő hatású eseménysorozatokról beszélhetünk ez esetben, ám ezek valamilyen korlátozás okán „csupán” a kultúrtörténet, a társadalomtörténet elnagyolt részét képezhetik. Mondhatnánk azt is, hogy tudományunk e téren módfelett „szemérmes”. Miközben hullahegyekről ad számot, nem szól a fájdalomról, a nemzedékeken át ható következményekről.

A Doboss-regény erről, a történelemből történő, időszakonként törvénytörően bekövetkező kizuhanásról beszél. Eseménysora a szellemi-kulturális értéket teremtő és azt megtartani képes

kisvárosi polgárság kettéhasadásáé, később: pusztulásáé, ezzel együtt a mikroközösségekben (családokban) megőrzött mindenkorai hagyomány széteséséé.

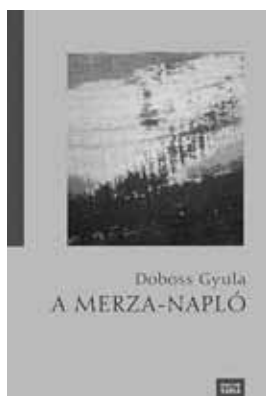
A Berva mopedján közlekedő, otthonában a hűvösebb évszakok idején megkopott fürdőköpenyt viselő, az elrekvirált fél ház értékesebb bútorainak raktáraként használt maradék szobájában meghúzódó, azaz életével végképp leszámolni kényszerült példaadó ős – nagyon is tudhatóan a *közreadó narrátor* nagyapja – már nem az a nyalka katonatiszt, aki a naplóban látszólag töretlen gerinccel éli túl, akaratán kívül is nagyjából Benyovszky Móric hazatérési útvonalát követve, az első világháború utáni orosz hadifogság poklát. Nem is a tekintélyes, hajdani bankigazgató, hanem önmagát és a történelmi kataklizmákat túlélte öregember.

Különös, hogy naplójával beidézett szövegeként, valamint a másodlagos narrátor (P.) által megjelenített figuraként szereplő Merza Istvánról a fent említett külsődleges jeleken kívül alig tudunk meg valamit. Sorsának tragédiájáról: szerelmi-családi életének összeomlásáról is alig jelzésértékűt. Ami megfogható volna belőle, az az emlékezet kódébe vész. A tragédia, a valóságosan tragikus léttörténet ugyanis azonnal átemelődik a második, a költői jelentésszintre, a tulajdonképpeni denotációra, a végzettség elkerülhetetlen mivoltára.

Ha ugyan nem áltudományos kacsa az a legújabb biológiai felfedezésről adott hír, miszerint mi, emberek mindannyian kimérák vagyunk (akkor valószínűleg minden élőlény is az), mivel génjeinken

kívül őseink néhány sejtjét is magunkban hordozzuk, valóban a végzet beteljesedéseként kell tekintenünk arra a jóslatra és determinációra, amit a *közreadó narrátor* az előszóban felvet. A nagyapa, az anya, az unoka sorsa, kapcsolatainak szétmorzsolódása között valóban meg lehet találni valamely összefüggést. Ám ha a kimérasorsot bizonyosságként kezeljük, azt is feltételezhetjük, hogy a történelem „sejtjei”, a civilizáció katartikus folyamataiban megisméltető mozzanatok is hasonlóképpen élnek tovább az évszázadok rohamában.

Egyet nagyon megtanult a 20. század kataklizmáit át- és túlélte ember. Mégpedig azt, hogy a történelem vajúdásai hatnak az ember anankéjára, és viszont. Az önhibájukon kívül szétemésztett családok – és a velük semmibe hulló emberi, szellemi értékek – története az a gyűszűnyi tengervíz, amiben meglelhető a teljes, viharban háborgó óceán.

WÉBER ANIKÓ

Halász Margit: Kalandozó klasszikusok

Kortárs, 2015

WÉBER ANIKÓ (1988) Tatábanya

Milyen lehet Finnország Mikes Kelemen szemszögéből? Mit szólna Kazinczy Ferenc, ha Portugáliában a magyar szlenggel találkozna? Hogyan reagálna Csokonai Vitéz Mihály, ha Egyiptomban egy éjjel arra ébredne, hogy gyerekek fociznak az udvarában? Ezekre a kérdésekre ad néha humorba, néha pátoszba bújtatott választ legújabb könyvében Halász Margit, aki nyolc klasszikus író és költő stílusában meséli el úti kalandjait Finnországtól Törökorszáig.

Pál apostollal Skóciában, Janus Pannoniusszal Horvátországban, Mikes Kelemennel Finnországban, Kazinczy Ferencsel Portugáliában, Csokonai Vitéz Mihállyal Egyiptomban, Petőfi Sándorral a Tátrában, Mikszáth Kálmánnal Olaszországban, Ady Endrével Törökországban bonyolódik kalandokba a szerző. Az úti jegyzetek és levelek azonban jóval többek stílusgyakorlatoknál. A szövegekben ugyanis az említett klasszikusoknak nemcsak írói stílusuk, fordulataik, koruk nyelvezete és szóhasználata elevenedik fel, hanem személyiségük, a számukra fontos témák, őket foglalkoztató kérdések, gondolatok is. Az író egy-egy fejezetben sajátos minivilágot teremt a megidézett klasszikusok köré. Megemlíti életük fontos helyszíneit, dilemmáit, megidézi koruk híres személyeit, divatos műfajait, miközben a sorok között helyet kapnak 21. századi szereplők, történetek, tárgyak, az íróval valóssága is.

Így a jegyzetekben, levelekben keveredik a modern és a klasszikus, a jelen és a múlt, a szerző és a megidézett régi nagyok élete, az olvasó számára pedig sokszor eldönthetlenné válik, éppen ki is az elbeszélő: egy 21. századi nő vagy az irodalomkönyvek lapjairól ismert klasszikus költő/író. Néha a kettő különválik, és egyértelmű, kinek a bújá-baja, emléke, véleménye áll a papíron, míg máskor eldönthetetlen, melyikük szólal meg. A korok, világlátások, szemszögek, nyelvezetek és jellegzetes szóhasználatok különös összemosása pedig megteremt a Halász Margit regényeiből is jól ismert humort, iróniát, néha már már groteszkbe forduló játékot.

„Ha a Szükszavú Öregnek képzelgése igaz, vagyis hogy egy-egy lélek átröpül új meg új személybe, akkor a mellettem napozó és folyton-folyvást SMS-ező édesanyába a lélek bizonyára egy elhott postagalambból vándorolt át, aki éjjel-nappal üzeneteket hordozott. Én magam ebben nem hiszek, de hát a természet már annyi csudadolgot szült. A parton piac, kocsma, étterem. Gyűl az idegen sűrű tömeg-

ben ide. Ha ez így megy egész nyáron, olyan dúsgazdagok lesznek a boltosok, mint Cosimo Medici” – olvasható a Janus Pannonius stílusában írt „Kegyesszerelmetes Marcusom!”-nak szóló levelekben. Míg Mikszáth Kálmán tolla nyomán ez áll a papíron:

„Kedves Barátomkám! Esküszöm a sárga sapkámra, hogy a mai napomat megirigyelhetné tőlem sok zsíros arisztokrata. Velencében vagyok, édes barátom, Velencében. Este érkezém, holdbéli a táj. Kód kigyózik a Grand Canale felett. Emberek, gondolák, az összes hóbelebanc őszi. Persze, hisz október van. Annak is a vége. Krinolin és krinolin-talan keresztyény lelkek libbennek előttem.”

A szövegek közül több szempontból is kilóg vagy sokkal inkább kitűnik a Pál apostol stílusában megírt fejezet. Kilóg, mert az egyetlen szerző, aki nem sorolható a klasszikus magyar írók-költők sorába, és kitűnik, mert az egyik legjobban sikerült, leggördülékenyebb és legolvasmányosabb része a kötetnek. Talán amiatt, hogy Pál apostol – mint kiderül egy interjúból – a szerző egyik kedvence, vagy mert életének elemei kevésbé összegyűjthetőek és felidézhetőek: a szöveg csak úgy sziporkázik, és jóval nagyobb hangsúlyt kap az íróval jelenkora és a 21. századi történetek, dilemmák, természetesen apostoli tanácsok köntösébe bújtatva. Emellett erőteljesebben jelen vannak a táj, az ország jellegzetességei, titkai is a portugál, a horvát vagy az egyiptomi úthoz képest.

Halász Margit ügyesen egyensúlyozik a felvett szerep és saját írói személyisége, valamint a külsín, a csomagolás és a mélyebb tartalom között. Ebből következik, hogy például a skót, a finn és a tátrai szövegekben az irodalmi kaland teljes, élvezetes stílusbravúr. Ezzel szemben más helyen, például a Kazinczyt, Janus Pannoniust idéző írásokban az egyensúly megbillen, és jóval többet kapunk a klasszikusok felidőzéséből, míg a jelenkor megfigyelései, a valódi helyszín jellegzetességei háttérbe szorulnak. Ezek a fejezetek pedig néha lassúvá, dögöggé válnak.

A különbségek talán a könyv születésének eltérő okaira, céljaira vezethetőek vissza. Míg az irodalmi játék könnyeddé, élvezhetővé teszi a szövegeket, a túlsúlyba kerülő klasszikusok már az irodalomórákat és a diákolvasókat célozzák. Mégis: akár egy tanuló, akár egy felnőtt olvasó veszi kezébe a kötetet, izgalmas útra indul, amelyen nyelvi bravúrral, összetett humorral, különleges tájakkal és híres magyar szerzőkkel fog találkozni.

MÁSVILÁGKÉP

Samu Géza-emlékkiállítás a Vigadó Galériában

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

2015. december 5. – 2016. február 14.

A kortárs magyar szobrászat megújítója, egyben a népi tárgyformálás tradícióinak fölfedezője volt Samu Géza Munkácsy-díjas szobrászművész (1947–1990). A halála óta eltelt negyedszázad alatt nem rendeztek műveiből kiállítást. Ezt a hiányt pótolja a halálának 25. évfordulója alkalmából rendezett emlékkiállítás a Vigadó Galéria VI. emeleti két termében, ahol több mint félszáz plasztika és számos rajz mellett dokumentumfotók, mozgóképsorok idézik meg az életművet.

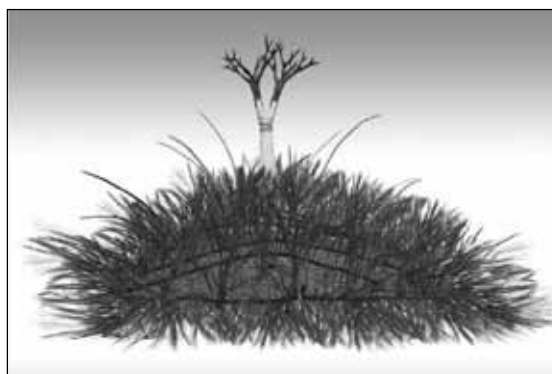
Kerekas angyal, 1972

Napszekér, 1976

Cantata profana, 1981

Másvilágkép, 1986